

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

***ЄВРОПЕЙСЬКІ
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ***

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

№1 – 2015

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет (протокол № 3 від 5 жовтня 2015 р.)

Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 1. – К., 2015. – 234 с.

УДК 94

Тематика згідно з галуззю науки «07.00.00 – Історичні науки» відповідно до чинного переліку галузей наук.

Висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Редакційна колегія

Машевський О. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (голова редколегії)
Мартинів А. Ю. д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ)
(заступник голови редколегії)
Купчик О. Р. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Пількевич В. О. к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (відповідальний секретар)
Банті Р. доктор філософії (Історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Ізраїль)
Гасимли М. Джафар огли – д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджан)
Добронські А. Ч. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Дьомін О. Б. д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет ім. І. Мечникова)
Іванов О. Ф. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Капелюшний В. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Кожокару Л. Д. д-р іст. наук, доц. (Державний університет Молдови, Кишинів, Молдова)
Малько В. доктор філософії (Історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)
Миронович С. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Мордвінцев В. М. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Патриляк І. К. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Руккас А. О. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Слюсаренко А. Г. д-р іст. наук, проф., акад. НАПН України (КНУ імені Тараса Шевченка)
Ставнюк В. В. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Хакамієс П. д-р іст. наук, проф. (Університет Турку, Фінляндія)
Щербак М. Г. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Яровий В. І. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет (протокол № 1 від 1 вересня 2015 р.)

Рецензенти :

Бурьян М. С. д-р іст. наук, проф. (ЛНУ ім. Тараса Шевченка)
Пронь Т. М. д-р іст. наук, проф. (ЧДУ ім. Петра Могили)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Тел. (044) 239 34 24, e-mail: eupean.historical.studies@gmail.com
Сайт журналу: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>
Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Періодичність наукового видання – тричі на рік.

*Recommended by the Academic Council of Kyiv National Taras Shevchenko University
to spread through the Internet (Protocol № 3 of October 5, 2015)*

European historical studies: scientific journal. – № 1. – K., 2015. – 234 p.

UDK 94

*Topics under the branch of science "07.00.00 - Historical sciences" according to the
current list of sciences.*

*Highlights European integration process, foreign policy of the European Union, the
European integration of Ukraine, European history and international relations.*

Editorial board

Mashevskyy O. P. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University) (Chairman
of Editorial Board)

Martynov A. Y. Sc. D. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU) (Deputy Chairman of
Editorial Board)

Kupchik O. R. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)
(Deputy Chairman of Editorial Board)

Pilkevich V. O. Ph.D. (History), assistant professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)
(executive secretary)

Banti R. Ph.D (History), Ministry of Education of Israel, Jerusalem, Israel)

Gasimli M. Jafar oglu Sc. D. (History), Professor (Baku State University, Azerbaijan)

Dobronski Charles A. Sc. D. (History), Professor. (University of Bialystok, Poland)

Demin O. B. Sc. D. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University)

Ivanov O. F. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Kapelushnyi V. P. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Cojocaru L. D. Sc. D. (History), associate professor (State University of Moldova, Chisinau, Moldova)

Malko W. Ph.D. (History), associate professor (University of California, Fresno, United States)

Myronovych E. Sc. D. (History), Professor (University of Bialystok, Poland)

Mordvintsev V. M. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Patryliak I. K. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Rukkas A. O. Ph.D. (History), associate professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Slyusarenko A. G. Sc. D. (History), Professor, Acad. NAPS Ukraine (Kyiv National Taras Shevchenko
University)

Stavnyuk V. V. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Hakamies P. Sc. D. (History), Professor (University of Turku, Finland)

Shcherbak M. G. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

Yaroviy V. I. Sc. D. (History), Professor (Kyiv National Taras Shevchenko University)

*Recommended by Academic Council of the Faculty of History, Kyiv National Taras Shevchenko
University to spread through the Internet (Protocol number 1 of september 1, 2015)*

Reviewers:

Buryan M. S. Sc. D. (History), Professor (Lugansk Taras Shevchenko National University)

Pron T. M. Sc. D. (History), Professor (Black Sea State Peter Mogila University, Mykolaiv)

Editorial address:

01601, Kyiv, Vladimirska str., 60, Kyiv National Taras Shevchenko University, Faculty of History,
Department of Modern and Contemporary History of foreign countries

Phone: (044) 239 34 24, e-mail: eupean.historical.studies@gmail.com

Web-page: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Founder: Kyiv National Taras Shevchenko University

Publisher: Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Frequency of scientific journal – three times a year.

Зміст

Європейська інтеграція: історія та сучасність

Андрій Грубінко Участь Великої Британії у європейській політичній інтеграції: між атлантизмом та європеїзмом	6
Наталія Гузь Суспільно-політичні реалії України як підґрунтя співпраці з Радою Європи	18
Dmytro Lakishyk Bipolarity effect on formation and development US european policy	29
Андрій Мартинов Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку.....	43
Олена Петасюк Осмислення євроінтеграційного та євроатлантичного поступу в контексті стратегії України	62
Іван Примаченко Санкції Європейської Економічної Спільноти проти Аргентини в ході Фолклендської війни 1982 р.....	77
Євгеній Сафар'янс Австрійський шлях до європейської інтеграції	92
Ольга Сухобокова Гуманітарна допомога Євросоюзу Україні під час російської агресії (2014 – перша половина 2015 р.)	102

Актуальні проблеми європейської історії та міжнародних відносин

Yegor Braylyan Emigration from Caribbean to Europe (1945 – 1980).....	118
Ангеліна Добровольська Політичний транзит Республіки Молдова: реформи пострадянського періоду.....	135
Олег Машевський Політика європейських держав та США щодо «османської спадщини» після Першої світової війни.....	154
Оксана Мітрофанова Трансатлантичне стратегічне партнерство і криза в Україні.....	178
Вікторія Пількевич Політика ЮНЕСКО в сфері культури	190
Larysa Zariczniak Theoretical and Practical Motivations for Joining the Ukrainian Insurgent Army	200

Рецензії

Андрій Мартинов Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу: навч. посіб. – К.: Знання, 2014. – 677 с.	227
Відомості про авторів	230
Вимоги до оформлення статей для публікації в журналі	232

Contents

European Integration: Past and Present

Andrew Hrubinko Participation of Great Britain in european political integration: between atlanticism and europeanism	6
Natalia Guz Socio-political realities of Ukraine as a basis of the cooperation with the Council of Europe	18
Dmytro Lakishyk Bipolarity effect on formation and development US european policy	29
Andrei Martynov Common foreign and security policy of European Union: basic stage of development	43
Elena Petasyuk Understanding of the european integration and euro-atlantic movement in the context of ukrainian strategy	62
Ivan Primachenko The European Economic Community's sanctions against Argentine during the Falklands war 1982	77
Eugene Safar'yans Austrian path to European integration	92
Olga Suhobokova EU humanitarian assistance to Ukraine during the Russian aggression (2014 - the first half of 2015)	102

Actual problems of European history and international relations

Yegor Braylyan Emigration from Caribbean to Europe (1945 - 1980)	118
Angelina Dobrovolska Political transition of Moldova: reforms of post-soviet period	135
Oleg Mashevskyy European countries and the USA policy over "Ottoman heritage" after the First World war	154
Oksana Mitrofanova Transatlantic Strategic partnership and crisis in Ukraine	178
Victoria Pilkevich The UNESCO's policy in cultural sphere	190
Larysa Zariczniak Theoretical and Practical Motivations for Joining the Ukrainian Insurgent Army	200

Reviews

Andrey Martynov Orlova T. Modern political history of World. – K.: Znannya, 2014. – 677 p.	227
Information about the authors	230

Європейська інтеграція: історія та сучасність

УДК 94(420).086+341.174

Андрій Грубінко

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет*

УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ: МІЖ АТЛАНТИЗМОМ ТА ЄВРОПЕЇЗМОМ

У статті проаналізовано особливості участі Великої Британії у європейській політичній інтеграції в контексті дихотомії основних напрямів її зовнішньої політики – атлантичного та європейського. Розглянуто витoki формування політики країни щодо політичної та військово-політичної європейської інтеграції. Особливу увагу приділено проблемі трансформацій європейської політики урядів Великої Британії в контексті формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та Спільної політики безпеки і оборони Європейського Союзу у період 1990 – 2015 років.

Ключові слова: *Велика Британія, європейська інтеграція, СЗППБ ЄС, СПБО ЄС, НАТО, США, “особливі відносини”.*

В умовах складної прогнозованості розвитку системи європейської безпеки, спричиненої глибокою системною кризою, зовнішня політика України, що опинилася в епіцентрі міжнародного геополітичного суперництва, повинна враховувати особливості зовнішньополітичних стратегій і пріоритетів провідних держав Європи і світу. Серед таких держав особливе місце посідає дружня Україні Велика Британія, яка з огляду на геополітичні характеристики, міжнародний вплив, військові можливості і традиції зовнішньої політики є одним з ключових суб'єктів європейської регіональної політики, впливовим учасником міжнародних відносин, одним з лідерів ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки.

Специфіка міжнародного статусу Великої Британії зумовлена тим, що через комплекс соціокультурних, політико-економічних та безпекових характеристик вона опинилася в умовах дихотомії (умовного подвоєння)

основних напрямів зовнішньої політики на традиційний (американський) та модерний (європейський). Ці напрями зовнішньої політики Великої Британії від часу ліквідації Британської імперії у середині ХХ ст. стали визначальними для її міжнародного впливу, активними чинниками внутрішньополітичного дискурсу, а в непростих умовах трансформацій трансатлантичних відносин і невизначеності розвитку механізмів ЄС у сфері безпеки формують імперативи поведінки держави на міжнародній арені. Тому дослідження історичних особливостей участі Великої Британії в європейській політичній інтеграції в умовах балансування між традиційним атлантичним курсом, в основі якого – англо-американські “особливі відносини”, і поглибленням участі в європейській регіональній політиці в їх історичній еволюції дозволяє зробити певні висновки про місце і роль цієї країни в системі європейської інтеграції, у процесах розбудови і функціонування ЄС.

Участь Великої Британії в європейських інтеграційних процесах як предмет вивчення здобув значну популярність серед зарубіжних дослідників. Однак багатоаспектність проблематики зазвичай призводить до побіжного розгляду питання ролі цієї держави у процесах зародження, становлення і розвитку європейської політичної інтеграції у формі Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ) ЄС. Тому загалом означена у назві статті проблема є недостатньо вивченою. Відзначимо найновіші публікації британських дослідників С. Біскопа [1], А. Кіра [2], провідних російських британістів Н. Арбатової [3], Ал. Громико і Н. Капітонової [4], вітчизняних британістів Н. Яковенко [5], Т. Кандуби [6].

За результатами Другої Світової війни Велика Британія перебувала в рядах переможців з традиційними глобальними амбіціями і залишками імперського статусу. Однак, на фоні різкого зростання міжнародного впливу США і соціально-економічних негараздів британська могутність поступово відійшла у минуле. Упродовж післявоєнних десятиліть пріоритети зовнішньої політики країни визначалися прагненням відшукати своє місце в

поствоєнній системі міжнародних відносин в умовах ліквідації залишків колоніальної імперії та, відповідно, остаточної втрати статусу світової супердержави. Паралельно на європейському континенті проходили активні процеси пошуків оптимальної структури інтеграції країн Західної Європи за участі США в умовах розгортання “холодної війни”. Укладена між Францією і Британією у 1947 р. Дюнкерська угода розпочала процес інтеграції держав регіону у сфері безпеки. За ініціативи Лондона у 1948 році підписано Брюссельський договір, що заснував Західний союз, який у 1954 році з приєднанням ФРН було перейменовано на Західноєвропейський союз (ЗЄС). Однак прагнення поєднати зусилля заради подолання наслідків руйнівної для європейських країн війни одразу виявило розбіжності у підходах щодо структури, механізмів і мети такого об’єднання. Вже тоді окреслилася лінія поділу між євроцентричним та атлантичним проектами системи європейської безпеки, які в Західній Європі представляли відповідно Франція і Велика Британія. Керівництво останньої виступило проти формування європейських збройних сил з наднаціональними структурами управління, що передбачав Паризький договір 1952 року про Європейський оборонний союз. Створення НАТО засвідчило неможливість гарантування європейської безпеки в умовах блокового протистояння без сил США.

Велика Британія була змушена доволі швидко переформатувати стратегію регіонального лідерства у сфері безпеки з нереалістичної концепції світової держави на концепції “провідної держави другого рангу” та “особливого” союзника США. Англо-американський союз, який символізував атлантичну солідарність у протистоянні з радянським блоком, понад чотири десятиліття ніс тягар гарантування безпеки в Західній Європі. Як зазначає Н. Яковенко, діяльність Сполученого Королівства в межах НАТО і формування її позиції з ключових питань функціонування Альянсу відбувається винятково на тлі “особливих відносин” [5, с.195]. Тому один з ідеологів панєвропейського руху У. Черчилль не бачив місця своєї країни в континентальному регіональному об’єднанні, яким стало Європейське

Економічне Співтовариство (ЄЕС). Керуючись черчілловою доктриною “трьох сфер впливу”, відносини країни з континентальною Європою поступалися пріоритетнішим взаєминам з США і Британською Співдружністю націй [2, с.1321]. Запізніла участь в регіональному об’єднанні в умовах втрати імперії і посилення інтересу США до євроінтеграції мала мету компенсувати втрату глобальної ролі королівства і розглядалася як засіб урівноваження франко-німецького впливу [7, с.180].

За часів урядів М. Тетчер Британія в цілому підтримувала розвиток політичної співпраці країн-членів ЄС на міждержавному рівні, але виступала категорично проти формування військово-політичного сегмента Співтовариств. У 1970 році в рамках ЄЕС створено механізм Європейського політичного співробітництва як систему взаємних консультацій, обміну інформацією і розробки спільних рішень на рівні експертних груп і міністрів закордонних справ. Його активно використовували британські уряди. Наприклад, М. Тетчер не оминала нагоди на міжнародній арені говорити від імені Європи, використовуючи членство країни в ЄЕС як додатковий аргумент у зовнішній політиці [8, с.364]. Водночас прем’єр-міністр завжди виступала проти створення Європейського політичного союзу. Консерватори закріпили практику секторальної інтеграції, прагнучи загальмувати поглиблення європейської співпраці, насамперед в інституційній та військово-політичній сферах, що утвердило за Британією реноме “незручного партнера” з європейської інтеграції [5, с.73].

Плакаючи ідею атлантизму, Лондон тривалий час не розглядав ЄЕС/ЄС як дієвий механізм вирішення проблем безпеки. Однак із змінами в системі міжнародних відносин Велика Британія під проводом традиційно євроскептичних консерваторів була змушена коригувати зовнішньополітичні підходи. Під час правління уряду Дж. Мейджора відбулася лібералізація усталених поглядів британської верхівки на роль Об’єднаної Європи в системі глобальної і регіональної безпеки при збереженні ключових принципів зовнішньої політики. Британський уряд підтримав франко-

німецьку ініціативу створення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗППБ) ЄС, що стала “другою опорою” Європейських Співтовариств. Однак, якщо з вимогами погодженням зовнішніх політик держав-членів ЄС британці могли змиритися, то їх трактування найбільш контраверсійного сегмента СЗППБ – СПБО як “європейського стовпа” НАТО розходилося з перспективним баченням прихильників атономії Євросоюзу у сфері безпеки. Лондону більше імпував міждержавний характер співпраці в рамках НАТО і ЗЄС, якому передали символічні гуманітарно-поліцейські функції, ніж невпинний поступ наднаціональної інституціоналізації ЄС.

Спостерігалася поступова еволюція принципової позиції Британії щодо військово-політичного виміру ЄС від категоричної антиєвропейської риторики і радикального атлантизму до активізації участі в європейській політичній інтеграції через намагання посісти провідні позиції і таким чином вплинути на динаміку та змістове наповнення об’єднавчих процесів. Такій еволюції сприяли як прагнення посилити вплив держави на загальноєвропейські процеси урядів Дж. Мейджора та особливо Т. Блера в умовах відмови від входження до “зони євро”, так і поступова переорієнтація зовнішньополітичних пріоритетів США з європейської зони зосередження на стратегічні зони впливу в інших регіонах світу, що, зокрема, проявилось у скороченні американського контингенту на території Європи. При цьому за умов військово-політичної обмеженості Німеччини і традиційного дистанціювання Франції від військових структур НАТО саме Велика Британія отримала реальні можливості проявити лідерство у сфері СЗППБ.

Прогрес військово-політичної інтеграції відбувся завдяки підписанню франко-британської декларації в Сен-Мало 3-4 грудня 1998 р., що дала старт процесу створення автономних європейських збройних формувань. Хоча британський уряд погодився на передачу повноважень ЗЄС (т. зв. “Петерсберзькі завдання”) майбутнім Силам швидкого реагування ЄС, це не означало зміни ключового принципу новітньої зовнішньої політики Великої Британії – збереження атлантичної солідарності на основі американо-

британських “особливих відносин”. У принципових питаннях Лондон завжди виступав на боці Вашингтона. Наприклад, завдяки позиції уряду Т. Блера заветовано ініціативу Парижа про формування європейської армії при підготовці Договору Ніцци у 2001 році. Як зазначає Ал. Громико, “ніколи до Блера британські прем’єри, чи то лейбористи чи ксерватори, так послідовно не слідували у фарватері військових пригод Вашингтона” [9].

Лондон намагався зберегти роль медіатора між Європою і США, що могло додати йому політичної ваги у процесах євроінтеграції. Британські ініціативи щодо розвитку європейських структур безпеки в цілому йшли в унісон з американським баченням цілісності взаємодії безпекових структур Заходу та були покладені в основу співпраці між ЄС і НАТО на основі принципу “розподілу ролей”, закріпленого в домовленостях “Берлін-плюс” 2003 року. Позбавлений стратегічних засобів прямого військового впливу, ЄС в рамках СПБО законсервовано як допоміжну для НАТО організацію з аморфними і обмеженими функціями попередження конфліктів, поліцейського регулювання на постконфліктних територіях і гуманітарної допомоги. Тому можемо стверджувати, що за період першого уряду Т. Блера (1997 – 2001 рр.) американський і європейський вектори зовнішньої політики Британії чи не вперше наблизилися до точки рівноваги. Однак політика наступних урядів засвідчила, що поглиблення участі країни в інтеграційних процесах мало значною мірою декларативний характер. “Третій шлях” у зовнішній політиці і стратегія “єднального моста” між США і ЄС за змістом стали модерною вівіскою для традиційного прагнення британських урядів втілити ідею глобальної ролі країни через вихід на провідні позиції в євроінтеграційних процесах за допомогою “особливих відносин” з США.

Міжнародне військове втручання в Афганістан та Ірак у 2002 – 2003 рр. під проводом США за своїми стратегічними наслідками ознаменувало початок нового періоду в історії міжнародних відносин – періоду поліполярного світоустрою. Терористичні акти 11 вересня 2001 року, посилення антиамериканських настроїв в світі, зростання економічного і

політичного впливу Росії і Китаю на глобальному рівні, початок процесів всесвітньої економічної рецесії, які виявили слабкі місця насамперед в американській економіці, означали серйозні зміни в структурі світового розподілу влади [10]. В сучасних умовах міжнародної політики Європі вже не доводиться абсолютно покладатися на військову допомогу США, що засвідчила військова кампанія в Лівії 2011 року. Тому спостерігається об'єктивне зменшення ролі американо-британських стратегічних відносин для США, які в умовах посилення британського ізоляціонізму і відсторонення від вирішення проблем ЄС, активно демонстрованих урядом Д. Кемерона, вже давно насправді не вважають їх такими “особливими”.

Історичні умови розвитку середовища європейської безпеки з часу створення ЄС зазнали відчутних змін, що ставлять перед Об'єднаною Європою якісно нові завдання і вимоги. Однак, політично стабільна, але неконсолідована Європа все ще страждає від жорсткої внутрішньої конкуренції провідних учасників євроінтеграції і відповідних груп впливу, кожна з яких має свої міжнародні інтереси. Чинний Лісабонський договір ЄС 2007 р., що став черговим компромісом між позиціями євроскептиків (атлантистів), очолюваних Великою Британією, і єврооптимістів (ФРН, Франція та інші) не сприяє кардинальному посиленню СЗППБ, а військово-політична інтеграція фактично залишається на рівні міждержавного співробітництва з обмеженими ресурсами і невизначеним майбутнім.

Значною проблемою, яка вносить суперечності в американо-британські союзницькі відносини є жорстка антиєвропейська політика Д. Кемерона і правлячої Консервативної партії Великої Британії, що не відповідає американським інтересам. В умовах небажання і неспроможності більшості країн ЄС вносити дієвий вклад у розвиток військово-політичної регіональної співпраці, перспективи розвитку ЄС у сфері безпеки є найбільш залежними від політичної волі Великої Британії проявити лідерство у європейських справах, яка разом з Францією забезпечує 50 % фінансування СПБО. Згідно даних Європейського оборонного агентства Велика Британія залишається

лідером з витрат на розвиток європейської оборони (2,5% ВВП) [11, с.4]. Без участі британських спеціалістів не обходиться практично жодна гуманітарна місія чи миротворча операція Євросоюзу. Визнана висока компетенція британських фахівців. Однак, незважаючи на вагомий лідерський потенціал Великої Британії у сфері СЗППБ ЄС, з часу приходу до влади консерваторів на чолі з Д. Кемероном позиції країни є особливо суперечливими і непевними.

Наявний функціональний парадокс. Британський уряд залишається активним учасником процесу формування спільної позиції ЄС на міжнародній арені і традиційно часто виступає від імені Євросоюзу з різних питань світової та регіональної політики, але однією з сфер доцільного скорочення витрат ЄС на наступний бюджетний цикл 2014-2020 рр. вважає саме СЗППБ, насамперед СПБО [12]. Зокрема, Лондон поставив питання про доцільність фінансування Європейського оборонного агентства і вчергове наклав вето на створення постійного європейського Оперативного штабу управління операціями ЄС. Ці факти та проблема скорочення військового бюджету Великої Британії вчергове відтермінують питання можливого лідерства країни у військово-політичних інтеграційних процесах Євросоюзу.

Намагання відгородитися від вирішення загальноєвропейських проблем в умовах кризи, вимоги привілейованого статусу для країни всупереч підписаним попередніми урядами базовим договорам ЄС і тактика шантажу у відносинах з Брюсселем ставить країну на шлях конфлікту з європейськими партнерами, наслідком чого є значна втрата довіри до Великої Британії і керівника її уряду на міжнародній арені. Послаблення позицій і непрогнозованість подальшої участі Великої Британії в європейській політиці веде до зниження привабливості і надійності країни в очах американського політикуму, які так ревно намагалися зберігати усі попередні уряди. Керівництво США висловлює занепокоєння і чинить дипломатичний тиск на британський уряд у зв'язку з загостренням відносин Великої Британії з ЄС і наполягає на відмові від планів референдуму щодо виходу країни з

об'єднання, які вчергове актуалізувалися після перемоги консерваторів на чергових загальних виборах 7 травня 2015 року.

У відповідь на розроблені Єврокомісією пропозиції щодо розвитку СПБО, затверджені на саміті Європейської Ради 20 грудня 2013 року, Д. Кемерон однозначно заявив, що Лондон виступає за міждержавний характер прийняття рішень, заблокує будь-які ініціативи щодо створення європейської армії і військових ресурсів ЄС, назвавши їх “фантазіями” [13]. Фактично він дав зрозуміти, що розраховувати на активну позицію Великої Британії у питаннях розвитку європейських структур безпеки та оборони не доводиться.

Отже, історична дихотомія у зовнішній політиці Великої Британії змушувала всі її уряди з другої половини ХХ ст. менш чи більш успішно балансувати між її європейським та атлантичним (американським) напрямками. Проблема пріоритетності двох головних векторів міжнародної взаємодії країни може бути вирішена не стільки в площині перспективи вибору між ними, що є нереальним, недоцільним і згубним для Британії, скільки у зміні акцентів на користь зосередження її політичних, економічних і військових зусиль в Європі. Стратегічні інтереси США все більше зміщуються за межі Європи, що посилює залежність Великої Британії від європейського центру міжнародного впливу. Однак зовнішня політика уряду Д. Кемерона доводить протилежне – нездатність чи небажання Великої Британії взяти на себе відповідальність за розвиток регіональної інтеграції в умовах кризи на догоду переважно вузькополітичним короткостроковим інтересам. Вочевидь такі тенденції зберуться на середньострокову перспективу у зв'язку з продовженням мандату консерваторів при владі.

Сучасні реалії міжнародних відносин, а саме – посилення елементів блоково-цивілізаційного протистояння у зв'язку з російсько-українським конфліктом, на наш погляд, консервують слабкість європейських військово-політичних можливостей на невизначену перспективу і повертають Європу, а з нею і Велику Британію до традиційних механізмів гарантування регіональної безпеки часів “холодної війни” у вигляді структур

Північноатлантичного Альянсу з лідерством США. Європейський Союз не зміг сформувавши військові можливості для гарантування і оборони своїх міжнародних інтересів, віддавши перевагу традиційним гарантіям безпеки. Така ситуація загалом вигідна Великій Британії з огляду на її усталені зовнішньополітичні пріоритети. Водночас, незважаючи на глобальне позиціонування і статус першого союзника США, Велика Британія не має реальних альтернатив збереженню місця повноправного члена Європейського Союзу і максимальної інтеграції в його структури, адже сучасні міжнародні реалії вчергове доводять, що альтернативи посиленню європейських зовнішньополітичних та військово-політичних можливостей немає.

Список використаних джерел та літератури

1. Biscop S. The UK and European defence: leading or leaving / S. Biscop // *International Affairs*. – Oxford : The Royal Institute of International Affairs, 2012. – № 88:6. – P. 1297–1313.
2. Cyr A. Britain, Europe and the United States: change and continuity / I. Arthur Cyr // *International Affairs*. – Oxford : The Royal Institute of International Affairs, 2012. – № 88:6. – P. 1315–1330.
3. *Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского союза* / отв. ред. – Н.К. Арбатова. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 118 с.
4. *Дилеммы Британии: поиск путей развития: монография* / под ред. Ал.А. Громько (отв. ред.), Е.В. Ананьевой. – М. : Весь Мир, 2014. – 480 с.
5. Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях: навчальний посібник / Н.Л. Яковенко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011. – 400 с.
6. Кандуба Т.Ю. Атлантизм в зовнішній політиці урядів Тоні Блера: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец 07.00.02 “Всесвітня історія” / Т.Ю. Кандуба. – Донецьк, 2010. – 20 с.

7. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2011. – 395 с.
8. Великобританія: епоха реформ / под ред. А. А. Громько. – М. : Весь Мир, 2007. – 536 с.
9. Громько А. А. Англія перед вибором [Електронний ресурс] / А. А. Громько // Независимая газета, Дипкурьер. – 2003. – Режим доступу: http://www.ieras.ru/gromyko_ar7.htm
- 10.Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / З. Бжезінський; [пер. з англ. Г. Лелів]. – Львів : Літопис, 2012. – 168 с.
- 11.Guzelyte S. National Defence Data 2012 of the EDA participating Member States / S. Guzelyte. – Brussels, 2014. – 32 p.
- 12.Toward a More Secure Europe: A New Focus on Defence [Електронний ресурс] / Н. Grozdanova, А.-М. Barcikowska. – 2012. – Режим доступу: <http://www.e-ir.info/2012/04/02/towards-a-more-secure-europe-a-new-focus-on-defence/>
- 13.European Council December 2013: David Cameron’s press conference [Електронний ресурс]. – Brussels, 2013. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/speeches/european-council-december-2013-david-camerons-press-conference>

**УЧАСТИЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ В ЕВРОПЕЙСКОЙ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ:
МЕЖДУ АТЛАНТИЗМОМ И ЕВРОПЕИЗМОМ**

В статье проанализированы особенности участия Великобритании в европейской политической интеграции в контексте дихотомии основных направлений ее внешней политики – атлантического и европейского. Рассмотрены истоки формирования политики страны относительно политической и военно-политической европейской интеграции. Особое

внимание уделено проблеме трансформаций европейской политики правительств Великобритании в контексте формирования Общей внешней политики и политики безопасности и Общей политики безопасности и обороны Европейского Союза в период 1990 – 2015 годов.

***Ключевые слова:** Великобритания, европейская интеграция, ОБППБ ЕС, ОПБО ЕС, НАТО, США, “особенные отношения”.*

PARTICIPATION OF GREAT BRITAIN IN EUROPEAN POLITICAL INTEGRATION: BETWEEN ATLANTICISM AND EUROPEANISM

In the article the features of participation Great Britain in European political integration in the context of dichotomy basic directions of foreign policy – Atlantic and European are analysed. The sources of forming country's policy in relation to political and military European integration are considered. The special attention is spared to the problem of transformations the European policy of Great Britain's governments in the context of forming the Common Foreign and Security policy and Common Security and Defence Policy of European Union in a period 1990 – 2015.

***Keywords:** Great Britain, European integration, CFSP of EU, CSDP of EU, NATO, The USA, “Special relations”.*

Наталія Гузь
Аспірант,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ УКРАЇНИ ЯК ПІДГРУНТЯ СПІВПРАЦІ З РАДОЮ ЄВРОПИ

У статті досліджено ключові аспекти суспільно–політичних реалій України; здійснено аналіз становища держави в умовах політичної кризи 2013 – 2015 років; проаналізовано вплив суспільно–політичного розвитку України на євроінтеграційний поступ держави та на її співпрацю з Радою Європи; визначено роль європейського вибору України в її подальшому становленні як суверенного незалежного гравця на міжнародній арені; обґрунтовано необхідність поглиблення процесів демократизації в державі та її інтеграції в європейський простір.

Ключові слова: *суспільно–політичний розвиток, євроінтеграція, Україна, співпраця з Радою Європи.*

Україна, перебуваючи в напружених відносинах з Російською Федерацією, веде активні пошуки свого місця в європейських інтеграційних процесах. Першочерговим завданням для держави на даному етапі існування є налагодження співробітництва з країнами ЄС, європейськими організаціями та інституціями. Варто відмітити, що у сучасному світі розвиток держави залежить від впливу зовнішніх факторів, і, водночас, відносини держави з іноземними інституціями, у свою чергу, залежать від її внутрішнього розвитку. Кожна країна прагне створити таку модель суспільно–політичних відносин, яка б дозволяла максимально використовувати всі ресурси і можливості. У зв'язку з тим, що на сьогодні в Україні відбувається розбудова правової держави, помітним стає підсилення ролі вивчення проблеми суспільно–політичних реалій України як підґрунтя подальших відносин з європейськими організаціями, зокрема, з Радою Європи, покликаною захищати права людини, плюралістичну демократію та верховенство права.

Дана тема є малодослідженою, оскільки вона безпосередньо торкається сьогодення. Однією з примітних праць з даної проблематики є монографія Поповича М. «Вимір раціональності як чинник європейської інтеграції України», яка була видана в 2014 році. У роботі автор досліджує не лише сам процес євроінтеграції, а й те, чим саме він буде корисним чи шкідливим для України. Ще однією цікавою з точки зору дослідження монографією є праця «Антропокультурні чинники європейського вибору України», що була написана авторським колективом у складі Є. І. Анроса, Г. І. Шалашенка, В. П. Загороднюка та видана в 2014 році. У роботі визначено шляхи розв'язання проблем, притаманних для України, – подолання бідності, утвердження цінностей європейської демократії, подолання штучного соціокультурного розколу суспільства. Також у даній праці автори проаналізували трансцендентний вимір сучасних ціннісних сподівань, альтернативні моделі розвитку України в контексті європейських цінностей. Досить корисними для дослідження суспільно–політичного життя України є праці Гальчинського А. С. «Помаранчева революція і нова влада» та «У Європу – через політику самоствердження», в яких автор розкриває своє бачення подій, що відбувалися в державі упродовж 2004-2010 років. Безумовно важливою і цінною для розуміння сучасного розвитку українського суспільства та його консолідації/дроблення є робота Якубової Л. Д. «Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення», що вийшла друком в 2014 році. Авторка розкриває не лише обставини розвитку східних регіонів України, а й принципи, форми та суть процесів етнокультурної взаємодії, стратегій етнокультурного виживання та суперечності, які вони генерували упродовж свого розвитку.

Незважаючи на ряд досліджень, що присвячені питанню суспільно–політичного становища України, простежується певний брак наукової літератури, яка б торкалась проблеми впливу внутрішнього розвитку держави на співпрацю з Радою Європи. У зв'язку з цим, завданнями даного

дослідження є визначити основні аспекти суспільно–політичного розвитку України, окреслити роль та вплив євроінтеграційного вибору держави на її становлення, охарактеризувати взаємозв'язок між суспільно–політичним розвитком України та співпрацею з Радою Європи.

Зважаючи на те, що Європа розробила «систему моралі та права як культуру буття, нормативну систему, незалежну від релігійних і міфологічних уявлень» [1, с.3], вона є цікавою для українського суспільства, спраглого до гармонізації правопорядку, життєвого укладу. А співпраця з Радою Європи, у свою чергу, надає Україні нові перспективи та можливості поглиблення євроінтеграції нашої держави, відчутно посилює вплив Ради Європи та Європейського Союзу на політичні процеси – демократизацію, зміцнення позицій ЗМІ, забезпечення та гарантування прав і свобод людини, формування громадянського суспільства. Важливе значення має економічне і політичне співробітництво з новими членами ЄС – країнами Північної та Центральної Європи, Балкан, – які за традиціями та культурними цінностями близькі українському суспільству. А соціальна ринкова економіка, яка вже понад п'ятдесят років успішно функціонує на Заході, є українською мрією, одним з аспектів сучасної національної ідеї [2, с.24].

Набувши членства в Раді Європи, Україна взяла на себе низку зобов'язань. Складовою частиною правового механізму взаємодії держави з цією європейською організацією є колізійно–правовий механізм, який базується на необхідності визнання основних принципів права, гармонізації та уніфікації нормативно-правових приписів, впровадженні їх у національну систему джерел права [3, с.24]. Реформування правової системи України на підставі цих засад, створення чи уповноваження органів держави на виконання інтеграційних завдань, зближення нормативно–правових масивів України та Ради Європи і були основними такими зобов'язаннями. Проте, варто відмітити, що основним зобов'язанням, яке Україні слід було б виконати для того, аби отримати власний гармонійний розвиток та ефективну співпрацю з іншими державами та інституціями – це зобов'язання перед

самою собою, а саме: самоствердження як суверенної держави. Адже, на думку А. Дж. Тойнбі, критерій розвитку варто шукати в процесі самовизначення, а самовизначення відбувається через самоутвердження [4, с.122]. Найбільшою проблемою України у співпраці з Радою Європи та в євроінтеграційному процесі загалом є те, що наша держава ще й досі не пройшла розпочатий в 1991 році складний шлях національного самовизначення, формування власного національного проекту, забезпечення його надійної стійкості [5, с.272]. Саме тому, політична формула «В Європу – через політику самоутвердження» [6], проголошена Л. Кучмою, є актуальною й сьогодні. Сучасна політична еліта повинна усвідомити, що рух до Європи потрібний і можливий лише за наявності дієздатної держави, конкурентоспроможної економіки та повністю сформованої національної ідентичності.

Варто відмітити, що в розвитку України простежуються певні цикли, які завершуються кризами чи революціями (1994, 2004, 2014 роки). Кожний цикл у свою чергу руйнує «правила», необхідні для розвитку держави. А отже, кожні 10 – 15 років усе починається з нуля. Український феномен – розбудова через занепад. Так, уже з 2010 року стала очевидною чорна діра, яка утворилася між владними колами та суспільством, діра, яка почала поглинати не лише ідеї європейської інтеграції, але й існування незалежної держави. Вже з 2010 року стало помітним остаточне розмиття лінії поведінки українського народу та шкали цінностей, критеріїв оцінки навколишнього світу і самооцінки власних можливостей. Заміна політико-економічної трансформації суспільства на імітування реформ призвела до деградації суспільної свідомості. За такої ситуації держава стала утворенням, що домінувало над суспільством. І водночас, держава, котра функціонально покликана виступати як своєрідний арбітр–посередник, що регулює відносини між усіма політично–соціальними прошарками та групами, утримує суспільство в межах порядку та забезпечує його стабільність, потрапила під тотальний контроль і економічну владу одного клану, а отже -

втратила свою самостійність. Листопад – грудень 2013 року став остаточним свідченням «отупіння» владної еліти, втрати нею державницької думки, завершення чергового циклу в історії України. Власне, тому в 2013–2014 роках й виникла Революція Гідності, основною рушійною силою якої стали свідомі українці, що наважилися протистояти владному свавіллю, всеохоплюючій корупції, всездозволеності міліції та інших силових структур, адміністративним зловживанням, судовій безкарності та безвідповідальності, та, перш за все, небажанню владних верхів створити прийнятне внутрішньо українське буття, яке б відповідало європейським цінностям. Під час Революції Гідності відбулося становлення громадянського суспільства, формування політичної та етнічної нації, а центральним їх елементом було усвідомлення відповідальності за майбутнє Української держави. Кремлівський керманіч В. Путін не визнав конституційність перетворень в Україні і здійснив спецоперацію по окупації Кримського півострова, а потім, з метою «захисту російськомовних громадян від київської хунти», рушив повноцінною війною на області Східної України. Саме в цей період держава пережила три трансформації, що були пов'язані з переходом від диктатури до демократії, від малосвідомого суспільства до патріотичної нації, від економічної залежності від Росії до поступового оздоровлення. Відомий американський економіст Дж. Сакс – професор Гарвардського університету – зазначив, що небагато країн в історії людства розв'язували ці три проблеми водночас [7, с.12]. Варто відмітити, що Революція Гідності не була ізольованою подією, її можна уявити як епіцентр пришвидшення глибинних змін на пострадянському просторі, які завершили епоху комунізму. Яскравим наочним приклад цього може послугувати поширене на всій території України безпрецедентне явище звергнення символів комуністичного режиму, яке в народі отримало назву «ленінопад». Революція Гідності мала неабиякий вплив на шлях демократичного транзиту, утвердження в Україні реального громадянського суспільства та пробудження національної свідомості. Остання, на думку польської дослідниці Т. Хінчевської-Геннел, є соціально-

психологічним феноменом, абсолютно необхідним для імунної системи кожної нації [8, р.378].

Варто відмітити вплив Революції Гідності і на консолідацію політичної нації. Так, в основі розвитку будь-якої країни лежить єдність громадян, якщо ж такої немає, то не може бути й мови про жодний подальший поступ держави. У зв'язку з цим варто розглянути проблему виникнення на території України «ДНР» та «ЛНР». Так, Якубова Л. Д. зазначає, що саме ці території Східної України упродовж усієї новітньої історії виступають епіцентром генерування проблеми подвійної ідентичності та мовної асиміляції, яка гальмувала всі національно орієнтовані програми в регіоні упродовж років незалежності [9, с.84]. Адже саме на східних територіях України упродовж довгого часу існувала проблема малоросійства – прийняття етнічними українцями російської ідентичності, що стало своєрідним внутрішньоукраїнським каліцтвом [2, с.54]. Цікавим є те, що саме населення Донбасу активно підтримувало процес суверенізації України в 1991 році, було джерелом страйкового руху в першій половині 90-х років [9, с.74]. Проте вже у 2001 році ситуація кардинально змінилася – згідно з даними Всеукраїнського перепису 74,9% населення Донецької області в якості рідної мови визнало російську. Це стало свідченням завершення процесу мовної асиміляції. Варто відмітити, що до такої ситуації призвела невдала культурна політика в Україні, адже за роки незалежності було повністю ліквідовано державну систему книготоргівлі, позбавлено підтримки українського кіно, естради, музики. За таких умов держава підійшла до критичної межі втрати національної ідентичності, а східний регіон України, будучи територіально і ментально наближеним до Росії, виявився найуразливішим у цьому відношенні. Саме тому навесні 2014 року і були створені дві псевдореспубліки – ДНР і ЛНР – на чолі з кримінальними елементами, спонсорованими з Кремля. Звичайно, суспільно-політичні події, які зараз характерні для України, завершаться, й існує велика вірогідність того, що все

таки відбудеться «очищення» народу, яке в результаті призведе до соціально-політичної єдності українського етносу.

Варто зазначити, що упродовж існування незалежної України в державі склалася така ситуація, коли реалізація цінностей європейської демократії перетворилася на певну пародію. Адже діалогу між владою та громадянським суспільством практично не стало, влада і опозиція припинили функціонувати та взаємодіяти в одному полі, кожен перетягував ковдру на себе, що призвело до делегітимізації владних кроків. В умовах поширення підкилимних рішень дорога, по якій прямувала Україна, виявилася не до Європи, її цінностей та стандартів, а до «совка», коли існування владної еліти і пересічних громадян було не в одному, а в паралельних світах. І, вочевидь, це стане однією з основних проблем на шляху від асоційованого до повноцінного членства в Європейському Союзі. Сьогодні, після завершення чергового циклу, в державі зникли дійсно політичні партії. В сучасному парламенті переважають «групи» за інтересами чи прихильники певного лідера. Разом з цим чітко простежується формування нових владних еліт, адже, якщо до 2013 року всю владу в руках зосереджували Харківська та Дніпропетровська групи еліт, то після Революції Гідності виникли ще й Вінницька та Львівська. Примітним є те, що остання заручилася підтримкою фактично всіх засобів масової інформації держави. Визначальними рисами, котрі відрізняють сучасну українську еліту від попередньої, є значне зниження вікового цензу й дещо вищий рівень освіченості. Але залишилися незмінними основні об'єднуючі чинники, які зближують нову зі старою - це основоположні методи й засоби керування суспільством, тобто, це і відрив влади від інтересів народу, й ігнорування вимог демократичних сил, слабка зацікавленість громадською думкою, захоплення вирішенням своїх матеріальних забаганок, низький поріг моральних засад, що відбивається на деформації життя всього українського суспільства. Водночас, є велика надія на те, що саме поява нових владних еліт створить умови для формування демократичних засад у державі.

Європейська інтеграція виступає важливим фактором забезпечення зміцнення безпеки країни та покращення відносини України з іншими державами. Очевидним є те, що сучасна ситуація в державі, а також рівень співробітництва з країнами ЄС в найближчий час не приведе ні до швидкого вступу України в Євросоюз, ні до її ізоляції. На даний момент надважливим для України є реалізація структурних реформ, вдосконалення функціонування всіх гілок влади, посилення ролі громадянського суспільства, що забезпечить прихильність країн євросони до нашої держави. Усі ці реформи необхідні негайно, адже далі зволікати не можна.

Україна задля свого майбутнього повинна ствердитися як самодостатня демократична країна, яка не лише візнає, але й дотримуватиметься європейських принципів, цінностей та стандартів. Задля цього їй потрібно впевнено прямувати шляхом євроінтеграції, адже це єдина реальна можливість мати перспективи розвитку, єдина можливість вижити. В протилежному випадку – відбудеться повернення курсу в сторону Російської Федерації, що означатиме втрату державності.

Варто відмітити, що суспільно–політичний розвиток держави має неабиякий вплив на співпрацю з іноземними інституціями, організаціями. Так, саме після початку неоголошеній війни з Росією активізувалася співпраця України з Радою Європи, точніше, організація почала приділяти більше уваги державі. Це чітко прослідковується на діяльності Парламентської Асамблеї Ради Європи, яка своїми резолюціями підтримує, хоча й декларативно, Україну. Так, 9 квітня 2014 р. ПА РЄ своєю резолюцією засудила дії Росії, пов'язані з «анексією Криму», 10 квітня того ж року ПА РЄ прийняла резолюцію, за якою делегація Російської Федерації була позбавлена права голосу і виключена з усіх керівних органів до кінця року. Ще одним яскравим свідченням було те, що після обрання Надії Савченко депутатом ПАРЄ, на Росію чинився тиск з вимогою звільнити новообраного депутата з полону.

Цікавим з точки зору дослідження є розвиток співпраці з Венеціанською комісією, яка в умовах політичної кризи 2014–2015 років в Україні, активно надає свою консультативно–рекомендаційну допомогу стосовно Законів України «Про очищення влади» та «Про засади запобігання і протидії корупції».

Саме тому, можна з упевненістю говорити, що суспільно-політичні реалії будь–якої держави прямо чи опосередковано виступають підґрунтям розвитку відносин з європейськими організаціями. У випадку з Україною - її внутрішньополітичний розвиток та євроінтеграційний курс послуговували активізації співпраці з Радою Європи. Загалом же, євроінтеграція виступає найпотужнішим стимулом для виходу з кризи та подальшого зростання України. Враховуючи проблеми, що є характерними для сучасного суспільства, варто відмітити, що всі процеси, пов'язані з поглибленням демократизації, є візитною карткою України, яка стає визначальною у євроінтеграційній стратегії. Політичне керівництво держави розуміє суть цих проблем, а підписавши Угоду про Асоціацію з ЄС, держава дала чітко зрозуміти, що не поступиться політичною домінантою інтеграційного процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Попович М. Вимір раціональності як чинник європейської інтеграції України / М. Попович ; [відп. ред. М. Попович] / Нац. акад. наук України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Наукова думка, 2014. – 291 с.
2. Антропокультурні чинники європейського вибору України: Монографія / Авт. кол.: Є. І. Анрос, Г. І. Шалашенко, В. П. Загороднюк та ін. – К. : Наукова думка, 2014. – 303 с.
3. Луць Л. Формування правового механізму взаємодії України з Радою Європи та Євросоюзом [Електронний ресурс] / Л. Луць // Віче. – № 7. – 2006. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/173/>

4. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : у 2-х томах. – Т. 1. / А. Дж. Тойнбі. [пер. з англ. В. Шовкуна]. – Київ : Основи, 1995. – 614 с.
5. Гальчинський А. С. Помаранчева революція і нова влада / А. С. Гальчинський / Ін-т стратегіч. оцінок. – Київ : Либидь, 2005. – 368 с.
6. Гальчинський А. С. У Європу – через політику самоствердження / А. С. Гальчинський [Електронний ресурс] // День. – № 101. – 2004. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Evrinteg/den12062004.htm>
7. Сакс Дж. Економіка перехідного періоду: Уроки для України / Дж. Сакс, О. Пивоварський ; [пер. з англ. О.Пивоварський]. – К.: Основи, 1996. – 345 с.
8. Chynczewska-Hennel T. The National Consciousness of Ukrainian Nobles and Cossacks from the End of the Sixteenth to the Mid-Seventeenth Century / T. Chynczewska-Hennel // Harvard Ukrainian Studies. – 1986. – Vol. X. – № 3/4. – P. 378–391.
9. Якубова Л. Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення / Л. Якубова ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. – 109 с.

Общественно-политические реалии Украины как основа дальнейшего сотрудничества с Советом Европы в контексте евроинтеграции

В статье исследуются ключевые аспекты общественно-политических реалий Украины; осуществлен анализ положения государства в условиях политического кризиса 2013-2015 годов; проанализировано влияние общественно-политического развития Украины на евроинтеграционный процесс в государстве и на сотрудничество с Советом Европы; определена роль европейского выбора Украины в ее дальнейшем становлении; обоснована необходимость углубление процессов демократизации в государстве и его интеграции в европейское пространство.

Ключевые слова: общественно-политическое развитие, евроинтеграция, Украина, сотрудничество с Советом Европы.

**Socio-political realities of Ukraine as a basis of the cooperation
with the Council of Europe**

The article examines the key aspects of the socio-political realities of Ukraine; analyzed the posture of the state in terms of the political crisis 2013-2015 period; analyzed the influence of the socio-political development of Ukraine on the European integration and on the cooperate with the Council of Europe; defined the role of the European choice of Ukraine in the development of the country; grounded the necessity of deepening the democratization process in the Ukraine and its integration into the European space.

Keywords: *socio-political development, European integration, Ukraine, cooperation with the Council of Europe.*

**BIPOLARITY EFFECT ON FORMATION AND DEVELOPMENT
US EUROPEAN POLICY**

The article examines the formation and development of European policy in the era of bipolarity of the USA. It is proved, that at the beginning of the Cold War, during its phases, i.e. in the context of the developments and implementations doctrines and strategies of interventionist nature, in the US foreign policy there was a growing trend of constant participation in international processes. The transition from a policy of containment – Soviet Union, Germany and Japan – to the strategies of liberation and global responsibility has led to a few basic differences between Europeans and Americans. It was a new manifestation and the first formalization of the fundamental reasons for the growing wariness of Europeans regarding American interventionism and globalism. This is the apparent reluctance of the European Community to participate again in the Great Wars and interventionist adventures. Having taken the path of regional integration, the Europeans saw it as an opportunity to end all wars with European countries and their participation in armed conflicts. Unlike the United States, military intervention abroad considered in Europe a relic of the past, historical vestige.

It is analyzed that during the Cold War different options of American interventionism taking into account the position of European allies of the USA were formed. That is, in the era of the Cold War dominated the practical implementation of the principle of political interdependence of the USA and European countries.

Keywords: *the USA, Europe, the USSR, the Cold war, bipolarity, interventionism.*

With the collapse of the Soviet Union and the collapse of the bipolar system of international relations as a fundamental and essential principle of the era of globalization has undergone significant changes. The United States began to behave as hegemon in the international arena because of the victory in the Cold War.

Objectivity changing nature of globalization and temporary reduction in the Efficiency of the factor of interdependence associated with the elimination of systemic confrontation between Soviet-style socialism and capitalism Euro-American quality capitalism. Because, first of all, this confrontation included a very high possibility of a global military conflict that constantly affected the use and limitations of the effectiveness of American interventionism [1, p.2–4].

Meanwhile, almost all international political doctrines and strategies of the United States post-war era were formed on the basis of such a possibility and were oriented to prevent a devastating war with the Soviet Union. Under such conditions, military interventionism could be only selective and was conditioned by severe circumstances. Each time it had to be taken into account the implications for US national security at that time mainly in military and political sense.

The purpose of the article - to present evolution of international political doctrine and strategy of interventionism in the European dimension of USA geopolitics.

Equally important is the issue features of postwar evolution of international doctrines and strategies of the United States. The doctrines of containment and liberation that certain modifications in parallel with the US administration used virtually throughout the period of Cold war, were relatively passive, mainly because they were based on the principles of preventing Soviet influence in the western areas of responsibility. The principle of interventionism manifested mainly in the form of response to the Soviet intervention. Almost any interventionist action of Americans at that time was impossible without its arguments by Soviet threat [2, p.1].

However, the doctrine of liberation relatively clearly defined key object of American interventionism - "peoples enslaved by communism". But it is in this the limited military interventionism reached its highest point. It was shown that it was mainly about peoples and the states, which were under Soviet influence after World War II, or could replenish their list due to "the insidious actions of Moscow". In the first case military interventionism was not used because Soviet republics formally were generally beyond officially declared by Washington immediate objects of direct intervention.

Hence it follows pivotal idea of American interventionism against the Soviet Union - the political-ideological and propaganda impact on citizens and attempts to blur the stability of the political regime. Despite the US involvement in the Korean and Vietnam wars, interventionism remained limited, which, in particular, manifested in a rather restrained response of official Washington to Berlin crisis and the anti-communist riots in Hungary.

Amid parallel application defined doctrines we consider Euro-American debate of 1950s on FRG rearmament [3, p.511–549]. Immediately it should be noted that the first contested that rearmament was official Paris, who insisted on maintaining the status of West Germany subordination to Western allies. Following the centuries-old experience of the German-French wars, French leaders expressed sincere concerns about the possibility of recovery of the German threat in the form of interventionism aimed at the reunification of Germany. In this, French leaders saw the prospect of Germany's inclusion in post-war structure of power balance, which was not included in the Strategic Plan of Paris as opposed to the intentions of Washington [4, p.813–814].

Thus, already six years after the Second World War, the first French side expressed its special position on US plans, namely to attach West Germany to the implementation of US interests in the doctrine of deterrence. The peculiarity of the French position, which is to some extent preserved to the present times, was that members of the transatlantic alliance in building a defense initiatives and programs should be guided by the principles of equality and multilateralism. In addition,

France had already put forward the idea of the European Defense Community, in which German troops would become its component.

In contrast to France, American administration was firmly convinced that only NATO, in which US had the greatest impact, should remain the only transatlantic defense structure. The decision of the US National Security Council for № 160/1 of 17 August 1953 the United States tried to avoid contradictions with France in a way that allowed them to maintain the unity of the transatlantic alliance in implementing the ideology of deterrence. The resolution noted that the integration of Germany into the European community (in this place the term "defense" was removed from the text) will attract German potential to strengthen Europe without the appearance of additional threats to the common security of the West.

The term "defense" concerning the European Community appears in the document only where it comes directly to the concept of security. Also in favor of the French side the US National Security Council included in the text of words about integration as a form of counter revival of German militarism [5, p.514]. Although this option seems didn't entirely satisfy France. French National Assembly after the failure of the idea of European defense community voted for adoption of Germany to NATO and involvement of the German armed contingents to the operations of the North Atlantic Treaty [6, p.1–15].

Most US foreign policy documents of that period directly or indirectly permeated the idea of expediency of American influence in NATO on the basis of American responsibility for the unity of transatlantic community. However, the attempts that were made, were balanced. Stating understanding of French fears, the US defense department voted for compensation potential revival of the dominant role of Germany in the united Europe by strengthening the Euro-American relations [7, p.522].

As for West Germany, throughout the period of Cold war the events conditioned its relatively minor role. Taking part in the development and adoption of international political decisions, Germany, in most cases remained outside the

framework of the military component. For a long time this feature was designated for restraint German positions even in cases where certain displays of American interventionism clearly contradicted the official approaches of Bonn.

In the context of contemporary traditional approaches to international and national security clearly fits the general configuration of forces in the world, where the key role was played by relations between the Soviet Union and the United States. So natural is the fact of primacy of NATO in the negotiations between Western Europe and the USA. The US side justified this approach by twin principle of containment of the USSR temptation to spread communist influence and plant pro-Soviet regimes in areas of western influence and western Germany - from attempts to revive revanchism.

This dual containment remains a key element of all American international political doctrines and strategies up to the second term of Ronald Reagan's presidency. Thus, along with the anti-communist and anti-Soviet content they included a deterrent Germany in full compliance with the positions of the majority of European member states of the former anti-fascist alliance.

It is also important to point to another regularity in the context of effects of Cold War era on contemporary Euro-American relations. It was formed in difficult times of 1950's and it was in transition of the leadership of the US from interventionist rhetoric and aggressive diplomacy to direct inclusion in military adventures abroad (Korean and Vietnam War).

A special role should be given to the administration of Eisenhower during his second presidency. The fact that in 1959 this president with the support of Congress did utmost to provide anti-communism in the USA total dimension through its distribution to facilitate the release of the Soviet republics of control of Moscow. The adoption in summer 1959 by the US Congress the resolution on Captive Nations Week for the first time in American political history marked the transition to the real (not limited geographically) strategies of global responsibility.

In its framework a significant place is given to Europe, but again it has a wider geopolitical context. After the liberation of oppressed peoples communism

necessarily included practical assistance to state sovereignty of Soviet satellites in Eastern Europe.

Regarding foreign policy paradigm of John. F. Kennedy's Administration, it was largely focused on defending the Latin American continent from the communist threat. This was done primarily through the so-called economic interventionism. For example, only on programs of economic development of the continent in the name [8, p.105–122]. However, of progress the United States allocated about \$ 20 billion John. F. Kennedy owned definitely a huge role in further modification of the model of American interventionist foreign policy, presidential approval which began in October 1961 by the presidential approval of the plans to seize Cuba for its liberation from communist regime. By putting his signature to the plan of secret operations Mongoose, John. F. Kennedy reaffirmed this intention.

International political doctrine of Nixon-Ford aimed at achieving detente in relations with the USSR and Communist China, in this sense, is a minor exception that only emphasizes the general rule. Because, firstly, the discharge did not object or containment of Soviet ambitions in the "Third World" or the gradual erosion of the Soviet political system. Nixon and his successor in the presidency have only a temporary, amendment, which was hoping that the détente will make the Soviet Union more open to the world community of nations and, regardless of political interventionism of era of containment and liberation will cause erosion of the communist system and democratization of society relations.

It should also be noted that a significant lever of adjusting the US European policy in the era of Truman and Eisenhower had nuclear confrontation with the Soviet Union. The so-called "atomic diplomacy" of the United States, based on fear of mutual destruction, contributed most decisive convergence of positions of the Americans and Europeans in dealing with the Soviet Union and China. However, it should be borne in mind another important point, namely the US side most of the decisions in this field took on their own, accumulating a huge nuclear capacity without much coordination with its European allies [9, p.7–21].

The author shares the view of Western scholars who stress that it is the giant US efforts towards ensuring their own advantages in the global armaments, along with a declaration of plans to deploy nuclear weapons in Europe contributed to the key shift not only in the nature of Soviet-American relations, but also relations with US France in the context of the new momentum alertness of Paris to Germany [10, p.50–91]. Violation of the strategic balance in nuclear weapons in Europe affected the position of the Europeans in understanding that at political and mass consciousness accumulated negativity about the so-called "American world".

On the other hand, it must be taken into account mutual military-strategic and economic factors, on which base their approaches corporatist representatives of the school, which occupies an important place in the historical and political studies. The most prominent representative of it is considered M. Hogan, who defends this so-called "interpretative model" research. He definitely used it to analyze the international political motives of occurrence and effects of the Marshall Plan. M. Hogan believed that the plan was not only a reaction to the Communist threat to Europe or the global Soviet expansionism but also part of the American plan for the restructuring of international economic relations. In fact, one could argue that the researcher saw in the relevant US plans and intentions the attempt to "denationalize" this area of intergovernmental co-existence and cooperation by their corporatization [11, p.2–3].

This approach was perceived by part of European business as a program of subordination of the world, including European, economy to the American corporations. Accordingly, it was another reason for the gradual accumulation of elements of anti-Americanism. We emphasize that the American M. Hogan did not touch the very aspect, as an attempt to explain the causes of appearance in the Truman administration the idea of a new economic order. This is understandable, since M. Hogan a classical historian, who in this case did not go beyond the elementary representation of facts and events, the content of public documents, resolutions, decrees and laws.

However, it was M. Hogan who probably mechanically attracted methods of geopolitics, which provide analysis primacy of primary sources, became one of the first to point to the integration context the Marshall Plan, which, he said, saw European integration as a way to harmonize economic recovery of West Germany with the French caution security nature. Yet for the founder of scientific corporatist school primary importance was such a part of the Marshall Plan as a joint Euro-American deterrence of the Soviet Union [11, p.32].

Thus M. Hogan and his supporters of political thought have provided a little new meaning for double containment. In their view, should not reduce fears of German revanchism only to France's position, since the same approach is shared by most Americans. They argue that Harry Truman in his plan of a new economic order was guided not providing the benefits of total US in the world economy, but such a purpose as preventing the revival of German militarism. Singled out the fact that in the era of bipolarity American political thought sought to reconciliation with France as a key opponent in the further development of interventionist principles in US foreign policy. And at official level in the United States everything possible was done to prevent the alienation of the French state.

Another important comparative point is contemplated that practically in all its actions the American foreign policy establishment of the Cold war era found full understanding and support from London. In this sense, it seems logical to use by some political scientists term "US-British effort" when to attempt a final "reconciliation" of the Germans, including preventing their economic conflict with the French, as it happened in the interwar period, when there was a real conflict on the property of Ruhr carboniferous.

Thus, in the midst of Cold war there were two key vector events that undoubtedly influenced the future relations between the EU and the USA. This is the US-British cooperation, which gradually acquired signs of implementation of a common foreign policy, and mainly psychological Franco-German rivalry that grew into French wariness regarding the logic of US German policy.

We must pay tribute to postwar American political experts and public figures who immediately after the war recognized the prospect of various kinds of splits among its European allies and began to look for the best models and forms of consolidation. A few years after the war it became clear that the official Washington preferred to ensure organizational implementation of European integrity through even American economic, financial and technical assistance under the Marshall Plan and the creation of a single military-political bloc under the aegis of the United States.

For these reasons, the author does not share the popular in world political thought of early 1990's thesis that the Marshall Plan was formed immediately as a purely economic integration project [12]. It would be argued that to this approach contributed the implementation of the plan itself against the backdrop of sporadic outbreaks of Franco-German differences and, most importantly, in the context of increasingly rigid system of confrontation along the axis of "East-West", which skillfully used the American side to consolidate Europe and America.

Within a few years after the deployment of the "cold war" it became clear that the United States essentially drive it at serious support from Western Europeans. Outlined above conflicts and contradictions did not go to the level of the basic contradictions and conflicts. To these European actors refer not only the great powers of the continent, but also medium and small countries that sought protection for themselves from the Soviet threat in the form of inclusion in the US strategy of containment.

The author does not share the unconditional statements of representatives of corporatist scientific school, which almost all the objectives and actions of the United States exasperated with economic pragmatism. It is in times of Cold war was impossible, firstly because of the presence of old and new opponents and various external requirements to the US within anti-colonial movements, and secondly, for the reason that Americans saw the Soviet threat as something entirely concrete and serious, not only in the so-called communist influence in various regions of the world, but also directly in the sense of real danger to the state.

Equally important is seen the fact that, since the Eisenhower presidency, the US administration began to take care of the problem of international prestige and political image of the country that cannot be explained only by economic interests. Because authority was needed for strengthening anti-communist coalition and giving it global proportions that fit completely in the need for mass distribution of counter-response by Soviet propaganda of anti-American slogans.

Note also that the American political thought of the time proved public establishment that confidence in the US within the country and among its foreign allies not less than economic power efficiency can provide effectiveness to the policy of deterrence, multilateral diplomacy and crisis resolution [13, p.2].

However, it is also needed to consider the duality. This implies that trust in America directly corresponds to its economic interests. It is an axiom that cannot be defined within the corporatist school as an axiom is a correlation between the level of confidence and the ability to receive real allies in the case of really serious conflict with the USSR. Only geopolitical approach [14, p.3–29] in this case allows a realistic answer to the extremely high and consolidated the axis "state - society" level of aspirations of the American public and political establishment to join holistic support of its European allies regarding interventionist policy.

Meanwhile, so-called traditionalist (analysis of processes and events as empirical basis for the analysis), realistic (in the sense of the rule of state interests), corporatist (superior economic calculation) and the world-system (in the context of often biased representation of some masked US plans to create a world government under its direct control) political science schools give one-sided picture of the events and do not reach the level of analysis underlying intentions and motives of American behavior in the bipolar world. In fact, the real interest of the United States truly was to eliminate the threats of totalitarianism and authoritarianism presented in the context of real Soviet threat. To understand the deep essence of this approach is possible only with the awareness of the complex geopolitics of the US bases. They enable playing real picture of European politics USA, which aimed

to provide support from the US allies in the implementation democratizing impacts on individual countries and international relations.

Thus, the current global democratization strategy is partly rooted in the anti-communism before Reagan's presidency. There are reasonable grounds to believe that the doctrine of containment and liberation, global responsibility and global human rights imbued with cross-cutting idea that is democratizing impact on other states. All this, according to scientists, largely causes global restructuring in contemporary international relations [15, p.11–13]. With some fate convention could even argue that it is partly initiated by the Soviet Union and partly by the West Cold War with their inherent political-systemic opposition forced the United States to save interventionist approach to foreign policy after World War II and gradually contributed to shifting the basic element of Constitution and Declaration of Independence, which is democracy in international activities.

Thus, during the Cold War gradually formed different American interventionism options taking into account European allies positions. Interventionist American foreign policy of the time, unlike post bipolarity era, was built in a way to have strong support from Western Europe. A key principle determines the practical realization of political interdependence of transatlantic axis states. The collapse of the Soviet Union led to drastic changes in the content of American interventionism that acquired signs of independent decision-making by Washington and their implementation [16, p.4–21]. It is clear that this situation had naturally acquired characteristics of crisis. This required only the specific situation.

Sources and literature

1. Hendrickson D. C. The Curious Case of American Hegemony: Imperial Aspiration and National Decline / D. C. Hendrickson // World Policy Journal. – 2005. – № 2, Vol. 22. – P. 1–4.
2. Gardiner N. The Myth of U.S. Isolation: Why America Is Not Alone in the War on Terror / N. Gardiner // WebMemo. – 2004. – № 558. – 4 p.

3. Hershberg J. G. *Explosion in the Offing?: German Rearmament and American Diplomacy, 1953-1955* / J. G. Hershberg // *Diplomatic History*. – 1992. – № 4, Vol. 1. – P. 511–549.
4. *Foreign Relations of the United States. 1951.* – Vol. 3. – Washington : GPO, 1981. – 1014 p.
5. *Foreign Relations of the United States. 1952-1954.* – Vol. 7. – Washington : GPO, 1986. – 1345 p.
6. Cromwell W. C. *The United States and the European Pillar: The Strained Alliance* / W. C. Cromwell. – New York : Macmillan, 1992. – 253 p.
7. *Foreign Relations of the United States. 1952–1954.* – Vol. 7. – Washington : GPO, 1986. – 1345 p.
8. Rabe S. *Controlling Revolutions: Latin America, the Alliance for Progress, and Cold-War Anti-Communism* / S. Rabe // *Kennedy’s Quest for Victory: American Foreign Policy, 1961-63.* – Oxford University Press, 1989. – P. 105–122.
9. *Origins of Overkill: Nuclear Weapons and American Strategy, 1945-1960* // *International Security*. – 1983. – Vol. 7. – P. 3–71.
10. Dingman R. *Atomic Diplomacy during the Korean War* / R. Dingman // *International Security*. – 1988/89. – Vol. 13. – P. 50–91.
11. Hogan M. J. *The Marshal Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952* / M. J. Hogan. – Cambridge: Cambridge University, 1987. – 578 p.
12. *Papers delivered at the 14th Annual Conference of the National Committee for the Study of International Affairs at the Royal Irish Academy.* – Dublin. – 1992. – Nov. 19–20.
13. Carafano J. J. *Missions, Responsibilities, and Geography: Rethinking How the Pentagon Commands the World* / J. J. Carafano // *Backgrounders*, 2004. – № 1792. – 7 p.
14. Dalby S. *Geopolitics, Grand Strategies, and Bush Doctrine* / S. Dalby // *Working Papers of the Institute of Defence and Strategic Studies*. – Singapore, 2005. – 31 p.

15. Shariff I. Global Realignment In The New Millennium: Three Possible Scenarios / I. Shariff // World Affairs. – 1998. – № 4, Vol. 2. – P. 11–17.

16. Guzzini S. Self-Fulfilling Geopolitics? Or: the Social Production of Foreign Policy Expertise in Europe / S. Guzzini // DIIS Working Paper. – 2003. – Vol. 23. – 22 p.

ВПЛИВ БІПОЛЯРНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ США

У статті досліджується формування і розвиток європейської політики США в епоху біполярності. Аргументовано, що на початку «холодної війни», у ході якої поетапно, тобто у контексті розробок й реалізацій доктрин і стратегій інтервенціоністського характеру, у зовнішній політиці США наростала тенденція до постійної участі у міжнародних процесах. Перехід від політики стримування – Радянського Союзу, Німеччини і Японії, – до стратегій визволення і глобальної відповідальності призвів до перших базових протиріч у відносинах між європейцями та американцями. Це був новий прояв і перша формалізація фундаментальної причини постійно зростаючої настороженості європейців стосовно американського інтервенціонізму і глобалізму. Йдеться про явне небажання європейської спільноти знову брати участь у великих війнах та інтервенціоністських авантюрах. Ставши на шлях регіональної інтеграції, європейці вбачали у ній можливість назавжди покінчити з європейськими війнами та участю своїх держав у воєнних конфліктах. На відміну від Сполучених Штатів збройні втручання за кордоном розглядались в Європі пережитком минулого, історичним рудиментом.

Проаналізовано, що упродовж холодної війни формувалися різні варіанти американського інтервенціонізму з урахуванням позиції європейських союзників США. Тобто в епоху холодної війни домінував принцип практичної реалізації політичної взаємозалежності США і європейських держав.

Ключові слова: США, Європа, СРСР, «холодна війна», біполярність, інтервенціонізм.

ВЛИЯНИЕ БИПОЛЯРНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ПОЛИТИКИ США

В статье исследуется формирование и развитие европейской политики США в эпоху биполярности. Аргументировано, что в начале «холодной войны», в ходе которой поэтапно, то есть в контексте разработок и реализаций доктрин и стратегий интервенционистского характера, во внешней политике США нарастала тенденция к постоянному участию в международных процессах. Переход от политики сдерживания – Советского Союза, Германии и Японии, – к стратегиям освобождения и глобальной ответственности привел к первым базовым противоречиям в отношениях между европейцами и американцами. Это было новое проявление и первая формализация фундаментальной причины растущей настороженности европейцев по отношению к американскому интервенционизму и глобализму. Речь идет о явном нежелании европейского сообщества вновь участвовать в крупных войнах и интервенционистских авантюрах. Став на путь региональной интеграции, европейцы видели в ней возможность навсегда покончить с европейскими войнами и участием своих государств в военных конфликтах. В отличие от Соединенных Штатов вооруженные вмешательства за рубежом рассматривались в Европе пережитком прошлого, историческим рудиментом.

Проанализировано, что на протяжении холодной войны формировались разные варианты американского интервенционизма с учетом позиции европейских союзников США. То есть в эпоху холодной войны доминировал принцип практической реализации политической взаимозависимости США и европейских государств

Ключевые слова: США, Европа, СССР, «холодная война», биполярность, интервенционизм.

Андрій Мартинов

*Доктор історичних наук, провідний науковий співробітник,
Інститут історії України НАНУ*

**Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу:
основні етапи розвитку**

У статті розглядаються основні етапи розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу. Критеріями для періодизації є нормативно-правова база спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу та динаміка змін сучасної системи міжнародних відносин. Перший етап – від Маастрихтського до Лісабонського договорів характеризувався оформленням структур, відповідальних за цей аспект європейської інтеграції. Другий етап розпочинається зі світової економічної кризи 2008 року. Йому властиві пошуки більш ефективних форм реалізації спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу.

Ключові слова: *глобалізація, європейська інтеграція, Європейський Союз, спільна зовнішня і безпекова політика, Росія, Україна.*

Виклики процесу глобалізації, яка робить дедалі сильнішим взаємозв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою фактично усіх держав-членів Організації Об'єднаних Націй, на межі ХХ-ХХІ століть актуалізували європейські інтеграцію. Її органічною складовою є формування й реалізація спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу. З'ясування основних етапів зазначеного процесу дає можливість не просто зрозуміти сутність зазначеного важливого аспекту європейської інтеграції, а й побачити сенс і вплив спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу на сучасні тенденції перегляду світового устрою.

Формат невеличкої статті не дає можливості детально розглянути усі концептуальні підходи до вирішення зазначеної проблеми, які презентують національні історіографії, насамперед, держав-членів Євросоюзу. Німецький дослідник Ханс-Георг Ерхард у монографії «Європейська безпекова та

оборонна політика: позиції, проблеми, перспективи» (2002) запропонував за критерієм договірно-правового оформлення спільної зовнішньої і безпекової політики виділити наступні етапи: перший від Маастрихтського договору до Договору Ніцци (1992-2000), другий етап від Договору Ніцци й до часу публікації монографії [7]. Інша німецька дослідниця Ельфріда Регельсбергер у монографії «Спільна зовнішня і безпекова політика ЄС» також наполягає на періодизації спільної зовнішньої і безпекової політики у відповідності до поворотних моментів її формування, віддаючи перевагу Маастрихтському договору та майбутньому конституційному договору ЄС [14].

У вітчизняній історіографії також домінує договірно-нормативний підхід до визначення критеріїв періодизації основних етапів становлення і реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС [9]. Російські дослідники намагаються синхронно розглядати основні етапи «російського європеїзму» і розвитку процесу європейської інтеграції, зокрема, такого її важливого аспекту, як реалізація спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу [16]. Зокрема, О.Барабанов звертає увагу на потребу періодизації основних етапів розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу у відповідності до «проблемного підходу», тобто виділяє періоди концептуального до нормативно-договірного осмислення і практичної реалізації спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу [2].

На нашу думку, важливий етап у розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу настав у 2007-2008 роках. Принциповими моментами у цьому сенсі стало прийняття Лісабонського договору і початок світової економічної кризи. Зазначеному періоду були властиві загострення протиріч між провідними державами Євросоюзу – німецько-французьким тандемом, Великою Британією та країнами Євросоюзу, на які намагалась впливати Росія (Греція, Кіпр, Словаччина, Угорщина). Наступний етап сучасної історії розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС розпочався з «арабських революцій» 2011 р. і Євромайдану в Україні (2013-2014 р.). Його зміст формується на наших очах.

Генрі Кіссінджер часто згадує, як він запитував європейських партнерів про номер телефону особи, яка уповноважена формувати спільну дипломатичну позицію Європейської Спільноти [8, с.44]. Тривалий час чіткої відповіді на це «просте» запитання не було. Але після набуття чинності Лісабонського договору можна вести мову про народження дипломатичної служби Європейського Союзу.

7 лютого 1992 р. було підписано Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу. Стаття J1 визначила основні цілі спільної зовнішньої і безпекової політики: захист основних цінностей, інтересів і незалежності Євросоюзу, посилення безпеки Євросоюзу у всіх формах, підтримка миру і міжнародної безпеки, сприяння міжнародному співробітництву, розвиток та посилення демократії [5, S.90]. Процес формування та реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу відбувається в умовах серйозних дебатів з приводу сенсу, змісту, форм організації та функціональних особливостей дипломатичної служби Європейського Союзу. Ще до підписання 13 грудня 2007 р. Лісабонського договору реформ стало зрозуміло, що сформувалися декілька рівнів дискусії. Перший рівень обговорення цієї проблеми пов'язаний зі «старими» країнами-членами Євросоюзу. Національні еліти зайняли діаметральні позиції. Якщо лівоцентристські, правоцентристські та ліберальні європейські партії підтримують міжурядовий підхід до розвитку процесу європейської інтеграції та його вихід на наднаціональний рівень співпраці, то ультраправі різко заперечують проти нього. Основними інструментами проведення спільної зовнішньої політики Євросоюзу Лісабонським договором було визначено: спільні стратегії, спільні дії, спільні рішення та декларації.

Дискусія ще більше загострилася після двох хвиль розширення Євросоюзу 1 травня 2004 р. та 1 січня 2007 року. Так склався другий рівень дискусій навколо проблем спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу, до якого належать його «неофіти». Більшість з 12 нових країн-членів займають обережну позицію щодо домінування наднаціональних

принципів у діяльності Євросоюзу. Країни «Вишеградського блоку» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), балканські країни (Словенія, Болгарія та Румунія), а також середземноморські (Мальта та Кіпр) віддають перевагу традиційній національній зовнішній політиці та власним дипломатичним службам. Крім того, серед «старих» країн-членів Євросоюзу скептично до перспектив спільної зовнішньої та безпекової політики ставляться Велика Британія, Данія, а також нейтральні Австрія, Ірландія, Швеція, Фінляндія [1, S.125].

Отже, запеклі дебати щодо принципів спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС розгортаються не лише на національному рівні, а й на європейському наднаціональному рівні. Основна проблема полягає в тому, що спроба формування європейської наднаціональної політики реалізується за умов відсутності цілісного європейського громадянського суспільства. До виникнення непорозумінь призводять різні національні ідентичності країн-членів Європейського Союзу, та слабка «федеральна» згуртованість.

В процесі прийняття рішень часто діють не лише національні інтереси, а й національні стереотипи. Національні уряди, які суттєво впливають на спільну зовнішню політику ЄС, іноді не зацікавлені у її повній реалізації та обмеженні власних повноважень та сфери компетенції. Часто джерелом протиріч стають проблеми гармонізації відносин між різними інституціями Євросоюзу, зокрема, Європейським парламентом та Європейської Комісією.

Іноді пропоновані на технократичному експертному рівні рішення певних проблем міжнародних відносин не завжди відповідають політичному баченню цих проблем країнами-членами Євросоюзу. Внаслідок цього недостатньо ефективними є механізми наднаціонального контролю за державами-членами у випадку невиконання ними своїх зобов'язань, хоча очевидним можна вважати верховенство права Євросоюзу над національним правом держав-членів. Ще більше «заплутує» справу можливість участі у міжнародних процесах європейських регіонів, хоча процес трансформації від

«Європи націй» до «Європи регіонів» ще незавершений, але він вже впливає на спільну зовнішню політику ЄС.

Втім, національні уряди залишаються головними «продюсерами» зовнішньої політики, а Євросоюз лише її «актором», чия ефективність та активність залежить від ступеня добрих або поганих відносин з «продюсерами». Необхідно зважати на той факт, що «нові» країни-члени Євросоюзу менше за «старі» країни-учасники європейської інтеграції налаштовані на обмеження абсолютної суверенності національної зовнішньої політики на користь дипломатії Євросоюзу.

На початку березня 2010 року Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки баронеса Катрін Ештон презентувала Європейському парламенту узгоджену концепцію розвитку дипломатичного апарату Євросоюзу та коло пріоритетів. Говорячи про прагнення дипломатії Євросоюзу, К.Ештон поставила задачу проведення «сильнішої та відповідальнішої європейської зовнішньої політики» [15, с.3].

Досить складною є структура апарату Верховного представника Євросоюзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Як віце-президент Європейської комісії К.Ештон має 13 радників. Повсякденною роботою апарату керує генеральний секретар. Він має двох заступників без адміністративних функцій. У структурі генерального секретаріату дипломатичної служби ЄС наявні шість генеральних дирекцій, побудованих за регіональним та функціональним принципами. Зокрема, перша займатиметься проблемами планування та командування спільними військовими операціями, друга забезпечує роботу ситуаційного центру з обміну та аналізу інформації (SitCen), третя опікується питаннями внутрішньої безпеки та аудитом, четвертою є департамент зв'язків з іншими інституціями Євросоюзу, Інші генеральні департаменти займаються «глобальними темами»: кліматичними змінами, правами людини, просуванням демократії. Окремий департамент опікується зв'язками з

міжнародними організаціями, такими як ООН та «велика двадцятка». Четвертий генеральний директорат турбується про зв'язки з Росією та іншими сусідами ЄС, п'ятий координує стосунки з промислово розвиненими країнами, а шостий з країнами, які розвиваються. Загалом апарат складатиметься майже з 8 тис. співробітників та коштуватиме платникам податків близько мільярда євро [11, S.160]. Саме суперечки щодо вартості дипломатичної служби стали додатковим аргументом для критиків цієї ідеї. Найбільш резонансними були пропозиції надати баронесі Ештон літак для службових потреб.

Водночас Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки не є ексклюзивним суб'єктом дипломатії Євросоюзу. Свої представницькі функції мають президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей та президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу. Зокрема, лише наприкінці березня 2010 р. вони поділили повноваження щодо представництва Євросоюзу на самітах «великої вісімки» та «великої двадцятки».

Важливе місце відповідно до статті 13а Лісабонського договору має взаємодія дипломатичного апарату Євросоюзу зі співробітниками національних дипломатичних служб країн-членів ЄС. Останні налаштовані досить критично, зважаючи на можливості дублювання своїх структур та бюрократизації роботи [12, S.1]. Німеччина взагалі послідовно вимагає забезпечення демократичного контролю за діяльністю такого «бюрократичного моноліту» як апарат сучасного Європейського Союзу. Однак це не заважає ФРН наполягати на посиленні координації зовнішньополітичного курсу країн Євросоюзу.

Депутат фракції «Європейської народної партії» у Європейському парламенті Елмар Брок звертає увагу на реальну потребу адекватних відповідей на серйозні виклики, пов'язані зі світовою фінансовою кризою, тероризмом, зміною клімату, енергетичною безпекою [3, S.14]. Не менш важливий напрямок діяльності дипломатичної служби ЄС пов'язаний із

відносинами зі США. На початку квітня 2010 р., перебуваючи у Празі, президент США Барак Обама зустрівся з лідерами більшості країн Центральної та Південно-Східної Європи. Переговори підтвердили переорієнтацію американської дипломатії з країн «старої» Європи на держави «нової» Європи, хоча риторика нинішньої американської адміністрації цей факт заперечує. Однак різні позиції між «старожилами» та «неофітами» Євросоюзу дають додаткові можливості Сполученим Штатам впливати на формування та реалізацію спільного зовнішньополітичного курсу Євросоюзу.

Суверенні країни Євросоюзу досить часто критично налаштовані одна до одної, хоча цей факт може певний час маскуватися потребами солідарності у відносинах із зовнішнім світом та його ризиками. Зрозуміло, що поки наявні спільна мета та інтереси держави члени Євросоюзу виконуватимуть взяті на себе зобов'язання. Як тільки нівелюється фактор тотожності або близькості інтересів, зникають й мотиви для погоджених спільних дій. Цю тезу підтвердили суперечливі дебати щодо порятунку економіки Греції від банкрутства.

Військово-політична інфраструктура Євросоюзу основана на трьох інституціях, які рекомендують Раді Євросоюзу певні рішення: Комітет з питань політики та безпеки, Військовий комітет Євросоюзу, Військовий штаб Євросоюзу [4, с.477]. Водночас про незавершеність процесу оформлення дипломатичної служби ЄС свідчать проблеми оформлення розвідувального співтовариства Європейського Союзу. Побудова відповідних вертикальних розвідувальних структур вимагатиме створення спеціалізованого європейського розвідувального агентства, яке візьме на себе аналітичні функції та стане центром збирання інформації від національних спеціальних служб. Однак поки що незрозуміло як це кореспондуватиметься з розвідувальними структурами НАТО і не зрозуміло як фінансувати цю діяльність. Натомість горизонтальна координація сприяє побудові мережі, за допомоги якої спрощується процедура встановлення як двосторонніх так і

багатосторонніх контактів для обміну розвідувальною інформацією. Зрозуміло, що це вимагатиме інституціоналізації відносин між учасниками. Поки що розвідувальне співтовариство Європейського Союзу представлене сукупністю розвідувальних співтовариств країн-членів Європейського Союзу. Від них залежить, наскільки Європа просунеться шляхом створення єдиної наднаціональної розвідувальної служби. Наприклад, Велика Британія має відразу три розвідувальні служби: MI-6 (зовнішня розвідка), MI-5 (контррозвідка) та Центр урядового зв'язку. Зовнішня розвідка ФРН (Bundesnachrichtendienst) залишається у підпорядкуванні бундесканцлера. Зовнішня розвідка Франції складається з дев'яти спеціальних служб, підпорядкованих трьом міністерствам. Наприклад, Дирекція військової розвідки здійснює збирання та аналіз інформації, здобутої тактичною та стратегічною розвідкою. Генеральна дирекція зовнішньої безпеки здійснює розвідку та контррозвідку за межами Франції. Дирекція захисту та безпеки оборони виконує функції військової контррозвідки. Натомість Управління зі стратегічних питань проводить стратегічний аналіз та середньострокове прогнозування, інформаційно-аналітичне забезпечення міжнародних переговорів. Отже, навіть з вище наведеного простого переліку фактів зрозуміло, що в значній часовій перспективі не буде європейського аналогу ЦРУ США, оскільки національні спецслужби держав-членів Євросоюзу більше між собою конкурують, ніж взаємодіють.

1 липня 2013 р. Хорватія стала 28-ю державою-членом Євросоюзу. Крім неї, офіційно визнані претендентами на вступ усі балканські країни: Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія. Зважаючи на це, Південно-Західна Європа стає одним із пріоритетів спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу. Ключовою проблемою у цьому сенсі є замирення боснійських мусульман, сербів і хорватів, врегулювання суперечок між Грецією та Македонією, демократизація та європеїзація Сербії та найголовніше врегулювання албансько-косовської проблеми.

17 лютого 2008 р. з акту проголошення незалежності Косово та характеризується боротьбою албанської й головним чином американської дипломатії за міжнародне визнання цього факту. Албанські власті Косово намагаються демонструвати незалежність від кондомініуму ЄС і США (НАТО). На ділі фінансово-економічна залежність Косово залишається головним фактором слабкості його незалежності. Тому Косово балансує на межі, яка відділяє держави, які «відбулися», від держав, які визнаються «проблемними». Серйозною проблемою косовського державотворення залишається не лише відсутність «власної національної історії», а й відповідної міфології як основи державотворчої ідеї. Існування двох албанських держав в Європі виглядає як перебір, але проти створення «Великої Албанії» виступають донори й протектори Косово. У цьому сенсі «незалежність Косово» виконує роль додаткових гарантій для тривалого збереження дійсного статусу протекторату ЄС і США. Присутність міжнародних структур стала визначальним фактором існування Косово. Миротворча діяльність ОБСЄ на різних етапах конфлікту ускладнювалася нормативними документами цієї організації. Вони не лише визнають принцип добровільності дій сторін у процесі зміни державних кордонів, а й передбачають одностайність у прийнятті рішень. Внаслідок цього війна 1999 р. стала символом краху миротворчих зусиль ОБСЄ у Косово. Додатковим символом неефективності ОБСЄ в Косово стало дублювання його функцій структурами ЄС та ООН. Суттєвими проблемними факторами діяльності ООН у Косово також залишаються протиріччя між постійними членами Ради Безпеки ООН з приводу підходів до врегулювання. Економічні проблеми ООН переносить на Євросоюз. Додатковою слабкістю місії ЄС у Косово є невизнання незалежності цієї території п'ятьма з двадцяти семи країн ЄС (Грецією, Іспанією, Кіпром, Словаччиною, Румунією).

Події арабських революцій 2011 р. максимально загострили проблеми формування та реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу. Дестабілізація північно-африканських країн, неврегульованість

палестинсько-ізраїльських відносин, громадянська війна в Сирії стали тими негативними факторами, які призупинили розвиток ініційованого навесні 2007 р. тодішнім президентом Франції Н. Саркозі «Середземноморського союзу». У форматі цього проекту мали тісніше взаємодіяти країни Євросоюзу та країни Північної Африки й Близького Сходу, дотичні до середземноморського регіону.

«Постреволюційні» країни Північної Африки опинилися під посиленням впливом радикальних ісламістів. Звичайно, навіть попри посилення їхніх позицій у Єгипті та Лівії, вони вимушені рахуватися із світськими та прозахідними політичними силами, які також наявні у цих країнах.

Водночас важко не помітити тенденції приходу до виконавчої влади у Марокко, Тунісі, навіть у «Перехідній національній раді» Лівії політиків, які були помічені у прихильності до інтегрального ісламу. Вже навіть з'явився конкретний проект створення на ісламістських засадах «Союзу держав Магрибу», який теоретично може стати праобразом Халіфату. Утім, із цього ланцюга поки що випадає Алжир, який за майже двадцять років громадянської війни, здається, послабив ці настрої у своєму суспільстві.

Крім того, потужною альтернативою проекту Халіфату, хоча й з певними запереченнями та припущеннями, залишається Туреччина. Навіть там поступовий та обережний відхід від моделі демократії під захистом військових повернув до влади поміркованих ісламістів. Вони час від часу схиляються до своїх колишніх ідеалів. Принаймні такий ризик треба враховувати. Тим паче, що «турецький шлях» для мусульманських країн не є універсальним. Його спробував адаптувати до своїх умов Пакистан, де армія досі залишається оплотом нехай не зовсім демократичної, але світської республіки. Однак перманентне протиборство із пакистанськими військовими стало однією із причин того, що пакистанські ісламісти є чи не найбільш палкими прихильниками створення глобальної ісламської громади, яка житиме у одній мусульманській імперії – Халіфаті, причому під захистом пакистанської ядерної зброї.

Але чи не найбільшою перешкодою на шляху реалізації стратегії створення ісламського Халіфату є міжконфесійне протистояння у мусульманському світі. «Арабська весна» стимулювала у більшості із 22 арабських країн внутрішні громадянські війни між сунітами та шіїтами. Кожна із конфесій має своїх радикалів, здатних поховати проект відродження Халіфату. Отже, усі зазначені стратегії одночасно взаємодіють на Близькому Сході та переплетені у тугий «Гордіїв вузол» конфліктів й протиріч, які виходять за межі регіону й набувають глобального значення. Адже навіть теоретична перемога однієї із зазначених стратегій може суттєво змінити глобальну розстановку сил. У найближчі десятиліття зазначені стратегії й надалі конкуруватимуть між собою. Причому не можна виключати й можливості «часткової перемоги» однієї із них, внаслідок чого на Близькому Сході може виникнути небачений раніше «гібрид» геополітичної ієрархії.

Після анексії Криму Росією 16 березня 2014 р. дипломатія провідних країн світу поступово приходила у свідомість після шоку, створеного кримським референдумом. До останнього моменту провідні дипломати Сполучених Штатів та країн Євросоюзу намагалися переконати керівництво Росії не йти на загострення і не проводити незаконного референдуму. Однак у Кремлі вирішили, що правий той, за ким більша сила.

Така логіка розвитку подій робить розмови про нову холодну війну вже не стільки непевними футурологічними прогнозами, скільки реальністю сучасних міжнародних відносин. Як і у випадку з попередньою холодною війною, нова холодна війна ґрунтується на запеклому геополітичному протистоянні, яке доповнюється інформаційно-ідеологічною конфронтацією. З геополітичної точки зору Крим є епіцентром Євразії та лакмусовим папірцем у процесі вибудовування «руського миру». Остання концепція забезпечує «антиглобалістську» цивілізаційну ідентичність Росії як центру сумнозвісної багатополусної системи міжнародних відносин. Не випадково під голосування за американський проект резолюції, яка засуджувала проведення референдуму щодо «самовизначення» Криму, в Раді Безпеки

Організації Об'єднаних Націй Китай утримався, а Росія, як постійний член Ради Безпеки, наклала вето. Проте Китай у кримському випадку зіштовхнувся з викликом власній політиці, яка полягає у невизнанні будь-яких «самовизначень», які загрожують територіальній цілісності національних держав. Тому китайський інформаційний супровід кримських подій залишається «нейтральним».

В свою чергу російські засоби масової інформації у кращих радянських традиціях намагаються посіяти розбрат між Євросоюзом і США. Зокрема, зазначається, що «підступні» Сполучені Штати економічно зацікавлені у відокремленні Євросоюзу від російських ресурсів і ринку збуту, аби послабити європейських економічних конкурентів Америки. На підтримку цієї тези працює проросійські групи підтримки в бізнесових колах, зокрема, у Німеччині. На превеликий жаль, на користь цієї пропаганди діє й інформація про нібито загрози терактів на об'єктах газотранспортної системи України, які здійснюють транзит російського газу до Європи. Подібні радикальні заяви працюють на російські інтереси, які зараз полягають у наполегливому пошуку приводів для введення російських військ не лише до Криму, а й у інші регіони України. «Перетравлення» Росією території Криму планується здійснювати одночасно з провокуванням «народних повстань» у східних і південних регіонах України. Навколо вирішення цього завдання здійснюється потужна інформаційна кампанія російських засобів масової інформації.

Такий радикальний сценарій розвитку подій волею-неволею стимулював реакцію Євросоюзу на дії Росії. 17 березня 2014 року міністри закордонних справ країн Євросоюзу погодили перелік санкцій, які збираються застосувати щодо Росії. Насамперед, скасовано підготовку до саміту «великої вісімки», який у червні поточного року планувався у Сочі. Також призупинено процес підготовки до лібералізації візового режиму Росії із Шенгенським простором. Крім того, на невизначений час відкладено процес залучення Росії до «Організації економічного співробітництва і розвитку», в якій представлені

тридцять найбільш розвинених економік світу. Утім, найскладніше Євросоюзу визначитися з економічними складовими санкцій. Яскравий приклад у цьому сенсі становить Німеччина. Бундесканцлер Ангела Меркель впродовж лютого – березня 2014 року більше десятка разів спілкувалася з президентом Росії Володимиром Путіним телефоном. Вона навіть висловлювала сумніви щодо здатності останнього до раціонального розуміння ситуації. Утім, обережно ставитися до економічних санкцій проти Росії закликали Меркель німецькі бізнесові кола. Вони нагадують не лише про майже тридцять мільярдів євро німецько-російського товарообігу, а й про триста тисяч робочих місць у Німеччині, які зберігаються завдяки економічній співпраці з Росією. Ці аргументи, звичайно, розуміють й у Сполучених Штатах, бізнесові кола яких також стурбовані можливими фінансовими збитками у разі виштовхування західного капіталу із російського сектору видобування корисних копалин.

Однак прихильники ідеї запровадження жорстких економічних санкцій щодо Росії небезпідставно вважають, що це може допомогти переконати більшість російських громадян у безглузді та економічній збитковості імперського курсу. Адже кримський аншлюс теоретично може посприяти намірам російських «силовиків» закрутити гайки державного механізму та ізолювати правлячу російську еліту від впливу зовнішніх центрів прийняття рішень. Інша справа, як довго найбагатші росіяни, чиї капітали перебувають у країнах Європи та у офшорах, негласно контрольованих США, демонструватимуть готовність з власних коштів оплачувати зовнішньополітичні авантюри президента Володимира Путіна. Не менш риторично виглядає питання швидкості реакції російської ліберальної громадськості на кримський аншлюс. Донедавна вважалося, що антиімперіалізм російської демократичної громадськості закінчується там, де починається українське питання. Утім, антивоєнні акції, які час від часу відбуваються навіть у Москві, свідчать, що, говорячи термінологію закону про іноземних агентів, «п'ята колона» накопичує інформаційні та матеріальні

ресурси, аби виступити проти президента Володимира Путіна. Причому ефективність таких гіпотетичних виступів буде тим вищою, чим гіршим ставатиме економічне становище самої Росії та її громадян.

Насправді цілком прогнозований результат кримського референдуму є лише початком тривалої дипломатичної боротьби навколо статусу Криму. Звичайно, в терміновому порядку Кремль здійснив формальні правові процедури анексії Криму, заплющивши очі на легітимність таких рішень. Але ціна такого кроку буде високою. Причому не лише тому, що енергетичне і водне постачання Криму залежить від доброї волі України, а й тому, що піратське поводження з українською державною власністю на півострові створює прецедент для такого самого поводження щодо російської власності не лише на території материкової України, а й по всьому світу. Цей фактор може стати тим мотивом, який поверне російську сторону до прямих переговорів з новою владою у Києві. Не менш потужним аргументом на користь такого розвитку подій є позиція Євросоюзу, який 21 березня 2014 року на засіданні Європейської Ради підписав політичну частину угоди про асоціацію. Відкритим залишається питання офіційного закріплення перспективи вступу України до Євросоюзу. Але набагато важливіше, що торговельно-економічні зобов'язання по угоді про створення зони вільної торгівлі Євросоюз бере на себе в односторонньому порядку, створюючи таким чином переваги для товарів українського виробництва. В умовах свідомої конфронтації з Україною нічого подібного Росія запропонувати не в змозі. Водночас варто звернути увагу, що в умовах кримської кризи захід демонстрував певне безсилля перед фактом краху Біловезьких угод 1991 року. Отже, кримську кризу можна за її значенням для сучасної системи міжнародних відносин порівняти з Карибської ракетною кризою 1962 року. Анексія Криму зафіксувала порушення усіх норм міжнародного права та зобов'язань Росії перед Україною і міжнародною спільнотою. Криза обіцяє бути гострою і тривалою. Геополітична конкуренція навколо визначення правового статусу Криму, дії Росії, які кинули виклик євроатлантичному

домінування в європейській системі безпеки, означають, що разом із аншлюсом Криму вмерла ідея «Великої Європи» від Атлантики до Владивостоку, постала проблема практичної реалізації європейського та євроатлантичного вибору України.

27 червня 2014 р. у Брюсселі Президент України П.Порошенко разом з лідерами Грузії і Молдови підписав економічну частину угоди про асоціацію. Це створило нову політичну реальність та стимулювало 2 липня 2014 р. у розпалі боїв на Донбасі зустріч у Берліні міністрів закордонних справ України, Росії, ФРН і Франції. Однак Росія не відмовилася від прямого втручання у внутрішні справи України. Тому 17 липня 2014 р. США і ЄС запровадили часткові економічні санкції проти Росії. 6 серпня 2014 р. В.Путін запровадив санкції у відповідь проти тих країн, які ввели економічні санкції проти Росії. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 1 листопада 2014 р. розпочалося тимчасове застосування Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Стали де-факто чинними ті положення документа, що належать до компетенції Євросоюзу, а не держав-членів. Тимчасове застосування Угоди триватиме до того, як завершиться процес ратифікації угоди всіма 28 країнами-членами Євросоюзу. Зазначимо, що ця тимчасовість умовна, адже стосується всіх найважливіших положень документа. Зокрема, торговельних, які передбачають створення глибокої і всеосяжної зони вільної торгівлі та за змістом становлять 80% тексту угоди. Хоча через тиск Росії початок ЗВТ перенесено на 1 січня 2016 р., це жодним чином не применшує того факту, що український бізнес має нагоду скористатися з відкриття ринків ЄС, а українські споживачі з безмитного імпорту до нас європейських товарів. Українські підприємства з кінця квітня 2014 р. отримали автономні преференції, тобто для них було зменшено митні збори. Однак українській продукції потрібно ще відповідати стандартам безпечності, що є завданням номер один в процесі імплементації угоди. Це вимагає значної роботи від

Верховної Ради України восьмого скликання, насамперед, щодо ухвалення закону про технічні регламенти та гармонізації їх із європейськими стандартами. Вироблені відповідно до них українські товари будуть допущені на європейський ринок і матимуть право на маркування позначкою «СЄ», що означатиме відповідність стандартам Євросоюзу. Навіть якщо не всі українські товари будуть конкурентоспроможні на ринку ЄС, але, маючи право маркувати їх позначкою європейської якості, буде набагато легше продавати свою продукцію у всьому світі. Фактично українська революція 2013-2014 років за своїми геополітичними наслідками може мати набагато більше значення, ніж навіть розпад СРСР 1991 року. В історичному контексті Угода про асоціацію є функціональним викликом для українського суспільства та еліти на здатність одночасно проводити європейські реформи і реінтеграцію Донбасу й Криму. Тільки вирішення цих стратегічних завдань уможливить повноцінну заявку на вступ до Євросоюзу.

Саміт Європейського Союзу 25 червня 2015 р. також розглянув питання продовження терміну дії санкцій щодо Росії. Євросоюз не може повернутися у відносинах із Росією до справ «як завжди» і не має іншого вибору, як провести критичну переоцінку своїх відносин з Росією. Режим санкцій проти Кремлю було продовжено навіть без обговорення. Нагадаємо, що Євросоюз у березні поточного року вирішив пов'язати режим санкцій проти Росії з повним виконанням Мінських домовленостей. Україна звернулась до ЄС з проханням посилити секторальні санкції проти Росії. Зрештою санкції Євросоюз продовжив до 31 січня 2016 року. Позитивним моментом для України є той факт, що мотивування продовження санкцій стосується не лише припинення російської інтервенції на Донбасі, а й повернення Україні Криму. Тож з українського питання Євросоюз склав іспит на солідарність. Є сподівання, що й не менш гострі інші питання будуть вирішуватись у такому самому режимі.

Наприкінці червня 2015 р. Рада Євросоюзу рекомендувала розробити нову стратегію зовнішньої політики Євросоюзу, яка має бути готовою до

червня 2016 року [6]. Зважаючи на підготовку Великої Британії до референдуму у 2017 р. щодо можливого виходу з ЄС, Євросоюз не хоче апріорі переписувати договори, аби задовольнити бачення частини британської еліти, яка налаштовано скептично щодо європейської конфедерації. Отже, справжня спільна зовнішня та оборонна політика можлива лише за наявності конфедерації, за якої держави учасниці послідовно координують зовнішню та оборонну політику. Внаслідок цього вже на етапі початку діяльності дипломатична служба Євросоюзу зіштовхнулася з серйозними проблемами. Зрештою, відповідь на риторичне питання, чи враховують еліти уроки минулого, може дати лише майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Franco A. Die Festschreibung mitgliedstaatlicher Macht: GASP und GSVP im Vertragswerk von Lissabon / A. Franco, T. Bauer // Lissabon in der Analyse. Der Reformvertrag der Europäischen Union. – München. – 2008.
2. Барабанов О. Н. Общая политика Европейского Союза в области обороны и безопасности: этапы становления и перспективы развития / О. Н. Барабанов // Европейские страны СНГ: место в «большой Европе». – М., 2005.
3. Brok E. Der Europäische Auswärtige Dienst. Konsequenz einer realpolitischen Notwendigkeit / E. Brok // Die Politische Meinung. – 2010. – № 483.
4. Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген : [пер. з нім.]. – К. : К.І.С., 2008. – 528 с.
5. Delors J. Erinnerungen eines Europäers / J. Delors. – Berlin : Parthas, 2004.
6. ЕС поручил Магерини представить новую стратегию внешней политики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ria.ru/world/20150626/1090764282.html>
7. Ehrhard H.-G. Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik. Positionen, Probleme, Perspektiven / H.-G. Ehrhard. – Baden-Baden, 2002.
8. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер [пер. с англ.]. – М., 2002.

9. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. Копійка, Т. Шинкаренко ; КНУТШ, Ін-т міжнародних відносин. – Київ : ІнЮре, 2001. – 448 с.
10. Чого прагне дипломатія ЄС // Урядовий кур'єр. – 2010. – 12 березня. – С. 3.
11. Focus – 2010. – №11. – S. 160.
12. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2010. – 26. März.
13. Fröhlich S. Deutsche Außen und Sicherheitspolitik im Rahmen EU / S. Fröhlich // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 2008. – № 43.
14. Regelsberger E. Die Gemeinsame Außen und Sicherheitspolitik der EU. Konstitutionelle Angebote im Praxistest. 1993-2003 / E. Regelsberger. – Baden-Baden, 2003.
15. Чого прагне дипломатія ЄС // Урядовий кур'єр. – 2010 – 12 березня.
16. Чубарьян А. О. Российский европеизм / А. О. Чубарьян. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2006. – 415 с.

**Common foreign and security policy of European Union:
basic stage of development**

In the article the basic are examined the stage of becoming of common foreign and security policy of European Union. A criterion for a division into periods is a normative-legal base of common foreign and security policy of European Union and loud speaker of changes of the modern system of international relations. First stage is from Maastricht to Lissabon Treaty characterized by registration of Structures accountable for this aspect of the European integration. The second stage is begun with the world economic crisis of 2008. Actuality is a search of more effective forms of realization the common foreign and security policy of European Union.

Keywords: *globalization, European integration, European Union, common foreign and security policy, Russia, Ukraine.*

Общая внешняя политика и политика безопасности Европейского Союза: основные этапы развития

В статье рассматриваются основные этапы развития общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза. Критерием для периодизации является нормативно-правовая база общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза. Первый этап – от Маастрихтского до Лиссабонского договоров характеризовался оформлением структур, отвечающих за этот аспект европейской интеграции. Второй этап начинается с мирового экономического кризиса 2008 года. Ему свойственен поиск более эффективных форм реализации общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза.

Ключевые слова: *глобализация, европейская интеграция, Европейский Союз, общая внешняя политика и политика безопасности, Россия, Украина.*

Олена Петасюк

*Кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ОСМИСЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПОСТУПУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається євроінтеграційний та євроатлантичний поступ України через з'ясування його основних віх, ідеології, викликів, уроків.

***Ключові слова:** євроінтеграційний розвиток, національна безпека, цінності, поступ, стратегія, ідеологія, ідея майбутнього, ЄС, НАТО.*

Проблема інтеграції України в сучасну світову господарську систему та систему безпеки полягає в тому, що одночасно із розробкою і реалізацією відповідної державної політики потрібно формувати для цього наукове підґрунтя. Маємо надію, що дане робота слугуватиме певною цеглиною у ньому. Актуальність досліджень з питань національного інтеграційного поступу важко не розгледіти, тим більше, що європейська ідея виповнює нашу національну стратегію від початків становлення незалежної України.

У 1990-их роках європейські країни, а разом із ними й Україна, повернулися до природного стану, коли суттєвими чинниками формування міжнародних відносин були геополітичні фактори – територія, матеріальні ресурси, національна структура населення, релігійні характеристики. Саме це стало обґрунтуванням національних інтересів, коаліційних та військово-політичних союзів. Здобувши незалежність, наша країна повернулася обличчям до європейської спільноти. Якою Україна постала перед нею (або переваги геополітичного становища України): 1) унезалежнення України відбулося цивілізовано; 2) Україна – цілком європейська країна з давніми державницькими традиціями; 3) Україна – п'ята за кількістю населення і перша за розмірами території європейська країна; 4) Україна ніколи не

заперечувала легітимності власних кордонів, жодна політична сила не висувала територіальних претензій до наших сусідів; 5) Європа в Україні має чимало ключових позицій: транзитні магістралі (тільки залізниць міжнародного значення проходить через Україну – дев'ять, не рахуючи вже численні порти, через які здійснюються міжнародні зв'язки з багатьма країнами світу), запаси сировини, мільйони кваліфікованих робітників і перспективних споживачів, або ж навпаки – потенційне вогнище нестабільності, якщо корабель української держави розхитається; більше того, інтеграція України у європейське співтовариство одразу стала істотною перепорою для пострадянської російської зовнішньої політики, спрямованої на відновлення євразійської сфери впливу; 6) Україна оголосила курс на без'ядерність, знищений третій за розмірами у світі ядерний арсенал, приєдналася до ДНЯЗ, підписано Тристоронню заяву про ядерну зброю, розташовану на території України, між США, Росією та Україною, згідно якої Україна звільнилася від ядерної зброї у 1996 р. (це був безпрецедентний крок у світі, коли країна добровільно відмовилася від ядерної зброї, сподіваючись на адекватну оцінку цього кроку з боку світового співтовариства); 7) довіру до України на світанку незалежності викликали відсутність міжетнічних та соціальних конфліктів, збереження громадянського миру (що сприяло у свою чергу забезпеченню національної безпеки всередині країни).

Європейський Союз першим оцінив глобальність завдань політико-економічної трансформації, яка постала перед нашою країною, і став відігравати активну роль у підтримці цього процесу. Саме ЄС визнав незалежність України головною подією у Європі. Одразу після проголошення незалежності це інтеграційне європейське об'єднання запропонувало реальну підтримку шляхом передачі «ноу-хау» в рамках своєї програми «Тасіс». Відтоді ЄС надавав Україні найбільшу фінансову та технічну допомогу, і став найбільшим її торговельним партнером і найбільшим інвестором.

В осмисленні українського поступу до Європи неможливо обійтися без огляду основних його історичних віх. Перший контакт Україна – ЄС на найвищому рівні відбувся у вересні 1992 року, у ході візиту Президента Л. Кравчука до Брюсселю, де він зустрівся із тодішнім головою КЕС Ж. Делором. Через рік Указом Президента України було створено міжвідомчий комітет України у справах ЄС. У свою чергу останній у листопаді 1994 року розроблює стратегію підтримки України, яка охоплювала торговельні поступки, поживлення політичного діалогу та програму промислового, фінансового і наукового співробітництва. Особливого значення набуло підписання і виконання Проміжної угоди, згідно з якою Україна в торгівлі із ЄС послуговувалась режимом найбільшого сприяння. Значно збільшуючи український експорт у ЄС, угода допомагала Україні позбутися прив'язаності лише до ринків СНД, на які у 1995 році припадало 55 відсотків українського експорту і 57 відсотків імпорту [1].

У 1994 році у Києві було парафоровано угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС. Це був перший подібний документ у відносинах із державами – учасницями СНД – політичного об'єднання, яке так і не набуло сили у своєму розвитку, а тому стало приреченим на холості оберти. На кінець ХХ століття існувало вісім угод між Україною та ЄС, зокрема угода 1994 року про збільшення майже вдвічі експорту сталі у країни-учасниці ЄС протягом 1995-1996 рр. Тоді ж Європарламент заявив про надання Україні макрофінансової допомоги у розмірі 85 млн. єкю для зміцнення економіки ринкової орієнтації. Під час перебування другого Президента України у Брюсселі було підписано Тимчасову угоду між ЄС та Україною, яка відкривала можливість торгувати без будь-яких обмежень з усіма країнами Європи, в т. ч. текстилем, с.-г. продуктами тощо [2, с.14–15].

З 1997 р. започатковується практика самітів Україна – ЄС, вже на першому з них було підтверджено європейський вибір нашої держави. На піку євроінтеграційного руху 11 червня 1998 року Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС, де

визначалися основні напрями співробітництва між ними. 30 грудня 2005 року ЄС визнав Україну країною з ринковою економікою. У першому десятиріччі XXI ст. у пріоритетах державного розвитку залишаються питання членства у майбутньому в ЄС та НАТО – реально завершений, перевірений часом системі, здатній впливати на ситуацію безпеки на континенті. За всю історію свого існування Альянс, на відміну від Організації Варшавського Договору, ніколи не здійснював агресивних дій щодо своїх партнерів.

Коли наприкінці 2013 року керівництво України звернуло із європейські орієнтованої магістралі, яка була прокладена попередніми Президентами, більшість людей в українському суспільстві, що прагнуло змін, сприйняло це як виклик. Постав Євромайдан, на якому люди клали власне життя за європейську ідею та майбутнє. Хід історії якраз характеризується цими зламними періодами, які позначаються смисловим відтінком бачення сутностей цих періодів, а саме: революція, виклик (за Т. Куном). Не дивлячись на відверто агресивну позицію Росії, 16 вересня 2014 року синхронно із Європарламентом була підписана Угода про Асоціацію між Україною та ЄС. «Ми сказали прощавай, Радянський Союз» – так Президент України П. Порошенко оцінив цю надзвичайно важливу подію, виступаючи на наступний день після прийняття Угоди перед Сенатом та Палатою Громад Парламенту Канади, ёмко охарактеризувавши ідеологічні засади українського поступу [3].

Курс на інтеграцію України у європейське співтовариство був зумовлений не лише глибокими економічними інтересами, але і міркуваннями національної безпеки. Альянс визнав територіальну цілісність України, її кордони та демократичний вибір. Офіційно це було підтверджено у липні 1997 року в Мадриді підписанням Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Одне із головних положень даного документа декларував надання гарантій безпеки Україні у зв'язку з її відмовою від ядерної зброї.

Ґрунтом для майбутніх твердих заяв нашої держави щодо поглибленого співробітництва з Альянсом та кінцевої мети – вступу до нього – став перегляд Верховною Радою у 1993 році курсу на нейтралітет та позаблокову політику. Він перетинав шляхи до участі української держави в системах колективної безпеки в Європі, частиною якої є Україна. Нова оцінка Україною НАТО пролунала у липні 1996 року, коли під час свого візиту до Польщі Президент України назвав НАТО механізмом досягнення колективної безпеки в Європі. Вже до цього часу наша країна у березні 1993 року увійшла до Ради Співробітництва при НАТО – спеціальна структура, що уможлиблювала ведення діалогу без негайного прийняття повноправним учасником; підписала програму «Партнерство заради миру» (1994 р.), що розглядалося як один із засобів зміцнення незалежності нашої держави; у 1995 році була створена Атлантична Рада України як асоційований учасник Асоціації Атлантичного Договору і підписана Індивідуальна програма співробітництва між Україною та НАТО, українські миротворці пліч – о – пліч із країнами Альянсу сприяли встановленню миру в Боснії та Герцеговині. 1996 року Україна передає до Брюсселю документи про особі відносини між НАТО та Україною. У березні 1997 року міністр іноземних справ Г. Удовенко на зустрічі у Брюсселі із генсеком НАТО Х. Соланою зробив, як на той час, сенсаційну заяву: «Україна має намір у перспективі вступити до трансформованого та адаптованого НАТО». Таким чином участь у структурах безпеки Альянсу стало для України важливою стратегічною метою. Думки західних аналітиків збігалися у тому, що цей вибір залежав не стільки від позиції України, скільки від реальної політики Росії, а саме її агресивний курс підштовхував Україну зробити цей крок. У 1998 році міністр іноземних справ України Б. Тарасюк заявляв: «Ми розглядаємо НАТО як Альянс демократичних країн і тому сприймаємо приєднання до нього нових членів як розширення зони безпеки...» [4].

Відносини розвивалися по наростаючій лінії і, як наслідок, у листопаді 1998 року Указом Президента України була утверджена Державна програма

співробітництва України з Організацією Північно-Атлантичного Договору (НАТО) на період до 2001 року, яка поновлювалася відповідно кожні два роки; Верховна Рада України у квітні 1999 року прийняла Постанову «Щодо відносин України і Організації Північноатлантичного договору (НАТО); відбувся перший саміт «Україна-НАТО». Цього року Україна була запрошена прийняти участь в ювілейному вашингтонському саміті НАТО. Усі ці події дали підстави, зокрема ветеранові американської міжнародної політики З. Бжезинському зазначити, що вступ України до блоку може відбутися у 2010 році. І хоча, з 2010 року по 2014 рік, сталася відмова від політичної інтеграції з НАТО, ця організація безпеки ніколи не відкидала вже добре відпрацьованого співробітництва.

Співробітництво з НАТО – це поступове входження у військово-політичні європейські структури. В яких формах воно відбувалося, або яким було його реальне наповнення? Співробітництво досить змістовне. Якщо його недостатньо висвітлювали в українських мас-медіа, то це не означало, що воно не відбувалося. Принагідно відзначимо, що однією із слабких ланок історії співробітництва «Україна-НАТО» була інформаційна її складова, загалом інформаційне забезпечення цього процесу. Станом на червень 2002 року співпраця велася за 23 напрямками через 13 міністерств та відомств. У першу чергу, це: співпраця із питань конверсії, співпраця у сфері боротьби із організованою злочинністю та тероризмом, співробітництво з департаментом Альянсу з питань надзвичайних ситуацій, наукові та економічні дослідження, промислове співробітництво, проведення спільних військових навчань тощо [2, с.16–19].

Процес взаємодії з НАТО для нашої держави із радянським минулим мав психологічний аспект: понад 70 років люди жили в полоні штампів та стереотипів так званої боротьби із капіталістичною системою та її військовим оплотом – НАТО, яке мало «зловісний оскал імперіалізму». Радянська міфологія щодо НАТО в інформаційному плані розвінчувалася слабо. Ще на початку співробітництва, у середині 1990-их рр., підтримка

позиції «Україна повинна стати учасником військового союзу НАТО» мала усього 15,7% [5]. На сьогодні, за даними українських опитувань, вступ до НАТО підтримують понад 50 % громадян України, що є однією із умов успішності даного процесу [6]. Бо одним із головних критеріїв трансформації соціуму виступає наявність згоди між владними структурами та усіма верствами населення. Не в останню чергу каталізатором усвідомлення доцільності для безпеки України перебування у НАТО стала брутальна експансіоністська зовнішня політика Росії. До речі, вступ України до НАТО підтримують і мешканці восьми ключових країн Альянсу (57% населення Канади, Франції, Німеччини, Польщі, Італії, Іспанії, Великої Британії та США) [6].

Пригадаємо, за М. Грушевським фактори, які спричиняють соціальні явища мають не тільки економічний, а й психологічний характер. Вчений надавав останнім першочергове значення і зазначав, що «генетичне» пізнання історичних подій набуває завершеності тільки за умови з'ясування вольових і моральних мотивів їх виникнення.

Із суспільною психологією пов'язане таке складне духовне утворення як ідеологія, тому що кожна нова ідеологічна система (сукупність ідей, цінностей, політичних настанов) є відображенням суспільного буття. Ідеологія спрямована на зміни (на відміну від утопічного мислення) [7, с.261–262]. План дій, підкріплений ідеологією, це є стратегія. Сучасна національна стратегія України побудована на відповідях новітнім викликам. Мета стратегії – впровадження в Україні європейських стандартів життя. *Causa finalis* (тобто кінцева мета) даного руху полягає у модернізації країни. Загалом прагнення до прогресу не потрібно обґрунтовувати, це самоочевидне і цілком природне бажання. Ідея прогресу (поступу) є домінантою людського світобачення ще з Нового часу. Відтоді жодна ідея у західній цивілізації не була важливішою. Ідея поступу витіснила із історичної свідомості минуле як міру прийдешнього і включила майбутнє як орієнтир для теперішнього. Саме у концепціях прогресу історія суспільства розглядається як найскладніший

тип розвитку з об'єктивними та суб'єктивними факторами: мета, погляди, прагнення, інтереси людей. З наукової точки зору, прогрес – це диференціація та інтеграція елементів і зв'язків системи, яка підвищує ступінь її цілісності і забезпечує високий потенціал наступного розвитку. Якщо внаслідок процесу розвитку зменшується набір корисних для системи функцій, то структури розпадаються, зменшується число підсистем, елементів – відбувається регрес [8, с.333], що є небезпечним для майбутнього суспільства.

Україна демонструє в сучасну глобалізаційну епоху безпрецедентні реалії, коли ідея євроінтеграційного поступу, ідея майбутнього опинилася тісно прив'язаною до забезпечення її територіальної цілісності. Ця ідея потребує у нас захисту із зброєю у руках, коли ми відвойовуємо окуповані частини України (на червень 2015 року – 1700 загиблих у зоні АТО). І це значно ускладнює наш шлях рівняння на кращі світові економічні взірці.

Пригадаємо, що до глобальних трансформацій останніх десятиліть минулого століття відноситься не тільки поява у світовому співтоваристві нових суб'єктів міжнародного права, у тому числі й України, а й руйнація довготривалого російського домінування на контрольованому неї просторі. Сучасна російська спроба реваншу (анексія Криму, організація та підживлювання на Сході України військового конфлікту для дестабілізації ситуації, зухвала дипломатична риторика з елементами шантажу та браводи) 1) порушила безпеку та стабільність на європейському континенті, які склалися непротими зусиллями післявоєнних десятиліть; 2) засвідчила неготовність Москви до змін алгоритму у стосунках із сусідами, руху до реальної паритетності та партнерства. Тому формат протистояння, що виникло, було б помилкою розглядати тільки через призму «російсько-український конфлікт». Події, які відбуваються в даному регіоні, мусимо оцінювати й через цивілізаційний зріз – «Азія-Європа» і позиціонувати їх як цивілізаційне зіткнення взаємовиключних цінностей авторитаризму та демократії. Свідченням цьому слугує і висловлювання Головнокомандувача

силами НАТО в Європі Ф. Брідлава від 17 червня 2015 року про те, що російський виклик – глобальний, не регіональний і постійний. У цей же час прем'єр-міністр Великої Британії, відкриваючи безпекову конференцію GLOBSEC у Братиславі, заявив: «У нас не може бути жодних компромісів щодо спроб змінити кордони в Європі. Крим і Донбас є складовими частинами України і залишатимуться ними». Він попередив, що послаблення санкцій проти Москви по суті стане визнанням порушення чужих кордонів і в майбутньому «матиме катастрофічні наслідки» [9, с.7].

Україна від самого початку євроінтеграційного розвитку надавала особливе значення ЄС та НАТО як інституційним віхам паневропейської співдружності держав. На думку Д. Шерра, аналітика із Оксфордського університету, на Заході не всі усвідомлювали, що для центральноєвропейських країн членство в НАТО – це передусім належність до західного світу, до західної системи цінностей [10]. Євромайдан, який створив нову українську ідею гідності, свободи та майбутнього, якнайкраще це продемонстрував вже у XXI столітті. Пригадаємо, за К. Ясперсом мета історії концентрується у загальнолюдських цінностях – цивілізація, гуманізація, свобода, велич людини. Це ті цінності, яким незалежна Україна, не дивлячись на свій тернистий шлях, віддана дотепер.

Указом Президента України П. Порошенка №5/2015 «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року стратегія нашої держави репрезентована у вигляді руху за наступними векторами: вектор розвитку – проведення структурних реформ; вектор безпеки – забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу, громадян, захищеності інвестицій і приватної власності; вектор відповідальності – забезпечення гарантій доступу до освіти, системи здоров'я та інших послуг незалежно від раси, політичних переконань, майнового стану тощо; вектор гордості – забезпечення толерантності у суспільстві, гордості за власну державу, її історію та культуру. У рамках названих чотирьох векторів руху передбачається реалізація 62 реформ та програм розвитку держави.

Головною передумовою Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності [11].

Щодо першого вектору, слід зазначити, що модернізуватися без економічних реформ неможливо. Втім економіка лише у кінцевому вигляді визначає ідеологію. Показовий факт: Росія виключена на сьогодні із клубу Group of Seven (G7) не з причини того, що похитнулися її економічні позиції, а через небажання поважати міжнародне право та базувати дії на цінностях світової спільноти, що плекалися впродовж багатьох років. З іншого боку, успіхи ринкової економіки і демократична система в Україні могли б послужити позитивним прикладом для Росії. Як свідчить практика, невдачі України лише підсилюють авторитарність російської влади, а отже суттєво послаблюють європейську безпеку. На наше глибоке переконання, все ж таки: ті країни дають кращі економічні взірці, які національно сконсолідовані, населення яких об'єднане спільною ідеєю, а не навпаки. У цьому ми можемо пересвідчитися на прикладі як країн G7, так і тих, які від 2004 року увійшли до ЄС, зокрема Польща, Угорщина, Литва та інші.

Щодо вектору безпеки в поступальному розвитку України. Безпека – головна умова нормального функціонування будь-якої держави. На даний момент відвернення небезпеки від держави в цілому за великим рахунком надасть гарантії безпеки, зокрема, громадян і в економічній площині. Реформа національної безпеки і оборони виступає першочерговим пріоритетом реалізації Стратегії. Один із її стратегічних індикаторів передбачає: витрати на національну безпеку та оборону становитимуть не менше 3 відсотків від валового національного продукту; чисельність професійних військових на 1000 населення збільшиться із 2,8 до 5,6 осіб за розрахунками Стокгольмського міжнародного інституту миру [11].

Звернемо увагу на те, що від моменту утворення незалежної України її вважали високо відповідальною державою у питаннях безпеки, і її партнерство з НАТО стало важливим елементом у створенні широкого

співтовариства на користь усієї Європи (Х. Солана, 1996 р.) [12]. Міністр закордонних справ ФРН К. Кінкель у своїй статті до газети «Магдебургер Фолькштімме» зазначав: завдяки своїм розмірам та географічному розташуванню Україна становить наріжний камінь стратегічної стабільності у всій Східній Європі [13]. В унісон йому твердив і міністр закордонних справ Великобританії, який назвав нашу країну у 1996 році «стратегічним стрижнем Європи», який визначатиме майбутнє процвітання і безпеку континенту [1]. Показовою виступає і думка Держсекретаря США М. Олбрайт, висловлена нею у 1998 році: « Стабільність і безпека у нашому регіоні і в Європі в цілому значною мірою залежать від політичної та економічної стабільності в Україні...» [14]. Ці оцінки не втратили своєї ваги дотепер, навіть більше того – з огляду на останні події щодо порушення територіальної цілісності України тільки актуалізувалися.

Але не тільки в силу актуальності у нашому розгляді ми робимо акцент на безпеці. Україна у своїй історії приблизно 200 разів ставала об'єктом агресії та чужоземних навал, не стало виключенням і ХХІ століття. У Другій світовій війні людські втрати відносно довоєнної чисельності населення в Україні становили 29,7 відсотків [15]. Було втрачено 83 відсотки національного багатства. Ось чому український народ виплекав надихаючу мрію – відчувати себе невід'ємною частиною надійної системи загальноєвропейської безпеки.

Український рух у дусі настанов відповідальності, толерантності, гордості за державу співзвучний не тільки загальнолюдським цінностям, а і водночас нашій національній ментальності. Здавна складовими українського суспільного ідеалу виступали: особиста воля – праця – індивідуально-сімейний початок – прагнення до взаємодопомоги. На думку політолога Г. Гесселя Тільтмана, кожна українська хата, хоч якою малою вона не була б, огорожена парканом – символом того індивідуалізму та любові до домівки і землі, що складають саме коріння українського темпераменту [16]. Не

дивлячись на різні геополітичні колізії, це була константа українського менталітету.

Українська економіка мала явний європейський характер, бо завжди базувалася на економічній незалежності виробника. Будь-які спроби соціокультурного патерналізму сприймалися як замах на свободу самодостатнього індивіда. Цю відмітну рису західної цивілізації історик А. Д. Тойнбі називав «священність громадянських прав особи».

Розвинутий індивідуалізм в українському суспільстві тісно пов'язаний із демократизмом, властивим українцям. Демократичність є також важливою рисою західного культурного кола. При цьому демократичні засади суспільного життя в новітній час були сформовані в Україні навіть раніше, ніж в Західній Європі. Це знайшло свій вираз у виборах гетьмана, священників, у ставленні до жінки, загалом до життя. Українському національному характеру історично були властиві такі риси як прагнення до освіти, відсутність експансіонізму, бо українці завжди жили на найродючіших землях цього куточку земної кулі.

В українським православ'ї відсутня ідея месіанства, для нього характерна велика терпимість у питаннях віри, бо українці у ході всесвітнього культурного діалогу спілкувалися і з католиками, і з протестантами, і з мусульманами. Українське православ'я словами національної церкви завжди проголошувало рівність усіх людей і народів перед Богом, закликало будувати життя згідно із євангельських канонів, вчило дбати про суспільні справи, поряд із законом захищати людську особистість. Тому українське життя традиційно ґрунтувалося на засадах демократизму та морально-етичних чеснот із самобутньою духовністю. Навіть радянська тоталітарна система репресіями, голодоморами-геноцидами не в змозі була викорчувати це начиння із української душі. Українець перманентно відчував і відчуває себе вільною людиною, самодостатнім індивідом. Це вже назавжди викарбувалося національною архетипною характеристикою.

Таким чином осмислення ідеї євроінтеграційного поступу в контексті стратегії України має ціннісно-ідеологічний вимір та вимір безпеки. Недооцінка даного бачення в практичній площині може загальмувати рух в плані модернізації України. Новий крок України до свободи має ще більше посилюватися переконанням у незворотності програмних перетворень. Висока моральна і політична оцінка майбутнього зобов'язує прискорити рух до нього.

Список використаних джерел та літератури

1. Майбутнє України і європейські структури // Україна. Європа. Світ. – 1996. – 6–13 липня.
2. Програма, методичні рекомендації та матеріали до вивчення спецкурсу «Україна у світовому інтеграційному процесі» для студентів історичного факультету. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; упор.: О. І. Петасюк, А. М. Пижик. – К. : Бланк-Прес, 2000. – 35 с.
3. Виступ Президента України Петра Порошенка перед повним складом Сенату та Палати Громад Парламенту Канади 17. 09. 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua
4. Урядовий кур'єр. – 1998. – 14 липня.
5. Вишняк А. Военно-политический статус Украины: лебедь, рак и щука / А. Вишняк // КВ. – 1995. – 9 августа.
6. Вступ України до НАТО підтримують жителі ключових країн Альянсу [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zaxid.net
7. Джонс Ч. Идеология (ideology) / Ч. Джонс // Короткий оксфордський політичний словник [пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
8. Ящук Т. І. Філософія історії: Курс лекцій. Навчальний посібник / Т. І. Ящук . – К. : Либідь, 2004. – 536 с.
9. Британський прем'єр порівняв Росію з терористами // Україна молода. – 2015. – 23 червня.

10. Лазарева А. Чи однаково ми розуміємо систему безпеки? / А. Лазарева // Віче. – 1996. – № 6. – С. 120–129.
11. Указ Президента України Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12. 01. 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/go/5/2015
12. Солана Х. «Особі відносини» НАТО та Україна / Х. Солана // Київські відомості. – 1996. – 12 квітня.
13. Україна. Європа. Світ. – 1995. – № 13 (33).
14. УК. – 1998. – 9 липня.
15. Кузьмін О. Жертовність українського народу в Другій Світовій Війні [Електронний ресурс] / О. Кузьмін. – Режим доступу: www.eprints.zu.edu.ua/6558/2/Кузьмін%20О.%20С..pdf
16. Українська державність у ХХ ст.: Історико - політологічний аналіз / Кер. авт. кол. О. Дергачов. – К. : Політична думка, 1996. – 448 с.

ОСМЫСЛЕНИЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОГО И ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ СТРАТЕГИИ УКРАИНЫ

В статье рассматривается евроинтеграционное и евроатлантическое движение Украины через определение его основных вех, идеологии, вызовов, уроков.

Ключевые слова: *евроинтеграционное развитие, национальная безопасность, ценности, прогресс, стратегия, идеология, идея будущего, ЕС, НАТО.*

UNDERSTANDING OF THE EUROPEAN INTEGRATION AND EURO-ATLANTIC MOVEMENT IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN STRATEGY

This article examines European integration and Euro-Atlantic movement through the definition of its major milestones, ideology, challenges, and lessons.

Key words: *European integration development, national security, cultural values, progress, ideology, the idea of the future, EU, NATO.*

САНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРОТИ АРГЕНТИНИ В ХОДІ ФОЛКЛЕНДСЬКОЇ ВІЙНИ 1982 РОКУ

У статті розглянуто процес прийняття та подовження санкцій Європейської економічної спільноти проти Аргентини в ході Фолклендської війни 1982 року та провідна роль Великої Британії в процесі їх ініціації. Аналіз документів, що лише нещодавно стали доступні дослідникам, дозволяє зробити спробу по-новому поглянути на цей слабо висвітлений в історіографії аспект фолклендського питання, запропонувати його періодизацію, а також визначити основні фактори, що призвели до успішного лобювання Великою Британією введення санкцій.

Ключові слова: Фолклендська війна, Фолклендські острови, Велика Британія, Аргентина, санкції, економіка.

На початку квітня 1982 року тривала суперечка між Великою Британією і Аргентиною стосовно суверенітету над Фолклендськими островами переросла у відкритий збройний конфлікт, і аргентинські війська вторглися на архіпелаг. Протягом наступних двох місяців за наполяганням Великої Британії низка держав ввела економічні санкції проти Аргентини. У той час, як Велика Британія взяла на себе ініціативу у введенні санкцій, взаємодія з іншими державами та схвалення міжнародних інститутів мали високий пріоритет для британського уряду. Зокрема, особлива увага британської дипломатії була направлена на залучення Європейської економічної спільноти (ЄЕС) до введення санкцій проти аргентинської сторони.

Не зважаючи на те, що військові та економічні санкції ЄЕС в ході Фолклендського конфлікту суттєво вплинули на боєздатність аргентинської армії [1, с.56] та стабільність економіки Аргентини, цей аспект війни залишається майже не дослідженим як у вітчизняній так і зарубіжній

історіографії. Серед сучасних українських дослідників побіжно торкнувся цієї теми Д. Татарков в праці «Конфлікт в Південній Атлантиці: Фолклендська війна 1982 р.». В монографії «Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions» американської дослідниці Л. Мартін окремий розділ присвячено санкціям під час Фолклендського конфлікту. Втім, хоча ця праця і багата на фактичний матеріал, головний фокус уваги авторки спрямований на аналіз причин приєднання чи неприєднання країн до санкцій за допомогою методів здебільшого економічного, а не історичного аналізу. Надзвичайно цінним джерелом інформації для даного дослідження є низка раніше не опублікованих та донедавна засекречених документів з архіву Фундації Маргарет Тетчер. Це, зокрема, повідомлення посольств Великої Британії щодо настроїв відносно санкцій в різних країнах ЄЕС, звіти британських дипломатів відносно неофіційних зустрічей та контактів з європейськими дипломатами та іншими посадовими особами, конфіденційне звернення держсекретаря США Олександра Хейга до міністрів іноземних справ ЄЕС тощо.

Отже, завданнями пропонованої статті автор вважає наступні:

- на основі переосмислення раніше опублікованих джерел та джерел, що вперше вводяться в український науковий обіг, а також сучасного аналізу попередньої історіографії відтворити хід введення та подовження санкцій ЄЕС проти Аргентини;

- запропонувати періодизацію цього процесу, а також виділити особливості кожного етапу введення санкцій;

- проаналізувати причини, що призвели до успішного лобіювання Великою Британією введення санкцій у складних зовнішньополітичних обставинах.

Процес запровадження санкцій проти Аргентини країнами ЄЕС, на нашу думку, може бути розділений на два етапи. На першому етапі держави - члени ЄЕС розглядали санкції в якості альтернативи військовим діям і були готові до введення обмежень щодо торгівлі з Аргентиною, якщо таке рішення буде

прийнято спільно з іншими країнами Європейської економічної спільноти. На другому етапі, після початку військових дій в Південній Атлантиці, члени ЄЕС ухилялися від подовження санкцій. Це пояснюється розвіюванням ілюзій про можливість попередити військові дії за допомогою санкцій, підвищенням внутрішньополітичних ризиків та зростанням збитків, які санкції завдавали їх власним економікам. На цьому етапі між Великою Британією та іншими країнами ЄЕС відбувалися інтенсивні переговори щодо продовження санкцій. Саме тому на специфіці та змісті кожного етапу слід зупинитися докладніше.

Вже 3 квітня 1982 р., через добу після висадки аргентинського десанту на Фолклендах, Велика Британія розірвала дипломатичні стосунки з Аргентиною та ввела проти неї економічні санкції. Ці санкції включали в себе замороження аргентинських активів у британських банках (близько 1.5 мільярда доларів), ембарго на продаж Аргентині зброї та заборону всього аргентинського імпорту. Після цього британські зусилля щодо отримання міжнародної підтримки були сконцентровані на європейських країнах.

Першочерговою метою Лондону стало блокування поставок зброї Аргентині, армія та військово-промисловий комплекс якої знаходилися в серйозній залежності від європейського імпорту [1, с.57]. Зокрема, Аргентина закупила у Франції 14 винищувачів-бомбардувальників «Супер Етандар» та 28 протикорабельних ракет «Екзосет АМ 39», які довели свою високу ефективність під час Фолклендської війни: саме за допомоги цієї зброї аргентинцями було знищено британський корабель «Шеффілд». За сприяння західнонімецьких фахівців, на аргентинських верфях в Ріо-Сантьяго було закладено шість сучасних фрегатів (проект МЕКО 140). Головний корабель серії був спущений на воду в січні 1982 р., але до початку конфлікту добудувати його не встигли і в цьому питанні Аргентина залишалася залежною від допомоги ФРН. Австрія заключила контракт на поставку в Аргентину сучасних танків «Кірасир». Тому Велика Британія першочергово вимагала накласти ембарго на продаж зброї, на що Нідерланди і Західна

Німеччина, а потім Бельгія та Франція, під активним дипломатичним тиском британців, погодилися протягом декількох днів.

Однією з найбільш вражаючих особливостей реакції ЄЕС щодо конфлікту навколо Фолклендських островів є швидкість, з якою діяло зазвичай повільна в ухваленні принципів рішень Спільнота. Як зазначав один з чиновників ЄЕС: "Ми зробили за день те, що, як правило, займає рік [2, с.31]. Головною ж причиною подібного небачено швидкого реагування була, на наш погляд, активна роль британської дипломатії. До організації співпраці країн членів ЄЕС щодо санкцій була цілеспрямовано прикута постійна увага на найвищих рівнях британської влади. Прем'єр-міністр Маргарет Тетчер, міністр закордонних справ лорд Пітер Каррінгтон, а також британські послы в країнах Західної Європи негайно закликали інші країни ЄЕС до того, щоб вони підтримали Британію. Британський уряд швидко зрозумів, що його економічний тиск на Аргентину буде мінімальним, якщо інші держави не запровадять аналогічних до британських економічних обмежень проти Аргентини [3, с.139; 4, с.15]. Оскільки на ЄЕС припадало близько 20 відсотків експорту Аргентини, широка заборона Спільноти на аргентинський імпорт могла б, як вважали британські політики, спричинити відчутний економічний тиск на Буенос-Айрес.

Слід наголосити, що в 1982 році найбільшим торговим партнером Аргентини в Європейській Спільноті була ФРН. Аргентинський експорт у Західну Німеччину складав майже 565 млн доларів, а західнонімецький експорт в Аргентину оцінювався у 1 млрд доларів [3, с.139]. Таким чином, британські зусилля були націлені, в першу чергу, на західнонімецький уряд. Міністр закордонних справ Німеччини Ганс-Дітріх Геншер вів тривалі дискусії зі своїм британським колегою лордом Каррінгтоном 1 і 2 квітня. 5 квітня британський посол у ФРН сер Джок Тейлор зустрівся з держсекретарем МЗС Берндтом фон Штаде. На той момент німецькі представники вважали, що обговорювати економічні санкції було зарано. Тим не менш, британським дипломатам вдалося досягти неформальної угоди

щодо зупинення відвантаження побудованих ФРН для Аргентини фрегатів у разі, якщо конфлікт загостриться. Міністр закордонних справ Бельгії Лео Тіндеманс, який в той час виконував роль президента Ради Міністрів ЄЕС, також став мішенню британської лобістської діяльності. Його перша реакція в цілому також підтримувала британських пропозицій.

ЄЕС швидко засудила використання Аргентиною військової сили і закликала до евакуації з Фолклендських островів. Втім, питання про введення безпосередніх економічних санкцій, які могли б болюче вдарити по економіці самих країн - членів Спільноти у разі, якщо б вони затягнулися, залишалося ще й досі невирішеним. Обсяги торгівлі ЄЕС з Аргентиною в 1980 р. склали близько 4 млрд доларів, з торгівельним позитивним сальдо у 460 млн доларів. Заборона імпорту Аргентини не коштувала би багато для Спільноти в цілому, оскільки більшість аргентинського імпорту, такого як м'ясо та інша сільськогосподарська продукція, в достатній кількості вироблялася країнами-членами ЄЕС [3, с.140]. Тим не менш, Італія та Ірландія могли б постраждати від припинення імпорту шкіри для їх взуттєвої промисловості. Крім того, ЄЕС очікував, що Аргентина завдасть удару у відповідь, заборонивши імпорт з країн Спільноти, як це вже було тоді, коли Велика Британія оголосила санкції проти аргентинського імпорту [5, с.11; 6, с. 6]. Таким чином, вартість санкцій полягала не тільки і не стільки у втраченому імпорті, скільки у можливості втратити аргентинський ринок для власного експорту. 9 квітня Аргентина офіційно озвучила протест проти обговорення санкцій ЄЕС і пригрозила (а пізніше і виконала) прийняти «відповідні заходи реагування на кроки, що впливають на її зовнішню торгівлю і міжнародні економічні відносини» [7, с.155].

Станом на 6 квітня 1983 року перші сигнали від членів Спільноти були достатньо обнадійливими для Великої Британії щодо введення санкцій на рівні ЄЕС проти Аргентини [3, с.140]. Британська дипломатія ініціювала тільки ті санкції, що не перевищували дії, які вона вже прийняла в односторонньому порядку. По-перше, Лондон вимагав накладати ембарго на

продаж зброї Аргентині, на що Нідерланди і Західна Німеччина, а потім Бельгія та Франція, вже погодилися. Французи надавали серйозну підтримку британській позиції, ймовірно, тому, що аргентинський успіх на Фолклендських островах створив би небажаний прецедент для спірних французьких колоніальних володінь. Підтримка ФРН також значною мірою пояснювалася наявністю власних вразливих територій, зокрема, Західного Берліну [8, с.152].

Велика Британія просила членів ЄЕС накладити заборону на деякі аргентинські товари імпорту (в тому числі яловичину, сталь, текстиль, шкіряні товари) та припинити надання пільг щодо іншого аргентинського імпорту. Втім, навіть такі помірковані побажання британців були холодно сприйняті деякими країнами Спільноти. Зокрема прем'єр-міністр Ірландії Чарльз Хогі холодно поставився до пропозицій Великої Британії та навіть заявив, що санкції можуть бути «контр-продуктивними» [9, с.1]. Крім того, ФРН була занепокоєна можливим обмеженням експортних кредитів в рамках пакету санкцій [10, с.2].

У підсумку 10 квітня 1982 року члени ЄЕС відкликали свої державні замовлення і наклали широку заборону на аргентинський імпорт разом з ембарго на експорт озброєння [11]. У ЗМІ це назвали "найжорсткішими санкціями ЄЕС, що коли-небудь вводилися"[12, с.1]. Держави-члени ЄЕС отримали одну важливу поступку від Великої Британії в остаточному варіанті рішення. Згідно з нею, договори, що були укладені до 16 квітня, звільнялися від заборони на імпорт [13]. Незважаючи на цю поступку, Італія продовжувала висловлювати сумніви з приводу запропонованих санкцій і відмовлялась затвердити офіційні документи до останньої хвилини 16 квітня. Ірландія та Бельгія також виказали помітне небажання застосовувати санкції. Втім, враховуючи економічні та політичні інтереси, що були поставлені на карту, більшість європейських держав були готові взяти участь у колективних санкціях в якості альтернативи війні, але не були готові нести витрати на односторонні санкції, які вони вважали неефективними. Крім того, через те,

що члени ЄЕС не очікували, що санкції триватимуть довше, ніж кілька тижнів, уряди передбачали низькі втрати від їх запровадження. Також слід зазначити, що члени ЄЕС розглядали санкції не як доповнення до військової діяльності, а в якості альтернативи.

Проте, при оцінці аргентинської поведінки, європейці недооцінили важливість внутрішнього політичного тиску на уряд Аргентини. Президент Галтієрі не міг дозволити собі відступити, як тільки він розпочав військову операцію щодо Фолклендських островів. Аргентина сподівалась протистояти санкціям за сприяння країн Латинської Америки і Радянського Союзу. Вона також вірно припустила, що міжнародні фінансові ринки не могли дозволити собі довести країну до дефолту. Таким чином, навіть вражаючий рівень співпраці, що продемонструвала ЄЕС та інші країни щодо солідарності з Великою Британією, не були достатніми для того, щоб перешкодити аргентинцям боротись за Фолклендські острови.

Солідарність ЄЕС похитнулася, як тільки британці за допомогою десанту повернули собі контроль над островом Південна Георгія, захопленим аргентинцями одночасно з Фолклендами. Країни Спільноти сподівалися, що економічного тиску буде достатньо, щоб запобігти війні Аргентини з Великою Британією, але тепер ці сподівання не виправдовувалися і в їх очах санкції втрачали свій сенс. Деякі з них, особливо Ірландія, тепер були категорично проти продовження санкцій, які могли би бути сприйняті як спонукання до продовження британцями військової операції. Крім того, економічні втрати від санкцій для економік країн-учасниць ЄЕС збільшилися би, оскільки стало очевидно, що конфлікт не буде вирішено миттєво. На другому етапі введення санкцій Велика Британія повинна була вчинити істотний тиск на деякі країни-члени ЄЕС, щоб досягти продовження співпраці.

ФРН залишалась прихильницею санкцій. Міністр закордонних справ Геншер стверджував, що солідарність була в інтересах НАТО, а також ЄЕС. Оскільки всі учасники Спільноти, окрім Ірландії, були членами НАТО, така

позиція могла переконати деякі країни.

Не зважаючи на запровадження санкцій проти Буенос-Айресу та висадку британців на Південній Георгії, Тіндеманс продовжував підтримувати переговори між Великою Британією і Аргентиною, зокрема, човникову дипломатію Хейга. Інші посадові особи, у тому числі міністр закордонних справ Італії Еміліо Коломбо, так само висловлювалися за дипломатичне вирішення конфлікту. Європейські ЗМІ підтримували це небажання допустити подальше використання військової сили.

Незважаючи на ці попередження, 2 травня британці потопили аргентинський крейсер «Генерал Бельграно» за межами заявленої Лондоном 200-мильної забороненої зони навколо Фолклендських островів. У відповідь, в Ірландії, Данії та ФРН високопосадовці швидко почали сумніватися в санкціях [14; 15; 16]. Ірландський міністр оборони, Патрік Пауер, заявив 3 травня, що Британія стала агресором в ситуація навколо Фолклендських островів. Ірландські ЗМІ повідомляли, що подовження санкцій, термін яких мав минути 17 травня, тепер є "вкрай малоймовірним" [17, с.6]. На додаток, повітряні атаки британців на Порт-Стенлі, що почалися 30 квітня, і підтримка США Великої Британії називалися в якості факторів, які значно змінили ситуацію. Лідери більшості європейських країн, включаючи Францію і ФРН, закликали до негайного припинення вогню [18].

ФРН та Італія продовжували виступати за ембарго на постачання зброї для Аргентини, але ставили під сумнів подальшу користь від торгових санкцій. Вони стверджували, що якщо мета санкцій була в тому, щоб запобігти бойовим діям, то в той час, коли військове зіткнення вже почалося, існувало мало підстав для продовження заборони на імпорту. Західна Німеччина також висловила побоювання, що подальше ескалація насильства на Фолклендських островах може створити можливість для Радянського Союзу посилити свій вплив у Латинській Америці.

У той час як вірогідність цієї загрози залишалася відкритим питанням, перспектива втратити ринок, що коштував понад 4 мільярди доларів на рік

через не владжений колоніальний спір між Великою Британією і Аргентиною була цілком реальною. Дебати в Європарламенті продемонстрували, якою мірою ослабла громадська підтримка санкцій. Якщо 22 квітня Європарламент проголосував на підтримку санкцій 203 голосами за та 28 проти, то вже 12 травня голосування з цього ж питання дало результати 137 до 79 [19].

Для того щоб переломити ситуацію, як це стало зрозумілим з нещодавно розсекречених документів, держсекретар США Олександр Хейг звернувся з конфіденційним листом до міністрів закордонних справ ЄЕС із закликом не послаблювати санкції проти Аргентини [20]. ЄЕС вирішило відкласти рішення щодо подовження санкцій до тих пір, поки не закінчиться строк дії первинних санкцій, а саме 16 травня. Втім, ставало все більш очевидним, що конфлікт швидше за все затягнеться, що призведе до набагато більших економічних втрат при впровадженні санкцій, ніж держави-учасники Спільноти передбачали спочатку. В зв'язку з цим члени ЄЕС висунули вимогу щодо додаткової компенсації від Великої Британії у вигляді вирішення давньої проблеми Спільноти – її постійного бюджету.

8 – 9 травня 1982 р. європейські міністри закордонних справ зустрілися в Бельгії, де провели, як було зазначено, "надзвичайно запеклу" зустріч, щоб обговорити поновлення санкцій. У порядку денному були і інші питання, в тому числі і внесок Великої Британії у бюджет ЄЕС. Британські джерела почали припускати, що відмова відновити санкції або об'єднання проблеми подовження санкцій з бюджетними питаннями може призвести до того, що Велика Британія вийде з ЄЕС. Вони також підкреслювали, що уряд Великої Британії співпрацює з ООН в питанні проведення переговорів з Аргентиною. Ці зусилля, як сподівалися дипломати, переконують їх партнерів з ЄЕС, що Лондон щиро зацікавлений у переговорному вирішенні конфлікту, і тим самим, збільшать шанси на подовження санкцій [21, с.21].

Протягом всієї кризи деякі члени ЄЕС неофіційно припускали, що Велика Британія повинна бути готова піти на поступки в тривалій суперечці

щодо утвердження внутрішнього бюджету Спільноти в обмін на солідарність ЄЕС в питанні Фолклендських островів. Велика Британія вимагала зменшити свій внесок у бюджет ЄЕС, стверджуючи, що вона була однією з найбідніших країн у Спільноті і, зважаючи на це, оцінка її бюджету перевищувала її можливості. У спробі змусити інших членів поступитись в питанні бюджету_ Лондон блокував збільшення цінової підтримки фермерів згідно зі Спільною сільськогосподарською політикою (ССП).

Пропозиції про поєднання цих двох питань вперше виникли в Ірландії та Бельгії. 16 квітня Financial Times відзначила підтримку на користь цього в Бельгії. "Бельгія не забула, що внутрішні суперечки ЄЕС щодо бюджетних платежів і цін на сільськогосподарську продукцію, які відокремлюють Велику Британію від інших членів ЄЕС, довелося спішно відкласти, коли спалахнула криза" [7, с.165]. Через кілька днів ірландський міністр закордонних справ заявив, що між санкціями ЄЕС та угодою щодо фермерських цін не було ніякого зв'язку, але зазначив, що він не очікує, що Велика Британія буде продовжувати заважати зростанню цін. Він відверто зазначив, що "є очікування, що Велика Британія пом'якшить свою лінію в питанні фермерських цін, у відповідь на проявлену ЄЕС солідарність в питанні Фолклендських островів [22, с.1].

В свою чергу, на цьому етапі переговорів щодо подовження санкцій в якості головної проблеми для Великої Британії почала виступати Італія, оскільки Італійська соціалістична партія – один з основних учасників правлячої коаліції країни, рішуче виступила проти будь-якого продовження санкцій при наявності військових дій. Її лідер Беттіно Краксі заявив, що він не зміг знайти причину для ухвалення подовження санкцій. Також в цей час французька позиція, яка була відверто пробританською на першому етапі переговорів щодо санкцій, була переглянута. Французька влада, зрозуміла, що вони могли б використати питання санкцій для отримання поступок від Великої Британії в питаннях бюджету ЄЕС та сільськогосподарських цін, тобто тих проблем, які переслідували Спільноту протягом багатьох років.

Міністр закордонних справ Франції Клод Чейсон відправився до Лондону на переговори з цього приводу 14 травня 1982 р. Він зустрівся з Френсісом Пімом, а потім у розширеному інтерв'ю Бі-Бі-Сі оголосив про поєднання питань бюджету ЄЕС із питанням санкцій. Він звинуватив Велику Британію в тому, що вона зацікавлена тільки у фінансовому прибутку, а також сказав, що вражаюча солідарність, проявлена у Фолклендській кризі, має багато спільного із іншими проблемними питаннями британської участі в Спільноті [23, с.2].

21 травня британські війська висадилися на Фолклендських островах. Члени ЄЕС в основному утримувались від коментарів щодо впливу цього кроку на відновлення санкцій. Тіндеманд заявив, що Спільнота буде шукати шляхи для продовження тиску на Аргентину, але не згадав про санкції. Дипломати в Брюсселі запропонували не відновлювати санкції, хоча Франція і ФРН продовжували їх підтримувати.

На зустрічі міністрів закордонних справ в ніч на 25 травня вдалося наблизитися до угоди. Велика Британія запропонувала зробити поступку в своєму внеску до бюджету ЄЕС у 875 млн доларів. В свою чергу, члени ЄЕС, крім Ірландії та Італії, погодилися на продовження санкцій на невизначений термін. Переговори протягом дня 25 травня змусили делегацію Великої Британії "прийняти компроміс, який був неприйнятним два місяці тому" [7, с. 171], і погодитися на знижку у 810 млн доларів. В ході цих переговорів держави-члени ЄЕС також погодилися на пропозицію французького міністра закордонних справ Чейсона щодо безстрокового продовження санкцій. Ірландія та Італія залишилися нейтральними стосовно рішення щодо санкцій, і вирішили не зривати ембарго. Використавши домовленості з питань бюджету та Спільної сільськогосподарської політики, Велика Британія змогла досягти своєї головної мети і добитися зобов'язання інших членів ЄЕС продовжити санкцій проти Аргентини.

Таким чином, на основі переосмислення раніше опублікованих джерел та джерел, що вперше вводяться в український науковий обіг, а також

попередньої історіографії стало можливим відтворити хід введення та подовження санкцій ЄЕС проти Аргентини. Це, в свою чергу, дозволило запропонувати аргументовану періодизацію процесу введення та продовження санкцій в кількості двох етапів. На першому етапі держави – члени ЄЕС розглядали санкції в якості альтернативи військовим діям і охоче були готові до введення обмежень щодо торгівлі та військових поставок в Аргентину. На другому етапі, після початку військових дій в Південній Атлантиці, члени ЄЕС ухилялися від подовження санкцій у зв'язку з розвіюванням ілюзій про можливість попередити військові дії за допомогою санкцій, підвищенням внутрішньополітичних ризиків та зростанням збитків, які санкції завдавали їх власним економікам. Великій Британії вдалося домогтися успіхів в ініціюванні введення та подовження санкцій країнами ЄЕС завдяки низці факторів, найбільш вагомими із яких, на наш погляд, стали: активна позиція, яку британська дипломатія зайняла з перших днів конфлікту, залучення до процесу лобіювання санкцій перших осіб держави та ключових союзників (США, Франція, ФРН), одночасне використання як двосторонніх перемовин так і залучення міжнародної організації ЄЕС для просування санкцій, використання бюджетних та аграрних питань ЄЕС в якості асиметричного важеля впливу на країни, що коливалися в питанні подовження економічних обмежень проти Аргентини.

Отже, є всі підстави констатувати перемогу британської дипломатії щодо запровадження Західною Європою економічних санкцій проти свого тодішнього візаві Аргентини, що суттєво знизило шанси останньої в конфлікті щодо Фолклендських островів.

Список використаних джерел та літератури

1. Татарков Д. Конфликт в Южной Атлантике: Фолклендская война 1982 г. / Д. Татарков. – К. : Изд-во Румб, 2007. – 416 с.
2. Waging Economic Warfare // Time. – 1982. – April 26.
3. Martin L. L. Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic

- Sanctions. / L. L. Martin. – Princeton : Princeton University Press, 1994. – 320 p.
4. Rein E. The Community and the Falklands: A Stand Against Aggression. / E. Rein // Europe 82. – № 5/6. – 1982.
 5. Cawl C. T. The Falklands: Community Diplomacy at Work. / C. T. Cawl // Europe 82. – № 7. – 1982.
 6. Cooney J. Ireland Agrees to EEC Embargo. / J. Cooney // Irish Times. – 1982. – April 12.
 7. Martin L. L. Institutions and cooperation: sanctions during the Falkland islands conflict. / L. L. Martin // International Security. – 1992. – Vol. 16, № 4.
 8. Freedman L. Signals of War: The Falklands Conflict of 1982. / L. Freedman, V. Gamba-Stonehouse. – London : Faber and Faber, 1990. – 512 p.
 9. Coghlan D. Haughey Cool on Sanction Plan [Электронный ресурс] / D. Coghlan // Irish Times. – 1982. – April 7. – Режим доступа: <https://www.irishtimes.com/premium/loginpage?destination=http%3A%2F%2Fwww.irishtimes.com%2Fnewspaper%2Farchive%2F1982%2F0407%2FPg001.html#Ar00105:3984243C04393C9424404439> (Дата звернення: 27.06.2015).
 10. Merritt G. Britain Secures Arms Embargo from All Countries in EEC. / G. Merritt // Financial Times. – April 10. – 1982.
 11. Statement of the Ten on the Falklands [Электронный ресурс]. – Brussels, 1982. – Режим доступа: <http://aei.pitt.edu/5584/1/5584.pdf> (Дата звернення: 27.06.2015).
 12. Apple R.W. Jr. Europeans Ending Argentine Imports [Электронный ресурс] / R.W. Apple Jr. // New York Times. – 1982. – April 11. – Режим доступа: <http://www.nytimes.com/1982/04/11/world/europeans-ending-argentine-imports-in-falkland-crisis.html> (Дата звернення: 27.06.2015).
 13. Council Regulation (EEC) №. 877/82 [Электронный ресурс] // Official Journal of the European Communities. – 1982. – Vol. 25, №. L 102. – Режим доступа: <http://www.l2d.lv/leul.php?i=92423> (Дата звернення: 27.06.2015).
 14. UKE Dublin to FCO ("Falklands: Irish Government Attitude") ["news of the

sinking of the Belgrano...has been very critically received in the Republic"] [declassified 2012] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.margaretthatcher.org/document/123976> (Дата звернення: 27.06.2015).

15. UKE Bonn to FCO ("Falklands: German Public Statements") ["The sinking of the Belgrano has produced a rash of statements today in Bonn"] [declassified 2012] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.margaretthatcher.org/document/123978> (Дата звернення: 27.06.2015).

16. UKE Paris to FCO ("Falklands") [French and Dutch Government responses to sinking of the Belgrano] [declassified 2012] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.margaretthatcher.org/document/123980> (Дата звернення: 27.06.2015).

17. EEC Unlikely to Renew Imports Ban // Irish Times. – May 4. – 1982.

18. Borders W. Falklands Casualties Bring Dismay in Europe [Электронный ресурс] / W. Borders // New York Times. – 1982. – May 5. – Режим доступа: <http://www.nytimes.com/1982/05/05/world/falklands-casualties-bring-dismay-in-europe.html> (Дата звернення: 27.06.2015).

19. Foreign Staff. Sympathy in Western Europe Wears Thin. // Financial Times. – 1982.

20. Haig message to EC Foreign Ministers (urges support for UK) [declassified 2012] – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.margaretthatcher.org/document/124029> (Дата звернення: 27.06.2015).

21. Wyles J. Bid to Renew Sanctions / J. Wyles // Financial Times. – 1982 – May 8.

22. Cooney J. EEC Agrees to Extend Embargo / J. Cooney // Irish Times. – 1982. – April 30.

23. Tonge D. Cheysson Sets Harsh Opening Tone. / D. Tonge, D. Housego // Financial Times. – 1982. – May 15.

САНКЦИИ ЕВРОПЕЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СООБЩЕСТВА ПРОТИВ АРГЕНТИНЫ В ХОДЕ ФОЛКЛЕНДСКОЙ ВОЙНЫ 1982 ГОДА

В статье рассмотрен процесс принятия и продления санкций Европейского экономического сообщества против Аргентины в ходе Фолклендской войны 1982 и ведущая роль Великобритании в процессе их инициации. Анализ документов, которые только недавно стали доступны исследователям, позволяет сделать попытку по-новому взглянуть на этот слабо освещенный в историографии аспект фолклендского вопроса, предложить его периодизация, а также определить основные факторы, которые привели к успешному лоббированию Великобританией введения санкций.

Ключевые слова: *Фолклендская война, Фолклендские острова, Великобритания, Аргентина, санкции, экономика.*

THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY'S SANCTIONS AGAINST ARGENTINE DURING THE FALKLANDS WAR 1982

The article reviews the imposing and the renewal of the European Economic Community's sanctions against Argentine during the Falklands war and leading role of Great Britain in this process. The analysis of documents, which have become available to researchers just recently, allows making attempt to take a fresh look of this weakly illuminated in historiography aspect of the Falklands issue, offer its periodization and to identify the main factors that led to successful sanctions lobbying by UK.

Keywords: *Falklands war, Falkland islands, United Kingdom, Argentina, sanctions, economy.*

АВСТРІЙСЬКИЙ ШЛЯХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджуються особливості австрійської інтеграційної політики починаючи з часу її зародження і закінчуючи моментом вступу до Європейського Союзу. Проаналізовано причини появи австрійського нейтралітету як єдиної альтернативи у біполярній Європі. Показаний процес трансформації нейтрального статусу Австрії та його пристосування до європейської системи безпеки. Досліджено проблему переорієнтації австрійських поглядів щодо питання вступу до ЄС.

Ключові слова: Австрія, нейтралітет, трансформація, Європейський Союз, інтеграція.

Процес інтеграції Австрійської Республіки до європейських структур був досить складним і тривалим. Основним чинником, який заважав Австрії приєднатись протягом довгого часу до європейських інтеграційних процесів, був її нейтралітет. Але саме набуття нейтрального статусу стало вирішальним фактором для надання Австрії незалежності «великими державами». Найбільше значення в австрійській історії відіграли руйнація соціалістичного табору та трансформація нейтралітету, що дозволило Австрійській Республіці приєднатись до Європейського Союзу.

В історіографії з даної теми важливе значення мають праці, які охоплюють період другої половини ХХ ст., хоча є німецькомовні праці Фрідріха Наумана [1] датовані поч. ХХ ст. В першу чергу важливе значення мають німецькомовні праці Вольфганга Мюллера [2], Г. Кунерта [3], Манфреда Шейха [4] та Жака Делора [5], хоча праці двох останніх авторів в окремих випадках можна використовувати і як джерело, оскільки вони були безпосередніми учасниками подій. Варто згадати англomовні праці Арнольда Супана [6], Урсули Пласнік [7], які в своїх статтях розглядають складний

етап трансформації Австрії після завершення «холодної війни». Особлива увага приділяється входженню Австрійської Республіки до Європейського Союзу. Праця Вільяма Бейдера [8] присвячена історії відновлення Австрії після Другої світової війни.

Цікавою є колективна праця Вольфганга Мюллера, Нормана Неймарка, Арнольда Супана під редакцією російського історика Геннадія Бордюгова [9], яка була видана в Росії і по суті є збірником документів з історії радянської політики в Австрії. До російськомовної історіографії також можна віднести кандидатську дисертацію Кружкова В. А. [10], яка присвячена дослідженню австрійського нейтралітету, а також його трансформації напередодні вступу Австрії до ЄС.

Не оминає тему постійного нейтралітету та інтеграції Австрії до ЄС і українська історіографія. Особливої уваги заслуговує кандидатська дисертація Вдовенко В. М. [11], в якій розглядається особливе значення нейтралітету в європейській системі безпеки та специфіку його трансформації в Австрії на сучасному етапі. Стосується теми стаття Кудряченка А. І. [12], в якій автор приділяє увагу історії зовнішньополітичної активності Австрії.

Важливою на сьогоднішній день є необхідність врахувати усі досягнення зарубіжної та вітчизняної історичної науки, саме тому автор ставить за мету: проаналізувати причини входження Австрії до ЄС. З огляду на поставлену мету, автор визначив такі дослідницькі завдання: дослідити особливості австрійського нейтралітету, визначити специфіку австрійських поглядів щодо питання інтеграції до ЄС.

Ідея приєднання австрійців до інтеграційних процесів у Європі з'явилась на початку ХХ ст. Одним з перших був німецький проект Середньої Європи (Mitteleuropa) Ф. Наумана [1] ще в часи Першої світової війни, але там Австро-Угорська імперія мала виступати у статусі периферії. У міжвоєнний період новостворена Перша Австрійська республіка переживала тяжкий період пошуку власної ідентичності. Після Другої

світової війни Австрія, як колишня територія Третього Рейху, була розділена на 4 зони окупації між США, СРСР, Великою Британією та Францією [8, с. 30].

Радянське керівництво прагнуло закріпити свій вплив у Східній Європі, тобто отримати можливість контролювати політичні процеси в тих державах, які знаходились під контролем радянських військ. Ті з територій, які вважались спірними, керівництво Радянського Союзу намагалося об'єднати в буферну зону. Заступник народного комісара закордонних справ М. М. Литвинов в меморандумі від 11 січня 1945 року визначав, що радянська сфера впливу має охопити Польщу, Угорщину, Чехословаччину, Румунію, Югославію, Болгарію, Туреччину та Фінляндію. В свою чергу, британська зона впливу мала охопити Грецію, країни Бенілюксу, Францію, Іспанію та Португалію. Між цими двома сферами впливу Литвинов прагнув створити «нейтральну зону»: Данія, Німеччина, Швейцарія, Італія, Австрія, «в яких обидві сторони могли кооперувати рівноправно, постійно консультуючись одне з одним» [9, с.11].

В результаті швидкого відновлення Франції та втручання США баланс сил в Європі змістився на користь Заходу. В процесі міжнародних переговорів Сталіну вдалося залишити в переліку нейтральних держав лише Австрію та Швейцарію. Федеральний конституційний закон від 26 жовтня 1955 року проголосив постійний нейтралітет Австрійської Республіки [2, с.275].

Австрія не пішла шляхом Швейцарії: на відміну від Альпійської конфедерації, яка довгий час утримувалася від входження до міжнародних організацій, Австрійська Республіка в грудні 1955 року ввійшла до ООН, а в квітні 1956 року – до Ради Європи [10, с.16].

Новий етап розширення Австрією мережі міжнародних зв'язків був припав на час «ери Крайського», названої на честь федерального канцлера Австрійської Республіки 70-х років ХХ ст. Канцлер запропонував використовувати усі миротворчі, посередницькі та гуманітарні можливості

нейтралітету, а також відійти від політики самоізоляції. Активна діяльність в цьому напрямку здійснювалась по лінії ООН.

В процесі здобуття широкого міжнародного впливу Австрійській Республіці вдалося досягти успіху на Нараді з безпеки і співробітництва в Європі 1 серпня 1975 року. Починаючи з 1979 року Відень стає однією з резиденцій ООН: у Віденському міжнародному центрі знаходиться міжнародне агентство по атомній енергії (МАГАТЕ) і організація ООН з промислового розвитку (ЮНІДО) та цілий ряд інших міжнародних організацій [12, с.267].

З початку 80-х років в Австрії посилюється європоцентризм, а вже в 1989 році вона надсилає заявку в Брюссель, але з єдиним уточненням стосовно її нейтрального статусу. Радянський Союз формально був проти приєднання Австрійської Республіки до Європейської Асоціації Вільної Торгівлі (ЕАВТ), а тому був врахований той факт, що ставши частиною Європейських співтовариств Австрія буде «здійснювати державні правові зобов'язання, що витікають з її статусу постійної нейтральної держави, і продовжувати свою політику нейтралітету в якості специфічного вкладу в підтримання миру і безпеки в Європі» [13].

Протягом довгого часу австрійське приєднання до Європейського Співтовариства було найважливішим питанням для місцевих політиків. Велике значення мала чітка позиція соціал-демократів: під керівництвом Франца Враніцького та Петера Янковіча вдалося поступово забезпечити проєвропейську позицію всередині Соціал-демократичної партії. Йорг Хайдер, губернатор Карінтії з 1989 року, в цей час теж підтримав вступ Австрії до ЄАВТ. Андреас Вогенхабер був трохи не єдиним в парламенті яскраво вираженим опонентом європейського шляху. Австрійська народна партія змогла міцно закріпити за собою статус австрійської «Європейської партії» [7, с.59].

Не було бажання приймати Австрію до ЄАВТ і в самій Західній Європі: Франції було досить тяжко уявити об'єднання Німеччини, а тому і щодо

вступу Австрії не було однозначної позиції. Але після тривалих переговорів з Францом Франіцьким президент Франції Франсуа Міттеран погодився з тим, що «третя німецька нація» заслуговує на приєднання до Європейського Співтовариства. Але колишній міністр фінансів Міттерана, а пізніше президент Європейської Комісії, Жак Делор скептично сприймав розширення ЄС протягом 90-х років. Більшої уваги він приділяв створенню єдиної європейської економічної та монетарної системи, а тому прагнув заснувати Європейську економічну зону (ЄЕЗ) [5, с.425].

Події, які відбулися в Східній Європі впродовж 1989-1991 років були пов'язані з глибокою кризою соціалістичної системи, що призвела до розпаду Радянського Союзу. Світова біполярна система була зруйнована, а Австрійська Республіка втратила статус буферної держави. В цей час нейтралітет Австрії зазнає модернізації. У листопаді 1990 року Федеральний уряд зробив заяву країнам учасникам Державного договору, а це – США, СРСР, Великобританії і Франції, що певні обмеження, зафіксовані у статтях 12-16 частини II Договору про відновлення незалежної і демократичної Австрії у «визначеннях, що торкаються воєнної справи та повітряних сполучень», для Австрійської Республіки втратили силу. Одночасно підкреслимо, що ця заява не стосувалася заборони ядерної, біологічної та хімічної зброї [14, с.58].

В період з 1991 по 1994 роки відбувалась активна трансформація європейської системи безпеки. З'явилася можливість для функціонування в ній нейтральних та позаблокових країн. В той же час в австрійській зовнішній політиці відбувся перехід від повного до вибіркового нейтралітету. Відень на перший план висуває необхідність повної інтеграції до європейського співтовариства. З часу розпаду Радянського Союзу та Югославії в Австрійській Республіці відбувалося постійне балансування між двома позиціями: дотримання політики нейтралітету та приєднання до НАТО [6, с.165]. Такий розподіл вносив свої корективи в зовнішню політику Австрії. Зміни, які відбулися в цей період, дали можливість визначити місце

нейтральних і позаблокових країн в інтеграційних процесах Європи не тільки на економічному, але й на безпековому рівні. Пізніше це дозволило забезпечити взаємну відповідність дотримання нейтралітету та участь в європейській системі колективної безпеки в умовах формування європейської системи міжнародних відносин [11, с.5].

1992 рік став вирішальним для усіх сторін Європейської економічної зони, а для Європейського Союзу це був рік «Маастрихту». Ще за три роки до цього в Мадриді був затверджений план створення економічного і монетарного союзу. Цей план був включений до Маастрихтської угоди (підписана 7 лютого 1992 року, ратифікована в листопаді 1993 року), з якої і починається існування Європейського Союзу.

Після того, як Угода про Європейський економічний простір була підписана 2 травня 1992 року, єдиною ціллю для Австрійської Республіки стало повне членство в ЄС. Через рік – 1 січня 1994 року – угода про СЕП була ратифікована. Наприкінці 1992 –поч. 1993 року в Едінбурзі розпочалися переговори про приєднання до ЄС Австрії, Швеції та Фінляндії, хоча з Австрійською Республікою переговори почалися аж з 1 лютого 1993 року [7, с.62]. Алоїз Мокк – міністр закордонних справ Австрії з 1987 по 1995 рр. – також відомий як «батько угоди про прийняття Австрії до ЄС», розпочав переговори з австрійського боку, які успішно завершилися в березні 1994 року. Для покращення рівня переговорів і підтримання австрійських інтересів посол Манфред Шейх та його команда день-у-день працювали в Брюсселі [4].

На національному Референдумі 12 червня 1994 року 66.6% австрійців підтримали рішення про приєднання до ЄС. Цих дві третини більшості – результат активної соціальної та політичної мобілізації суспільства, в якій діюча влада та ЗМІ відіграли не останню роль. 24 липня 1994 року було підписано Угоду про приєднання Австрії до ЄС. Вже з 1 січня 1995 року Австрійська Республіка стала повноправним членом Європейського Союзу.

Погодження Угоди про приєднання Австрії до ЄС продемонструвало, що австрійська політика і дипломатія успішно здала складний екзамен. Вже через шість років вдалося повністю поєднати австрійську політичну та економічну системи з системами інших країн Європейського Союзу.

Велике значення для австрійської інтеграції має переформатування умов участі в Європейській Спільноті, завдяки чому стало можливим приєднання нейтральних та позаблокових держав, в тому числі і Австрії. В сучасній архітектурі європейської безпеки статус нейтралітету чи позаблоковості не суперечить повномасштабній участі європейських нейтральних і позаблокових країн в економічних союзах (ЄС), в системі загальноєвропейської безпеки (ОБСЄ). Але цей статус є несумісним з членством в НАТО через принцип колективної оборони, проте співробітництво з Альянсом є можливим у військово-технічній сфері.

Нейтральні та позаблокові країни можуть брати участь у миротворчих операціях під егідою міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ) на рівні гуманітарної, санітарної, технічної допомоги, а позаблокові держави – на рівні військової допомоги [11, с.5].

Нове трактування нейтрального статусу дозволило Австрії у січні 1994 року стати учасником програми НАТО «Партнерство заради миру». Але дотримуючись принципів активного нейтралітету Австрія відмовилась від європейської колективної оборони та повноправної участі в НАТО.

На нашу думку, для Австрійської Республіки вступ до Європейського Союзу мав епохальне значення. Ця подія докорінно змінила подальшу долю Австрії та дозволила забезпечити економічну стабільність і процвітання в державі. Довгим і важким був шлях до європейської спільноти. Вміла і зважена політика уряду дозволила вберегти Австрійську Республіку від поділу в часи «холодної війни». Після розпаду Радянського Союзу Австрія змогла модернізувати свій нейтралітет, що дозволило приєднатися до ЄС.

Список використаних джерел та літератури

1. Naumann F. Deutschland und Österreich / F. Naumann. – Berlin, 1900; Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – Berlin : Georg Reimer, 1915.
2. Mueller W. Die sowjetische Besatzung in Österreich 1945-1955 und ihre politische Mission / W. Mueller. – Wien : Böhlau, 2005. – 300 S.
3. Kunnert G. Spurensicherung auf dem österreichischen Weg nach Brüssel / G. Kunnert. – Wien, 1992. – 568 S.
4. Scheich M. Tabubruch: Österreichs Entscheidung für die Europäische Union / M. Scheich. – Wien : Böhlau, 2005. – 408 S.
5. Delors J. Erinnerungen eines Europäers / J. Delors. – Berlin : Parthas Verlag, 2004. – 559 S.
6. Suppan A. Austria and Eastern Europe in the Post-Cold War Context: Between the Opening of the Iron Curtain and a New Nation-Building Process in Eastern Europe / A. Suppan / Austria's International Position after the End of the Cold War // Contemporary Austrian studies. – 2013. – Vol. 22. – S. 143–167.
7. Plassnik U. On the Road to a Modern Identity: Austria's Foreign Policy Agenda from the Cold War to the European Union / U. Plassnik / Austria's International Position after the End of the Cold War // Contemporary Austrian studies. – 2013. – Vol. 22. – S. 55–95.
8. Bader W. B. Austria Between East and West, 1945-1955 / W. B. Bader. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1966. – 250 p.
9. Советская политика в Австрии. 1945-1955 гг. Сборник документов / под ред. и сост. Г. Бордюгова, В. Мюллера, Н. М. Неймарка, А. Суппана. – М. : АИРО-XXI; СПб. : «Дмитрий Буланин», 2006. – 424 с.
10. Кружков В. А. Постоянный нейтралитет Австрии: становление, трансформация и перспективы / автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук / В. А. Кружков. – М., 2009. – 28 с.

11. Вдовенко В. М. Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки / автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / В. М. Вдовенко. – К., 2006. – 22 с.
12. Кудряченко А. І. Зовнішньополітичні засади незалежної України / А. І. Кудряченко // Порівняльний аналіз політичних структур Австрії та України / Доповіді і реферати двостороннього політологічного симпозиуму у приміщенні Австрійського Посольства в Києві 16-18 листопада 1995 р. – Львів, 1996. – С. 264–276.
13. Wortlaut der österreichischen Anträge um Aufnahme in die Europäischen Gemeinschaften vom 17.7.1989 / цит. за Kunnert G. Spurensicherung auf dem österreichischen Weg nach Brüssel. – Wien, 1992. – S. 64.
14. Österreich. Tatsachen und Zahlen. – Wien, 1992. – S. 58.

Австрийский путь к европейской интеграции

В статье исследуются особенности австрийской интеграционной политики начиная со времени ее зарождения и заканчивая моментом вступления в Европейский Союз. Проанализированы причины появления австрийского нейтралитета как единственной альтернативы в биполярной Европе. Показан процесс трансформации нейтрального статуса Австрии и его приспособление к европейской системе безопасности. Исследована проблема переориентации австрийских взглядов по вопросу вступления в ЕС.

Ключевые слова: Австрия, нейтралитет, трансформация, Европейский Союз, интеграция.

Austrian path to European integration

The article deals with the peculiarities of Austrian integration policy since its birth and ending point of entry to the European Union. The causes of Austrian neutrality as the only alternative to bipolar Europe is analyzed in the paper. The transformation of the neutral status of Austria and its adaptation to European

security is considered in the article. The paper is devoted to the problems of reorientation of Austrian point of view to issue of EU accession.

Keywords: *Austria, neutrality, transformation, European Union, integration.*

Ольга Сухобокова
*Кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА ЄВРОСОЮЗУ УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (2014 – ПЕРША ПОЛОВИНА 2015 Р.)

Стаття присвячена гуманітарній допомозі, наданій Україні Європейським Союзом та його членами під час російської воєнної агресії. Розглядаються основні цілі та механізми надання допомоги ЄС, співпраця ЄС з міжнародними гуманітарними організаціями (гуманітарні агентства ООН, Міжнародний Червоний Хрест тощо) та українською владою. На основі відкритих джерел проаналізовано обсяги та основні напрями наданої допомоги на різних етапах розгортання бойових дій на сході України протягом 2014 – першої половини 2015 р.

Ключові слова: *Європейський союз, Україна, гуманітарна допомога, Офіс гуманітарної допомоги Європейської комісії.*

В умовах російської агресії співпраця України з Європейським Союзом та двосторонні відносини з країнами-учасницями ЄС набули нового імпульсу. Після остаточного визначення курсу України на інтеграцію до ЄС та початку воєнних дій РФ на території України навесні минулого року, Євросоюз активно підтримує нашу державу. І якщо на початку «української кризи» це була переважно політична підтримка, то після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у червні 2014 р. та по мірі розгортання воєнного конфлікту на сході України допомога набула більш конкретних форм – від політичної до військово-технічної.

Зважаючи на масштаби та різноплановість допомоги ЄС Україні в означений період, актуальність проблеми та її потужне інформаційне забезпечення, кожен із її аспектів може бути предметом наукового дослідження. Водночас комплексні напрацювання в цій сфері поки що

відсутні. Бракує і наукових публікацій, присвячених тим чи іншим видам допомоги ЄС чи його членів Україні в умовах російської агресії, що актуалізує дану та подібні розвідки.

Так, на окремий розгляд заслуговує гуманітарна допомога ЄС, що за умов фактичної війни в Україні набуває особливого значення. Поряд з потужною політичною та фінансовою допомогою вона стала важливою складовою підтримки Євросоюзом України. Метою даної публікації є з'ясування цілей, основних принципів та механізмів надання гуманітарної допомоги Україні Євросоюзом та його членами, її обсягів та ролі у подоланні гуманітарних проблем, спричинених російською агресією.

Пріоритетом гуманітарної допомоги ЄС є задоволення життєво необхідних потреб постраждалих – невідкладна медична допомога, забезпечення водою та їжею, прямі грошові виплати тощо. Визначення обсягів необхідної допомоги та координація з країною-реципієнтом належить до компетенції Європейської комісії (далі – ЄК) та її відповідних підрозділів, насамперед Офісу гуманітарної допомоги (European Commission's Humanitarian Aid Office, ECHO) – головної гуманітарної служби ЄС, до завдань якої входить термінова допомога жертвам природних і суспільних катастроф та конфліктів за межами ЄС. Від свого створення у 1992 р. ECHO брав активну участь у подоланні кризових ситуацій у понад ста країнах світу, оперативно надаючи потерпілим необхідну допомогу, транспортне та матеріально-технічне забезпечення, фінансуючи роботу фахівців тощо.

Відповідно до існуючої практики, ЄК приймає рішення про надання гуманітарної допомоги та її обсяги на підставі прохання ООН чи уряду держави, яка потребує допомоги. Зокрема, у випадку з Україною ЄС відреагував на подання ООН у серпні 2014 р. Водночас як політичний союз ЄС намагається дистанціюватися від самого процесу надання гуманітарної допомоги, щоб не ускладнювати його та створити рівні можливості для постраждалих з різних сторін конфлікту. Базовим принципом гуманітарної допомоги ЄС є її максимально швидке надання потерпілим, незалежно від

расової, релігійної приналежності або політичних переконань [1]. Тому ЄСНО передає допомогу через партнерські організації – відповідні структури ООН (Агентство у справах біженців або Агентство з координації гуманітарних питань), міжнародні неурядові організації на кшталт Міжнародного комітету Червоного Хреста, або ж гуманітарні організації країн ЄС, які і розподіляють допомогу.

Так, протягом 2014 р. найбільші обсяги гуманітарної допомоги від ЄС Україна отримала через наступні організації: Міжнародна організація з міграції – 6,5 млн євро (пряма грошова допомога переселенцям з Криму та Донбасу); Міжнародний комітет Червоного Хреста – 2 млн (на їжу та засоби першої необхідності); Всесвітня продовольча програма – 1,3 млн (харчування постраждалих); Агентство ООН у справах біженців – 1,1 млн (на першочергові потреби переселенців); організація «Людина в біді» та Данська рада у справах біженців – по 1 млн; Всесвітня організація здоров'я – 900 тис.; ЮНІСЕФ – 500 тис. (покращення якості води і санітарних умов) [2]. Перелічені установи поряд з організацією «Врятуймо дітей» та Норвезькою радою у справах біженців є головними партнерами ЄС в Україні. А основними розпорядниками виділених коштів виступають згадані агенції ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста.

Найважливішим завданням гуманітарної допомоги Євросоюзу Україні визначено допомогу постраждалим від воєнних дій, внутрішнім переселенцям з тимчасово окупованих українських територій і зони АТО, а також відновлення зруйнованої інфраструктури Донбасу. Цільовою групою, на яку розрахована основна частина гуманітарної допомоги ЄС, є переселенці з Криму та непідконтрольних Україні територій Донецької і Луганської областей, зони АТО. Це корелюється з головними завданнями гуманітарної місії ЄС, здійснюваної ЄСНО, та цілком виправдано в даному випадку. Адже в умовах економічної кризи та війни українська влада виявилася не готовою до вирішення проблем вимушених переселенців, особливо у перші місяці бойових дій. Тим часом, по мірі їх розгортання кількість біженців та

постраждалих стрімко збільшувалася. Так, за оцінками ЄСНО, у результаті конфлікту на сході України протягом 2014 р. близько 600 тис. осіб були змушені шукати притулку за межами держави, ще близько 900 тисяч отримали статус внутрішньо переміщених осіб [3].

Водночас ці цифри не є остаточними і мають тенденцію до збільшення реального числа постраждалих. За даними ООН, станом на 17 квітня 2015 р. з 5 млн осіб, які так чи інакше постраждали від війни, в Україні налічувалося 1,198 млн внутрішніх переселенців з Донбасу, а 763,632 тис. осіб виїхали за кордон. Крім того, у Донецькій військово-цивільній адміністрації 15 квітня 2014 р. повідомили, що ще близько 1 млн осіб з різних причин не можуть залишити територію так званої «ДНР». Наприкінці травня 2015 р. Управління ООН з координації гуманітарних питань заявило, що гуманітарної допомоги потребують 3,2 млн мешканців українського сходу, а кількість внутрішніх переселенців зросла до 1,3 млн [4]. Промовистим свідченням критичності ситуації є те, що Україна посіла дев'яте місце у світі за кількістю біженців.

Попри певні зусилля держави, охопити всіх постраждалих необхідною допомогою поки що не вдається. Так, наразі держава фінансово допомагає 300 тисячам родин переселенців, а виділені протягом конфлікту з державного резерву 892 об'єкти житла можуть забезпечити помешканням лише 15 тис. осіб. При цьому, за оцінками українського уряду, збитки від бойових дій на звільненій території Донбасу сягають 1,5 млрд дол. США [4].

Виходячи з цих обставин та спираючись на значний досвід допомоги постраждалим у війні, одним з основних видів допомоги в умовах «української кризи» ЄК вважає надання разової адресної грошової допомоги. Так, протягом 2014 р. 5 тис. сімей переселенців з Криму та Донбасу в Харкові та Дніпропетровську (де опинилося найбільше вимушених переселенців) отримали по 300 дол. США через Міжнародну організацію з міграції та «Врятуймо дітей» [2]. І це лише невелика частина наданої Євросоюзом гуманітарної допомоги. Як заявив голова представництва ЄСНО Україні, департамент передав близько 11 млн євро виключно гуманітарної

допомоги. Ще 17 млн євро надано на проекти, пов'язані з житлом, та 4,5 млн євро – для ініціатив, що сприяють миротворчому процесу у громадах. В цілому протягом 2014 р. структури ЄС надали Україні 47,55 млн євро гуманітарної допомоги [2].

Згідно офіційних звітів ЄС, загальний обсяг гуманітарної допомоги ЄС та його членів у 2014 р. склав понад 76 млн. євро [2], за повідомленнями МЗС України – близько 80 млн євро [5]. Так, у липні 2014 р. було надано 250 тис. євро на підтримку кримських татар, що залишили територію АРК, у серпні допомогу переселенцям в Україні було збільшено до 2,5 млн. євро. З розширенням території воєнних дій у вересні 2014 р. ЄК ухвалила рішення про надання 22 млн. євро для допомоги найбільш вразливим верствам населення сходу України. Ще 5 млн. євро було виділено на першочергові потреби – продукти харчування, медичну та соціальну допомогу, тимчасове житло, а також комплекс побутово-логістичних заходів з підготовки до зимового періоду. До того ж, як зазначалося, 17 млн. євро надано на соціальні проекти та місцеві ініціативи для задоволення потреб переміщених осіб [6].

У листопаді 2014 р. на гуманітарну допомогу мешканцям Донбасу ЄС додатково виділив 3,3 млн євро [7]. У грудні 2014 р. Міжнародна організація з міграції заявила про розширення гуманітарної допомоги ще 20 тисячам вимушених переселенців на понад 7 млн євро. Основними донорами траншу стали ЄК та Німеччина, виділивши відповідно 6,5 млн та 680 тис. євро [8].

До фінансування гуманітарних програм ЄС залучає і свої фінансові органи. Зокрема, Європейським інвестиційним банком у 2014 р. було сформовано інвестиційний кредитний портфель обсягом до 3 млрд. євро для фінансування низки соціальних програм та відновлення інфраструктури на Донбасі [9]. З них 200 млн євро для відновлення життєзабезпечення регіону було надано ще до початку зимового періоду [2].

Гуманітарна допомога Євросоюзу була надзвичайно важливою у зимовий період, коли і переселенці, і учасники АТО потребували теплого

одягу, генераторів, утеплених наметів тощо. На початку жовтня 2014 р. в рамках розгортання «Механізму цивільного захисту ЄС» кризовий центр ЄС розпочав консультації з країнами-членами щодо надання Україні медичних препаратів та товарів першої необхідності. Першою відгукнулася Латвія, надавши 9 електрогенераторів. З 20 жовтня 2014 р. в Україні почала роботу спеціальна місія ЄС з метою організації спільних з місцевими органами влади заходів з реєстрації переміщених осіб та надання адресної медичної допомоги постраждалим [6].

На початку 2015 р. у зв'язку із терактами та поновленням активних бойових дій на сході України обсяг гуманітарної допомоги ЄС суттєво зріс. У лютому ООН переглянула схвалений у грудні 2014 р. «Стратегічний план реагування для України», що передбачав 189 млн дол. США на допомогу постраждалим у 2015 р. Заплановану суму було збільшено до 316 млн дол. США. Відповідно й ЄС збільшив розмір гуманітарної допомоги Україні цього року з 5 до 15 млн євро [7]. З огляду на це, сумарні обсяги допомоги під час збройного конфлікту на Донбасі, за словами єврокомісара з гуманітарної допомоги Х. Стилліанідеса, склали 92-93 млн євро [2]. Це – майже п'ята частина річного бюджету ЄСНО (понад 500 млн. євро на рік).

Зауважимо, що взагалі цифри є промовистим свідченням важливості для Євросоюзу підтримки України. Ще з початку 1990-х рр. ЄС був одним з головних донорів України – відтоді до 2014 р. фінансова допомога ЄС Україні (не враховуючи допомогу від окремих країн ЄС) склала понад 3,5 млрд. євро. При цьому розміри фінансової підтримки постійно зростають. Так, щорічне фінансування за «Національною програмою дій для України» збільшилось з 47 млн. євро в 2002 р. до 186 млн. євро в 2013 р. У 2014 р. його обсяг склав 242 млн. євро [9]. А загальна макрофінансова допомога ЄС Україні за час АТО складає 3,41 млрд. євро і є найбільшою фінансовою допомогою ЄС країні – не члену ЄС в такий короткий період [10].

Поряд з тим, надаючи Україні гуманітарну допомогу зі своїх фондів, керівництво ЄС активно заохочує до цього і країн-учасниць (втім, частина з

них за власною ініціативою надає гуманітарну та іншу допомогу від початку конфлікту). Так, у серпні 2014 р. генеральний секретар Ради Європи Т. Ягланд закликав країни ЄС передавати гуманітарну допомогу Україні у зв'язку з ситуацією на Донбасі (17 липня 2014 р. було збито боїнг Малазійських авіаліній у Донецькій обл., що поряд із розширенням воєнних дій проросійськими сепаратистами спричинило розширення санкцій проти Росії та вивело питання «української кризи» на якісно новий рівень) [11]. Це стало поштовхом до інтенсифікації двосторонньої співпраці країн ЄС з Україною та надання ними гуманітарної, а також військово-технічної допомоги. Низку відповідних рішень було прийнято в ході візиту президента України П. Порошенка до Брюсселя наприкінці серпня та під час саміту НАТО в Уельсі у вересні 2014 р.

Активізація надання Україні допомоги відбулася у січні 2015 р. після відповідного звернення ЄСНО. Так, 27 січня до Дніпропетровська на трьох літаках прибув спільний гуманітарний вантаж від ЄС і його учасниць Латвії, Естонії, Німеччини, Фінляндії та Франції для мешканців з Донецької та Луганської областей, а також територіальних підрозділів ДСНС. Зокрема, Естонія передала намети, розкладні ліжка, спальні мішки, генератори, обігрівачі, мобільні кондиціонери, складні стільці, столи, госпітальні ліжка загальною вартістю понад 120 тис. євро; Фінляндія передала рятувальні намети з обігрівачами; Організація Червоного Хреста в Німеччині – гігієнічні засоби, а також намети, вентиляторні повітрянагрівачі і еластичні резервуари на 5 тис. л [12]. Останній на цей час великий гуманітарний вантаж з країн ЄС прибув у червні – понад 285 т німецької і польської допомоги для покриття базових потреб 11 тис. переселенців з Донбасу на суму 500 тис. євро [13].

Важливо, що така допомога є постійною та здійснюється одночасно в кількох напрямках. Так, у рамках проекту «Будинок для переселенців» у травні 2015 р. Євросоюз надав понад 2 млн євро для ремонту гуртожитків Краматорська та Слов'янська для тимчасово переміщених осіб [14].

Серед країн ЄС основними донорами гуманітарної допомоги Україні є Німеччина, Швеція, Велика Британія, Норвегія, Фінляндія, Бельгія та Данія. Водночас дієвою є допомога Польщі, Литви, Чехії, Словаччини й інших країн Євросоюзу. Так, однією з перших на прохання Т. Ягганда підтримати Україну відгукнулася Швеція, виділивши в серпні 2014 р. майже 4 млн євро на продукти харчування і медикаменти для постраждалих [15].

Норвегія ще в червні 2014 р. організувала перший гуманітарний вантаж для української армії вагою понад 60 т (переважно сухі пайки). До листопада 2014 р. на підтримку гуманітарних та інших програм вона надала понад 44,2 млн дол. США, значна частина яких пішла на відбудову та оснащення лікарень, житла для переселенців та шкіл у районах бойових дій [16]. У травні 2015 р. норвезький уряд виділив ще 5 млн євро на гуманітарну допомогу і, крім того, 35 млн євро – різним секторам економіки України на додачу до 15 млн дол. США, наданих у 2014 р. [17].

Уряд Фінляндії у 2014 р. надав Україні 6,4 млн євро, в тому числі 2,5 млн гуманітарної допомоги, а з 4 млн євро, зарезервованих на підтримку України в 2015 р., 3 млн євро видано на зведення тимчасового житла для переселенців [18]. Уряд Бельгії у березні 2015 р. виділив 2 млн євро гуманітарної допомоги на тимчасове житло, харчування, ліки та воду для постраждалих [19]. Данія у 2014 – на початку 2015 р. надала Україні 3 млн дол. США, переважно на медичні препарати та обладнання [20].

Німеччина, яка як лідер ЄС послідовно підтримує Україну в умовах російської агресії, на початку серпня 2014 р. виділила 3,5 млн євро гуманітарної допомоги [21]. У лютому 2015 р. її було збільшено на 10 млн євро [22]. Одним з головних спрямувань німецької гуманітарної допомоги є забезпечення переселенців найнеобхіднішим. Так, Спілка самаритян Німеччини у грудні 2014 р. передала переселенцям у Києві, Харкові та Полтаві 500 тис. євро у вигляді продовольчих наборів, зимового одягу та виплат на оренду житла. При цьому німецький уряд постійно організовує поставки гуманітарної допомоги до України: одним з найбільших за час

проведення АТО став саме німецький вантаж, доставлений у жовтні 2014 р., – 112 вантажівок з продуктами харчування, теплим одягом, медичним обладнанням вартістю понад 15 млн євро [23]. У квітні 2015 р. до України прибув вже 6-й німецький гуманітарний вантаж на суму 1 млн євро (продукти харчування, гігієнічні засоби, одяг та постільна білизна) [24].

Водночас федеральний уряд Німеччини виступає одним з найбільших донорів будівництва тимчасового житла для українських переселенців, виділивши на це понад 18 млн євро [13]. На початку 2015 р. Німеччина також заявила про надання Україні гранта у розмірі 9 млн євро на реалізацію низки мікропроектів на базі шкіл, дитячих садків, медичних установ у районах, наближених до зони АТО [25].

Поряд з Німеччиною важливим спонсором відновлення інфраструктури Донбасу є Польща: в січні 2015 р. її уряд надав спеціальний кредит на 100 млн євро. При цьому Польща належить до країн, що найшвидше реагують на потреби України та найактивніше надають їй гуманітарну підтримку. У 2014 р. на допомогу переселенцям в Україні польський уряд виділив понад 3 млн дол. США [26]. З врахуванням гуманітарних поставок для української армії, загальна вартість польської гуманітарної допомоги є значно більшою. Так, за час АТО до України прибула низка гуманітарних вантажів з Польщі. Найбільшим серед них наразі є 150-тонний вантаж, що у грудні 2014 р. прибув до Харкова (предмети першої необхідності, одяг, обігрівачі тощо на суму 1 млн дол. США). Тоді ж було передано близько 200 тис. дол. США фінансової допомоги для переселенців [27].

Прикметно, що кошти на гуманітарну допомогу Україні виділяють не лише уряди чи благодійні організації європейських країн, а й окремі громади. Поряд з потужним волонтерським рухом це свідчить про досить високий рівень солідарності громадян ЄС з українським народом. Найвиразніше це проявляється у країнах, близьких до України географічно та пов'язаних з нею спільним історичним минулим в період СРСР. Насамперед, йдеться про Польщу, прибалтійські країни тощо. Зокрема, серед перших гуманітарних

поставок до України був зібраний литовцями з власної ініціативи 6-тонний вантаж, доставлений на початку вересня 2014 р. (сухі пайки і спеціальне медичне приладдя), а в квітні 2015 р. Латвія надіслала медичну техніку та обладнання, закуплену на кошти, виділені Ризькою думою [28]. Варто згадати і про гуманітарну допомогу чеських бізнесменів, які від початку конфлікту на Донбасі до січня 2015 р. власним транспортом доставили майже 87 т вантажів – будматеріали, засоби першої медичної допомоги, зимовий одяг [29]. В той же час уряд Чехії у лютому 2015 р. передав гуманітарну допомогу на суму понад 4 млн дол. США [30].

Окремим надзвичайно важливим для української сторони напрямом гуманітарної допомоги європейських країн є забезпечення найнеобхіднішим українських військових, задіяних в АТО. Оцінюючи іноземну гуманітарну допомогу, 12 березня 2015 р. Міністерство оборони України повідомило, що поряд з найбільшими обсягами допомоги, наданими США і Канадою, європейська підтримка теж є доволі відчутною. Зокрема, Польща (яка ще з серпня 2014 р. налагодила постачання допомоги українській армії) надала хліб тривалого зберігання, сухі пайки та речове майно на 5,5 млн дол. США; Велика Британія передала бронежилети і кевларові шоломи, аптечки, речове майно на суму 1,8 млн дол. США; Словаччина – електрогенератори, освітлювальні комплекти, речове майно та медичне обладнання на 632 тис. дол.; Норвегія – сухі пайки на 630 тис. дол.; Франція – бронежилети і медичні матеріали на 600 тис. дол.; Нідерланди – електрогенератори і зимове речове майно на 500 тис. дол. [31]

Не менш важливим напрямком гуманітарної допомоги Україні є надання медикаментів та лікування поранених. Так, одним з провідних донорів медичної допомоги є Велика Британія: лише у вересні-листопаді 2014 р. британські фармацевтичні фірми надали МОЗ України сучасні препарати для знеболювання та антибіотики на 1 млн 217 тис. гривень [32]. Австрія, Литва і Німеччина прийняли на лікування більше 100 українців, поранених в ході АТО. Греція взяла на лікування ще 7 важкопоранених українських бійців,

Словаччина – 75, Румунія та Угорщина – по 10 [33]. Польща, Німеччина, Литва та інші країни за свій кошт або на пожертви своїх громадян і організацій приймають на оздоровлення дітей учасників АТО і внутрішніх переселенців з Донбасу.

Таким чином, гуманітарна допомога Євросоюзу Україні протягом 2014 – першої половини 2015 р. стала важливим внеском у подолання наслідків російської агресії. При цьому важливо, що джерелом допомоги є не лише структури ЄС, але і уряди та громадяни європейських країн. І хоча у форматі окремої статті неможливо розглянути внесок кожної з країн ЄС, зауважимо, що всі вони в тій чи іншій мірі долучилися до надання Україні гуманітарної допомоги.

Загалом сума наданої Україні грантової (безповоротної) гуманітарної допомоги від ЄС та його членів протягом 2014 – на початку 2015 р. становить 223 млн євро, не враховуючи кошти, виділені на гуманітарні проекти Європейським інвестиційним банком [34]. Причому спостерігається стійка тенденція до збільшення напрямків та обсягів допомоги відповідно до посилення конфронтації на сході України. Так, за даними МЗС України, лише за перші два місяці 2015 р. країни ЄС виділили для гуманітарних цілей в рамках реалізації проектів ООН та Червоного Хреста допомогу в загальному обсязі майже 50 млн євро [5]. Навіть самі по собі ці цифри є промовистим свідченням прагнення Європи підтримати Україну в критичний період. А в сукупності з наданою ЄС політичною та макрофінансовою підтримкою – яскраво засвідчують сприйняття України як невід’ємної частини європейської спільноти.

Водночас з огляду на те, що воєнний конфлікт на сході України ще не завершений і остаточний підрахунок сумарних обсягів гуманітарної допомоги ЄС та його країн-учасниць ще попереду, порушена у даній публікації проблема в цілому, а також окремі її аспекти (напрями допомоги, охопленість постраждалих, взаємодія з місцевою та центральною владою України тощо) залишатимуться актуальними і надалі.

Список використаних джерел та літератури

1. The EU's external relations. Humanitarian aid [Електронний ресурс] // The European Commission's Delegation to Ukraine. – Режим доступу: <http://delukr.sdv.com.ua/page32484.html>
2. Керівник гуманітарного офісу ЄС в Україні: “наше завдання – спасіння життів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euukrainecoop.net/2015/01/27/humanitarian/>
3. ЄС збільшить допомогу переселенцям з Донбасу: в Україну їде єврокомісар з гуманітарної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/01/22/7029939/>
4. Війна на Донбасі у цифрах: тисячі жертв, мільйон переселенців та мільярдні збитки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/134646>
5. Країни ЄС цього року надали Україні гуманітарної допомоги на €50 млн – МЗС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/130609>
6. Допомога ЄС Україні: 2014 рік [Електронний ресурс] // Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>
7. Єврокомісія планує потроїти обсяг гуманітарної допомоги Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/128432>
8. ЄС виділив понад 7 млн євро для допомоги ще 20 тис. біженців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2014/12/15/7028774/>
9. EU financial assistance to Ukraine [Електронний ресурс] // Delegation of the European Union to Ukraine. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/tech_financial_cooperation/index_uk.htm
10. Україна та ЄС підписали угоду на 1,8 млрд євро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/22/7068717/>

11. Генсек Ради Європи закликав європейські країни надати Україні гуманітарну допомогу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2014/08/19/7025173/>
12. До Дніпропетровська доставили гуманітарну допомогу від ЄС та ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/128560>
13. Німеччина та Польща надіслали до України 285 тонн гуманітарної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/a-18520120?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>
14. Савчук А. Євросоюз дає 2 млн євро на житло для переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidia.org/2015/39621>
15. Швеція виділила майже 4 млн євро гуманітарної допомоги Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2014/08/22/7025270/>
16. Норвегія витратила на гуманітарні програми в Україні \$44 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvi.ua/new/2014/11/23/norvehiya_vytratyla_na_humanitarni_prohramy_v_u_krayini_44 mln
17. Норвегія надасть Україні \$15 млн допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2014/11/18/7027917/>
18. Фінляндія збільшила свою допомогу Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finland.org.ua/public/default.aspx?contentid=324217&nodeid=31711&culture=uk-UA>
19. Уряд Бельгії виділив 2 млн євро гуманітарної допомоги для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eramedia.com.ua/article/214805>
20. Данія надасть додаткові \$1,5 млн на гуманітарну допомогу для біженців Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/02/11/7030758/>

21. Німеччина збільшила гуманітарну допомогу Донбасу до 3,5 млн євро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2014/08/11/7024903/>
22. Німеччина виділить Україні 10 мільйонів євро гуманітарної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/02/19/7031035/>
23. В Україну надходить гуманітарна допомога від іноземної спільноти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unt.ua/news/society/events/v-ukrainu-nahodit-gumanitarna-dopomoga-vid-inozemnoi-spilnoti>
24. Україна отримала від Німеччини "гуманітарки" на 1 млн євро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2015/04/29/ukrayina_otrymala_vid_nimechchyny_quothumanitarkyquot_na_1 mln_yevro
25. Німеччина збирається виділити Україні €9 млн на розвиток соціальної сфери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/129258>
26. Польща виділить на відновлення Донбасу €100 млн кредиту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/127923>
27. У Харкові переселенцям розпочали роздавати польську гуманітарку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/126176>
28. Латвія надіслала гуманітарну допомогу Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/04/20/7033080/>
29. Чехія передала гуманітарну допомогу для Донбасу. – <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/01/12/7029560/>
30. Завтра в Україну прибуде гуманітарний конвой із Чехії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/130040>
31. Українська армія отримала гумдопомоги на \$120 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2015/03/12/devyat_krayin_nadaly_humanitarnu_dopomohu_ukrayinskiy_armiyi_na_120 mln_dolariv

32.МОЗ України отримало гуманітарної допомоги майже на 10 млн грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/124693>

33. [14 військовослужбовців та двоє волонтерів вирушили на реабілітацію до Словаччини](http://www.5.ua/ato-na-shodi/14-viiskovosluzhbovtziv-ta-dvoie-volonteriv-vyrushyly-na-reabilitatsiiu-do-Slovachchynu-83848.html) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/ato-na-shodi/14-viiskovosluzhbovtziv-ta-dvoie-volonteriv-vyrushyly-na-reabilitatsiiu-do-Slovachchynu-83848.html>

34.Євросоюз виділив Україні ще 15 млн євро гуманітарної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hromadske.tv/society/yevrosoyuz-vidiliv-ukrayini-shche-15-mln-yevro-gum/>

Гуманитарная помощь Евросоюза Украине во время российской агрессии (2014 – первая половина 2015 р.)

Аннотация. Стаття посвящена гуманітарній допомозі, наданій Україні Європейським Союзом і його членами в час російської воєнної агресії. Розглядаються основні цілі і механізми надання допомоги ЄС, співпраця ЄС з міжнародними гуманітарними організаціями (гуманітарні агентства ООН, Міжнародний Червоний Хрест і т.п.) і української властью. На основі відкритих джерел проаналізовані обсяги і основні напрямки надання допомоги на різних етапах розгортання бойових дій на сході України в період 2014 - першої половини 2015 р.

Ключевые слова: Европейский союз, Украина, гуманитарная помощь, Офис гуманитарной помощи Европейской комиссии.

EU humanitarian assistance to Ukraine during the Russian aggression (2014 - the first half of 2015)

Abstract. The article is devoted to the humanitarian assistance provided to Ukraine by the European Union and its member states during the Russian military aggression. The basic objectives and mechanisms of assistance the European

Union, EU cooperation with international humanitarian organizations (the UN humanitarian agencies, the International Red Cross etc.) and the Ukrainian authorities are considered. On the basis of open sources the article analyzes the volumes and the main directions of assistance provided in various stages of deployment of combat operations in eastern Ukraine during 2014 - the first half of 2015.

Keywords: *The European Union, Ukraine, humanitarian assistance, humanitarian assistance office of the European Commission.*

Актуальні проблеми європейської історії та міжнародних відносин

УДК 94(729) “1945 – 1980”

Yegor Braylyan
*Postgraduate student,
Kyiv National Taras Shevchenko University*

Emigration from Caribbean to Europe (1945 – 1980)

In the article discussed and analyzed the characteristics of migration of citizens Caribbean colonies to European metropolises - Britain, France and the Netherlands. Characterized the socio-economic situation of migrants in Western Europe. Determined foundations of immigration laws 1950 - 1970 - s.

Keywords: *Caribbean, migration, colonialism, Great Britain, France, Netherlands, The Commonwealth Immigration Act of 1961.*

Colonialism not only stimulated more than 60 million Europeans to migrate overseas, it also brought millions of Asians, Africans and Amerindians to Europe. In the beginning, many of these immigrants came to Europe as slaves, but in the 20th century immigrants from Africa and Asia served as soldiers and contract labourers in the European armies during the two World Wars. In addition, the wave of decolonisation after World War II stimulated millions of former European colonists as well as people of mixed descent and various colonial minority groups such as the Chinese to migrate to Europe in spite of the fact that the large majority of these migrants had never lived or visited there. In recent decades, migration from the previous colonial world has been dominated by (now largely illegal) labour migrants and asylum seekers.

The volume of migration to Europe increased considerably during the 20th century due to five reasons:

- First of all, during the two World Wars large numbers of non-Europeans soldiers and temporary labourers worked for the Allies, including troops from French West Africa and British India, and indentured labourers from China.

- The second stimulus to migrate to Europe was decolonization. Millions of Europeans, ex-Europeans, and their local allies from French North Africa, the British colonies in southern Africa and South Asia, the Dutch East Indies, and Portuguese Africa moved to Europe right before, during and after decolonization because the states they were living in ceased to exist.

- The third stimulus was the rising demand for labour after the end of the Second World War. Britain started this process by allowing citizens from the Commonwealth to work on its territory, followed by France and other countries. In addition, many countries in Europe recruited labourers in African and Asian countries that had not been part of their former overseas empires.

- The fourth reason for intercontinental migrants to come to Europe was the quest for political asylum. Until then, political asylum had been requested by Europeans escaping from extremist regimes such as revolutionary France, communist Russia or Nazi Germany and Austria. During the Cold War, the few refugees who managed to leave the communist bloc received a warm welcome in West Europe. This tradition enabled a growing number of refugees threatened by extremist regimes, civil wars, and climate change in Africa, Asia, and Latin America to come to Europe.

- Finally, migrants also came to Europe for cultural and educational reasons, mainly Americans living in Paris, or African, Asian and South American students, as well as football players, mainly from Africa and South America. Each of these five migration streams into Europe will be highlighted separately.

Although Caribbean migration is inscribed within a global pattern and there are some particularities that pertain to the region, this volume also demonstrates that the migratory fields between the French Caribbean and France, the British Caribbean and Great Britain, the Dutch Caribbean and the Netherlands, and the U.S. Caribbean and the United States have some distinct features [1, p.96]. It is important to distinguish Caribbean migrations from “non-independent” territories from Caribbean migrations from formally “independent” territories. The

metropolises' mass-recruitment of colonial labor from the Caribbean during the 1950s and 1960s has four common characteristics.

First, it was an organized labor migration from non-independent territories. Each metropolitan center used the labor available in the Caribbean colonies to satisfy its labor demands during the postwar period. The United States underwent an economic boom because it was the sole industrial economy in the world without competition from other core countries, while the boom of the Western European economies was due to the process of reconstruction after World War II.

Puerto Ricans were among the first colonial groups to be massively recruited to work in the manufacturing and agrarian enterprises of the U.S. Northeast. The formation of the Migration Division within the colonial administration on the island was the institutional mechanism used to massively recruit Puerto Rican labor to the United States, and it served as a model for the rest of the region. West Indians from the British colonies were also recruited to work in the United Kingdom as cheap labor in public services and manufacturing. The British Migration Office in Barbados was an imitation of the Puerto Rican Migration Division Office; similar to the Puerto Rican case, this office recruited labor directly from Barbados to the United Kingdom. In other British colonies, such as Jamaica and Trinidad, institutional mechanisms were in place to foster labor migration, such as job advertisement, social workers, and direct recruitment from the British public administration and private companies. Dutch Caribbean labor from Suriname and the Netherlands Antilles (Curaçao, Aruba, and others) was also recruited to work in the Netherlands [4, p.20]. In Curaçao during the 1960s, social workers were instrumental in the recruitment of labor. Similar to the Puerto Rican case, the French state organized the BUMIDOM (Le Bureau pour le développement des migrations dans les départements d'outre-mer, or Bureau for the Development of Migration in the Overseas Departments) to recruit labor from Martinique, Guadeloupe, and French Guiana to work in the French public administration. The contribution by Monique Milia-Marie-Luce in this volume compares the organized migration from Puerto Rico to the United States with the

organized migration from Martinique, Guadeloupe, and French Guiana to France. She examines the similarities and differences of the Migration Division Office in Puerto Rico and the BUMIDOM in France, and, based on archival work, shows how the Migration Division Office in Puerto Rico served as a showcase for the whole Caribbean region and, in particular, for the French Overseas Department after World War II. It was through the Caribbean Commission, an organization created by Western colonial powers in the Caribbean to coordinate their policies in the region during the early years of the Cold War, that the migration model used by the United States in Puerto Rico was exported to the rest of the region. Milia-Marie-Luce's work invites the production of more comparative historical research in Caribbean migration studies. In sum, one common feature of all of these migrations from nonindependent territories is that several state institutional mechanisms were in place to recruit colonial labor or to foster colonial labor migration as a way to supply cheap workers to serve the needs of the metropolitan labor market.

Second, colonial labor migrants from the Caribbean were all legal citizens of the metropole. After World War II, colonial reforms in the Caribbean led by the Caribbean Commission (an international organization of Western powers in the Caribbean) extended metropolitan citizenship rights to the colonies [2, p.30]. This facilitated the massive transfer of labor from the colonies to the metropole. No institutional barriers such as visa procedures or work permits were present to prevent massive labor migration from the Caribbean colonies. Moreover, the legal status of Caribbean colonial laborers as metropolitan citizens gave them access to welfare-state policies and social rights enjoyed by all metropolitan citizens. This supplemented their incomes and helped meet the cost of reproducing their labor force, given their low salaries compared with those of European and Euro-American workers.

Third, colonial migrations from non-independent territories have included a larger representation of the lower classes than that from formally independent territories. Without metropolitan citizenship, members of the lower classes would

face many obstacles to migrating. Most of the migrants from independent Caribbean countries, who do not have such citizenship rights, thus come from the most educated and the middle sectors of the working classes.

Fourth, despite their legal status as metropolitan citizens, Caribbean colonial migrants experience racist discrimination, creating what is usually regarded as “second-class citizenship” inside the metropolises. Consequently, the racial/colonial hierarchies that were put in place on a world scale during the European colonial expansion are now reproduced within the metropolitan global cities, which in turn leads to questions about continuities and discontinuities of colonial legacies in the present.

One of the central contemporary Eurocentric myths since World War II has been that, with the demise of colonial administrations in the periphery of the capitalist world economy, we are living in a “postcolonial,” “post-imperial” world. The question is not whether colonialism, understood as the presence of colonial administrations, ended: the answer to that question is obvious, and from that point of view we would be living in a so-called postcolonial world. The question is whether colonial relations of exploitation and domination between Europeans and Euro-Americans and non-European people finished with the end of colonial administrations. The answer to that question is more complex. The global hierarchies put in place during more than four hundred fifty years (1492 – 1945) of colonial administrations articulating the relationship between European and Euro-American metropolises and non-European peripheries did not disappear with the end of colonial administrations.

Today, despite some anomalous cases, it is obvious that most of the non-European periphery is organized into “independent” states. However, the global hierarchies created during the four hundred fifty years of European colonial expansion, such as the international division of labor (core–periphery), the racial/ethnic hierarchy (European/Euro-American and non-Europeans), the gender hierarchy, the epistemic hierarchy, and the interstate system (military and political power) are still with us, even though colonial administrations have ended.

The UK Caribbean community is far from being homogeneous; it is diverse, including migrants from a number of Caribbean islands (including Barbados, Grenada, Jamaica, St Lucia and Trinidad and Tobago) and their descendents. Migration from the Caribbean to Britain from the 1940s onwards was primarily undertaken for socioeconomic reasons. Caribbean migrants were attracted by employment in factories and service sector industries and government-sponsored recruitment. One of the first countries to be affected by out-migration was Jamaica. By 1948, some 547 Jamaicans had emigrated to the UK. Migration from the Caribbean to the UK continued during the 1950s, as the UK struggled with a post-war labour shortage [7, p.73].

However, by 1962, migration from the Caribbean to the UK had significantly dropped due to the highly-restrictive legislation on Commonwealth Immigrants which came into effect in that year. Indeed, the number of people actually born in the Caribbean and living in Great Britain peaked in the mid-1960s, so that by 1973 mass migration from the Caribbean to Britain was effectively over.

Post-war migration to Europe must, therefore, be seen in the light of a long migratory history. Between the wars there had been a small community of West Indians resident in Britain comprised mainly of students, intellectuals and radicals (George Padmore, C. L. R. James, Marcus Garvey were all resident in London, along with Dr. Harold Moody). Some West Indian seamen had also ended up residing in some of the port towns such as Cardiff and Liverpool. West Indians had volunteered for service in the First World War and, again, in the Second World War and, despite initial reluctance by the War Office, many had been posted in Britain and seen active duty. The West Indies they returned to after the war was, however, as impoverished as when they left it, despite the efforts of the Colonial Development and Welfare Fund set up, in the wake of the Moyne Commission (appointed to investigate the causes of the major riots in the 1930s) to improve conditions. In 1948, some of these former servicemen, along with other Jamaicans, decided to return to Britain either to re-enlist in the Royal Air Force, or to assist in the post-war reconstruction of Britain, and booked passages on the S. S. Windrush.

On 22 June 1948, 492 West Indians (mainly Jamaicans) disembarked in Tilbury (London) and were temporarily housed in a former air-raid shelter in Clapham, South London. The nearest employment exchange was in Brixton, and it was from there that they found work, and housing.

The fact that migration from the former colonies was not primarily aimed at filling the vacancies on the labour market of the host country, but could increase unemployment and housing shortages, made the British and Dutch governments decide to put an end to it. In 1962, the British government made a residence permit obligatory for those entering the country with a British passport. The Dutch government took a similar step in 1975 as part of a package granting independence to the former Caribbean colony of Suriname. The French, Portuguese, and Spanish governments also demanded residence permits from migrants coming from their former colonies after independence [5, p.163].

During the 1950s, the immigration of non-European labourers became more substantial, and the United Kingdom was the first country to tap labour resources from other continents. Between 1950 and 1960, the number of immigrants from Asia, Africa, and the Caribbean in Great Britain increased from 20,000 to 200,000. At first, the West Indians dominated the immigration from outside Europe, mostly settling in the larger urban areas of the British Isles and mainly working in low-income jobs in hospitals, public transport, the postal services, and education. These jobs may have paid very moderate salaries, but they provided a high degree of security and allowed for a regular stream of money orders sent to the relatives at home. The island of Montserrat is an extreme example: about 50 per cent of its inhabitants worked elsewhere, and the money sent home made up about a quarter of the island's income. The larger countries in the Caribbean showed lower rates of labour emigration: Jamaica 9.2 per cent, Barbados 8.1 per cent, Trinidad 1.2 per cent, and Guyana 1.3 per cent. [9, p.203]

The West Indians in Great Britain, however, were soon outnumbered by the South Asians. Since government restrictions on immigration were put in place in the middle of the 1960s, the rapid growth of the South Asian community was

caused by the immigration of family members, and in part by the high birth rates, particularly among the Muslim immigrant communities. Most of the immigrants came from the Punjab, an area which was divided between India, Pakistan, and Sikkim. War, deportation, and flight were widespread in the years following partition and made people migrate overseas. Another 20 per cent originated in the coastal areas of Gujarat, and another 10 per cent came from Sylhet in Bangladesh. In addition, the Asian community also comprised Tamils from Sri Lanka as well as well-educated Indians.

West Indian migration to Britain was slow at first, but by the early 1950s was gathering momentum. The 1952 McArran-Walter Act in the United States once again cut off the United States as a migrant destination. This, coupled with increasing opportunities for employment in the United Kingdom, helped divert the migration flow to Britain [3, p. 16].

The Commonwealth Immigration Act of 1961 which aimed to limit migrants from the 'new' commonwealth, led to a surge in migration as West Indians attempted to enter Britain before the controls came into force. There was a similar surge before the 1965 Immigration Act. In 1965, however, the United States relaxed its restrictions on migration from the Caribbean and, along with Canada, North America returned on stream as the West Indian migrant destination of choice.

The majority of Caribbean peoples who migrated to Britain arrived, therefore, between 1948 and 1965 [8, p.54]. The first to arrive were Jamaicans, and they formed the majority of Caribbean migrants, (57 per cent in 1961), although in the 1950s sizeable numbers of Barbadians and Guianese arrived, along with smaller numbers from the Eastern Caribbean. Women migrated, along with men, and most were relatively young – between eighteen and thirty years of age. Those with children chose, for the most part, to leave them initially with kin in the Caribbean, returning remittances to help support them and the wider family back home. Most of those who came intended their stay to be temporary, and planned to return within three to five years. In 1961, the Caribbean born population was estimated at

172,877. By 1971, the Caribbean population was thought to be at 548,000. The rapid growth in the population was accounted for by their children born in Britain (an estimated 244,000) and those 'sent for' to be reunited with a parent. The 2001 census revealed that the current 'black Caribbean' population stands at 565, 876, of whom the vast majority (79%) have been born in the UK. The declining numbers of those born in the Caribbean reflected the death and aging of its population – but also, significantly, a trend to return to the West Indies. While the Caribbean population fell from 548,000 in 1971 to 495,000 in 1986, the Caribbean born population declined from 330,000 in 1966 to 230,000 in 1986, most of whom had returned to the West Indies. At the same time, the relatively small growth in the black Caribbean population has been more than matched by that of the mixed race population, who comprised approximately 677,117 of the UK population (1.2 per cent), of whom the majority were the children of white and Caribbean parentage.

This basic data necessarily hides important aspects of West Indian migration and important characteristics of that migrant experience. That most of the early migrants assumed their stay would be temporary accorded with models of migration familiar to them. Many of the first generation were the grandchildren of Panama migrants, where the pattern of return or re-migration was well established. Others had already migrated before, either to the United States as part of an agricultural quota in place during the wartime years, or to work on US bases or in the Dutch oil fields in the Caribbean. Many came with the ambition of seeing the 'Mother Country,' as they had been taught to believe Great Britain represented. They arrived at a time when Britain itself was engaged in post-war reconstruction of its housing, industrial and transport infra-structure and building up the National Health Service. Britain needed labour.

Reluctant at first to encourage labour from the Commonwealth, Britain finally conceded and from the 1950s promoted herself as a source of employment, actively recruiting in certain key industries. The Barbados government also actively encouraged and facilitated its population to secure training and employment in Britain.

What the migrants found in Britain was sharply at variance with what they had been led to expect. Far from welcoming the migrants, British society revealed itself to be racist and hypocritical. West Indians found themselves discriminated against in employment, housing, leisure, education and in church. They were attacked by gangs of teddy boys and found a police force indifferent to their safety. Riots in Nottingham and in Notting Hill, London, in 1958 and a growing white resentment against West Indian migrants, and those from the Indian sub-continent, led to the passing of the Commonwealth Immigration Act in 1961- the attempt by the then Conservative government to restrict entry and appease popular opinion – followed by further acts in 1965 and 1968. In that year, the Conservative MP, Enoch Powell prophesied in a now notorious speech that should immigration continue, ‘rivers of blood’ would flow through British cities.

With access to housing, education and other public and private facilities characterised by prejudice (it was not uncommon for landlords to advertise ‘No blacks. No Irish. No Dogs’ on their vacant properties), and with a public clamour against ‘coloured’ immigrants, West Indians sought their own solutions. In the Caribbean ‘meeting turns,’ ‘sous-sous’ ‘partnering’ were all names for the same simple credit circle. Utilising these as a means of raising capital (no bank or building society was prepared to offer loans to West Indians), they bought properties in the inner cities, renting out rooms to other West Indians; they set up Saturday schools to make good the educational deficit which their children were experiencing; they established markets to import and sell their own food; they set up their own churches for worship along with a host of other self-help organisations and they established book shops and publishing houses. They also lobbied hard against racial discrimination and in 1965 the first Race Relations Act was passed, followed by tougher legislation in 1968, and 1976.

Above all, West Indians found solace in their families. Although historically and contemporaneously vilified for their ‘dysfunctional’ and ‘irregular’ patterns (Caribbean families in the Caribbean and overseas have been, and remain, characterised by high levels of cohabitation, high levels of single parent mother

headed households and relatively low levels of marriage), Caribbean families have emerged as enduring and inclusive institutions which provide robust support for kin and maintain contact across the generations and across the oceans. Although the Caribbean community in Britain is now in its third and even fourth generations, the links with the Caribbean remain vibrant, even for those of mixed-race ethnicity who more often self-identify as 'Black British'. The trend to return has renewed links with the Caribbean for a new generation, while many British born Caribbeans are themselves now 'returning' to live in the Caribbean.

Yet the legacy of early West Indian experience in Britain lingers. While discrimination is illegal, there are real issues of social exclusion. Second generation African-Caribbeans are more likely to suffer from mental illness; black and mixed race children are more likely to be taken into local authority care, and for longer periods than their white counterparts, and black British nationals accounted for eleven per cent of the sentenced population in prison (by far the largest ethnic minority) and thirteen per cent of the remand population. In terms of education, African-Caribbean boys, particularly, are failing to achieve minimum education targets, the result partly of 'low teacher expectations... and] inadequate levels of positive teacher attention, unfair behaviour management practices, disproportionately high levels of exclusion and an inappropriate curriculum.' The 1999 Macpherson Report (which detailed the failures of the Metropolitan Police in their investigation into the murder of the young Jamaican-heritage student, Stephen Lawrence) identified what it termed 'institutional racism' which, it claimed, permeated London's Metropolitan Police Service and inhibited the delivery of a fair and equitable service. Certainly, discrimination and racism were one of the central causes of schizophrenia identified by Dinesh Bhugra, and may well be a factor in explaining the alienation of some black youth and the appeal of violent gang culture with its allure of masculinity, status and drugs.

The issues of social exclusion should not crowd out the contributions which Caribbean migrants have given to Britain and to the Caribbean. They were critical to the post-war reconstruction of Britain and in the development of the National

Health Service. They have achieved important distinctions in a range of arenas: central government (the current Attorney General, Baroness Scotland, is a migrant from St. Kitts, and there are many Caribbeans who sit in both Houses of Parliament), local government, in the judiciary, in professions and businesses, as well as in sports, music and the arts. Moreover, given that Caribbeans have the largest number of exogamous partnerships of all ethnic minorities, they may be seen to be integrated. The Caribbean orientation of many migrants and their families has had important repercussions for the region. The return of many African Caribbeans has led to relatively high levels of investment in the Caribbean in terms of home ownership, pensions and remittances. Here, the link between diaspora and development is well documented.

Despite the impoverished state which the Caribbean inherited at independence from the British, and the centuries of neglect and abuse which preceded it, the role of migrants in their – and our – development is critical. That the region has produced, in a short period, several Nobel prize winners, and has continued to enrich the culture of Britain (and the world) through its literature, music and carnival and its values, tolerance and industry is a cause for celebration.

Looking at the numerous movements of migration from the European colonies to the countries governing them, we can observe a variety of cultural processes and alterations which did not only change and shape the individuals who left their homes in order to adapt to life in a foreign country, but also the foreign countries themselves. Migrants were not only victims of political or economic circumstances; they were also agents of cultural transfer who brought elements of their country's traditions to their new surroundings. One of the most prominent signs of their influence is the internationalization of European food culture in the 20th century. Nevertheless, it must also be remarked that non-European migrants' wishes to keep up their traditions have frequently been regarded with mistrust or even hostility in their host country.

Over the years, most research on black people of Caribbean descent in the UK has focused on a range of issues specific to this group and the subsequent

responses from the black community and government. Early research on first- and second-generation Caribbean immigrants during the 1970s and 1980s concentrated on the integration of second-generation „black youth“ with particular reference to young blacks and employment, education, family life, racism and social problems. The socio-economic experience of young blacks in relation to policing, political alienation and homelessness were also areas of interest in early research [8, p.175].

The Dutch attitude towards immigration and migrants has come a long way since the end of the Second World War. For a long time, the Dutch did not consider their country as one of immigration, despite large postcolonial and labour arrivals. On the contrary, the government regarded the Netherlands as „overpopulated“ and widely encouraged emigration. Until 1983, the government denied that there were immigrant communities in the Netherlands; the term „immigrant“ itself was avoided, and other words were used to describe them.

Similarly to France and the United Kingdom, post-colonial ties and labour recruitment agreements determined migration patterns. Colonial migration was present before the Second World War but intensified in the post-war context, especially when colonial natives were granted Dutch citizenship under the 1954 Dutch Nationality law. In practice, migration flows were highly heterogeneous. As Van Amersfoort and van Niekerk argue, they had “little in common except that they were genetically linked to the colonial past”. Four main groups arrived from the colonies: from the East Indies, the two main ones were the „repatriates“ and the Moluccans; from the West Indies arrived migrants from Surinam (Dutch Guiana) and from the Netherlands Antilles.

The „repatriates“ integrated relatively easily compared to other groups; yet, this success contrasts with the failed integration of the Moluccans and of West Indies“ migrants.

Immigrant groups were considered as temporary migrants by the Dutch government, and apart from the „repatriates“, no extensive resources were dedicated to their integration. On the contrary, the government fostered respect for their distinct cultural identities, even granting them the right to be educated in their

own language in view of their return. The Dutch Government shared the same conception towards the *Gastarbeiders* (guestworkers), who arrived from the 1960s onwards, mainly from Turkey and Morocco with whom the Netherlands signed recruitment agreements in 1964 and 1969 respectively.

My most recent work concentrates on the cultural and demographic phenomenon of Caribbean postwar migration that took thousands of West Indians to the former colonial capitals of Paris and London between 1945 and 1980, and the ways in which these new inhabitants and their descendants came to represent their simultaneously separate but parallel experiences in literature and film. Indeed, there are now more than half a million persons in each of these cities claiming West Indian birth or background, and most recent national census figures estimate Caribbean communities to be virtually 1% of the population in both cases. What is of equal interest here is that many second- and third-generation immigrants to these capitals define themselves as West Indian (more specifically, say, Guadeloupean, Martinican, Antiguan, or Jamaican), despite of their metropolitan place of birth; largely speaking, these identificatory strategies tend to function as markers of lack of integration into or identification with the nation and its social whole. For the purposes of this lecture, though, I would like to concentrate specifically on the situation of the Antillean citizens of the DOM (*départements d'outre-mer*), or French overseas departments, citizens of France by law but subject to otherness and exclusion stemming from their ethnic difference from the mainland majority [5,p.84]. The experience of these geographic and cultural migrants highlights the *décalage* between modern-day France's vaunted universalist claims and its quotidian realities of racial stereotyping and exclusion of its 'others,' patterns that arguably find their roots in the turn to the center and in earlier racial hierarchies that served to ground French colonialism and the mission *civilisatrice*.

While migration toward the metropole was put in motion with the advent of labor shortages around World War I, it was later catalyzed in the first instance by the advent of the departmentalization law in 1946, whose integrationist policies

made full citizens of all the inhabitants of the quatre vieilles colonies, and in the second by the resulting right of unimpeded access to the metropole which ultimately led to the establishment of BUMIDOM, or the Bureau pour le développement des migrations dans les départements d'outre-mer, whose goal was to furnish a state-organized and -controlled labor pool. The results of these migratory moments were both transgressive and transformative. While postwar immigration into France was largely driven by massive labor shortages, as it was in most of the rest of Europe, the paradox of the DOMs is that their populations were not foreigners seeking entry, but nationals moving from the periphery to the center of the nation-state. Specifically for the DOMS, however, between its inauguration in April 1963 and its dissolution eighteen years later, BUMIDOM funneled over 160,000 workers from Guadeloupe, Martinique, French Guiana, and Réunion onto the French mainland, many of whom were trying to escape rising unemployment in the French periphery. For example, a 1982 comparison between France and its Caribbean DOMs shows that while metropolitan French unemployment stood at 8.4%, in the Caribbean the rate stood at 12.8%. Largely through BUMIDOM's efforts, over 150,000 French West Indians were resident in France by 1970, having largely arrived within the space of a single decade. By the time this organization's work came to an end in 1982, one person in four born in the West Indies was living in France; by 1990, the total number of people in France claiming West Indian descent had risen to a remarkable 400,000, of whom 2/3 were born on the Caribbean and 1/3 on the mainland. With this metropolitan Caribbean population now approaching the figure of three-quarters of a million, it is already more than 1% of the total French population, and its influence is transforming the landscape of French cultural identity in a myriad of ways.

Sources and literature

1. Byron M. A. Comparative Study of Caribbean Return Migration from Britain and France: Towards a Context Dependent Explanation / M. Byron, S. Condon // Transaction, Institute of British Geographers. – 1996. – Vol. 21.-№ 1. – P. 91–104.

2. Peach C. The Caribbean in Europe: Contrasting Patterns of Migration and Settlement in Britain, France and the Netherlands / C. Peach // Research Papers in Ethnic Relations. – 1991. – №. 15.– 33 p.
3. Chamberlain M. Caribbean Migration: Globalised Identities / M. Chamberlain. – London : Routledge 1997. – 250 p.
4. Bovenkerk F. Emigratie uit Suriname / F. Bovenkerk. – Antropologisch-Sociologisch Centrum, University of Amsterdam, 1975. – 88 p.
5. Beriss D. Black Skins, French Voices: Caribbean Ethnicity and Activism in Urban France / D. Beriss. – Boulder : Westview Press, 2004. – 156 p.
6. Chamberlain M. Family Love in the Caribbean. Migration and the Anglo-Caribbean Experience / M. Chamberlain. – New Brunswick : Transaction Publishers; Kingston : Ian Randle Publishers, 2006. – 400 p.
7. Goulbourne H. Caribbean Families in Britain and the Trans-Atlantic World / H. Goulbourne, M. Chamberlain. – London and Oxford : Macmillan, 2001.
8. Goulbourne H. Living arrangements, family structure and social change of Caribbeans in Britain / H. Goulbourne, M. Chamberlain // Final Report / ESRC. – 1998. – 400 p.
9. Nurse K. Remittances and Beyond: Diaspora and Development in the Caribbean / K. Nurse. – 2008. – 340 p.

Еміграція з країн Карибського басейну до Європи (1945 – 1980)

У статті розглянуто та проаналізовано особливості міграційних процесів громадян колоній Карибського басейну до європейських метрополій – Великої Британії, Франції, Нідерландів. Охарактеризовано соціально-економічне становище мігрантів у Західній Європі. Визначено основи міграційного законодавства 1950 – 1970 – х рр.

***Ключові слова:** Карибський регіон, міграція, колоніалізм, Великобританія, Франція, Нідерланди, Акт про імміграцію Британської Співдружності Націй 1961 р.*

Эмиграция из стран Карибского бассейна в Европу (1945 - 1980)

В статье рассмотрены и проанализированы особенности миграционных процессов граждан колоний Карибского бассейна в европейские метрополии - Великобританию, Францию, Нидерланды. Охарактеризовано социально-экономическое положение мигрантов в Западной Европе. Определены основы миграционного законодательства 1950 - 1970 - е гг.

Ключевые слова: *Карибский регион, миграция, колониализм, Великобритания, Франция, Нидерланды, Акт об иммиграции Британского Содружества Наций 1961 г.*

ПОЛІТИЧНИЙ ТРАНЗИТ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА: РЕФОРМИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті розглянуто історичний досвід політичного транзиту Республіки Молдова. Проаналізовано умови, в яких відбувалися реформи в країні, та фактори, які впливають на напрями і перспективи подальшого розвитку молдовського суспільства. Досліджено вплив міжнародних чинників та змін у внутрішньому стані суспільства на перебіг політичного реформування.

Ключові слова: *Молдова, політичний транзит, соціально-політичні реформи, модернізація, пострадянський простір.*

Після падіння комунізму в країнах Східної і Центральної Європи розвернулися дослідження проблем переходу («транзиту») пострадянських суспільств, які проводилися в широкому дисциплінарному діапазоні. Аналіз перехідного періоду, який охопив більшість країн Центрально-Східної Європи у другій половині 80-х років минулого сторіччя, відбувався в основному в руслі «третьої хвилі» демократизації С. Хантінгтона. При цьому визнавалося продуктивним використання модернізаційної перспективи, а постсоціалістичні країни ЦСЄ розглядалися багатьма дослідниками як лабораторія для теоретичного вдосконалення та перевірки цієї перспективи. Події останнього двадцятиліття в країнах Центрально-Східної Європи дали новий поштовх модернізаційним дослідженням. «Емпіричні аномалії», які демонструють країни ЦСЄ, змусили вчених переглянути застарілу версію модернізаційної перспективи зразка 1960-х рр.

На сучасному етапі переходу від тоталітаризму до демократії, можна стверджувати, що міф про однолінійність демократичного процесу пішов у минуле. Як показує історичний досвід, зразки політичного реформування,

можуть варіюватися, що обумовлено як змінами у внутрішньому стані суспільства, так і впливом міжнародних чинників. Практика останніх двох десятиліть показала необхідність поглибленого осмислення результатів політичних трансформацій, а також напрямів та перспектив подальшого розвитку посткомуністичних суспільств.

Важливо виявити умови та фактори, що визначають різні наслідки конкретних соціально-політичних реформ і подій, оскільки непідготовлене «введення» зверху демократичних форм політичного життя може привести до зворотного ефекту – відкату суспільства назад або до імітації демократії. У цьому сенсі Молдова, як і Україна, не є винятком. Тому навіть досвід посткомуністичної трансформації, який поки що не призвів до утворення міцного фундаменту демократії, заслуговує глибокого аналізу.

Початок політичної демократизації, створення правової держави і громадянського суспільства в Республіці Молдова тісно пов'язаний з процесом перебудови 1985 року, коли СРСР вступив у смугу фундаментальних політичних, економічних, соціальних і правових перетворень. Протягом наступних 4-5 років у Республіці Молдова були здійснені політичні, економічні, соціальні та правові реформи, які заклали основи становлення правової, демократичної держави та початок створення громадянського суспільства.

Новостворені інститути, особливо національні демократичні сили, докладали значних зусиль для підготовки Декларації про незалежність і прийняття нової Конституції. У 1989-1991 рр. до Конституції МРСР були внесені істотні зміни: скасовано статтю 6 про керівну роль КПСР; здійснено редакцію 6 і 7 статей, які дозволили діяльність політичних партій в рамках Конституції без права узурпувати владу; нова редакція статті 49 гарантувала громадянам право вільної асоціації у політичні партії, встановлювала політичний і партійний плюралізм в Молдавській РСР вважаючи їх внутрішніми елементами демократичної держави.

Відправною точкою самовизначення в Республіці Молдова стали прийняття Закону про статус державної мови (31 серпня 1989 року) та обрання Парламенту на демократичній основі (квітень 1990 року). 23 червня 1990 р. Парламент прийняв Декларацію «Про суверенітет Молдавської РСР», яка встановлювала, що закони та інші нормативні акти СРСР могли мати силу на території Молдавської Республіки лише після їх ратифікації Парламентом країни. Водночас чинні законодавчі акти, які суперечили принципу суверенітету, скасовувалися. Наступним кроком до політичної демократизації стало прийняття Парламентом 17 липня 1990 р. Декрету про державну владу, який розвинув принципи суверенітету Республіки Молдова, поділу влади і виведення їх з-під впливу комуністичної ідеології. 28 липня 1990 р. Парламент прийняв закон, який визнавав приєднання МРСР до Міжнародної Декларації з прав людини, а також ратифікував міжнародні пакти з прав людини.

Одночасно із заходами по становленню державності були прийняті дії щодо демократизації політичного життя. Декретом від 22 серпня 1991 р. «Про зупинення діяльності політичних партій та їх структур в державних установах» Голова Верховної Ради, а згодом і перший молдавський президент М. Снегур (1991-1996 рр.) зробив перші кроки в напрямку реформ політичної системи. Важливе значення в гарантуванні свободи слова, функціонуванні органів масової інформації в умовах посттоталітарного суспільства мали декрети Президента про підтримку преси та видавничої діяльності за допомогою надання їм податкових пільг.

Важливим етапом процесу демократизації і самовизначення стала Декларація про Незалежність Республіки Молдова, прийнята законом від 27 серпня 1991 року, яка проголосила: «Республіка Молдова є суверенною, незалежною та демократичною державою, яка може вільно визначати своє сьогодення і майбутнє, без втручання із зовні, відповідно до священних ідеалів і прагнень народу в історичному і етнічному просторі його національного становлення» [1]. Декларація вимагала від Уряду СРСР

розпочати переговори про виведення радянських військ з національної території Республіки Молдова.

Затвердженням послідовності нормативних актів була створена юридична база, яка дозволила Молдові стати суверенною, незалежною державою, рівноправним членом міжнародного співтовариства. Сприяння Республіці у здійсненні демократичних перетворень надавали міжнародні організації – Рада Європи, ОБСЄ та ін. Результатом інституціоналізації свободи стало запозичення форм державно-політичного устрою, захисту цивільних прав, самоорганізації в громадянські інститути і т. п. та наповнення їх національним змістом.

Поява зачатків громадянського суспільства в Молдові стала помітною вже в 1988-1989 рр., коли було зареєстровано 75 неурядових організацій [2]. Наразі Республіка Молдова, поряд з Україною і Грузією, входить до числа країн СНД з найвищим показником рівня демократії. Однак на відміну від України і Грузії, де в 2004 і в 2003 році відповідно відбулися кольорові революції, громадяни Республіки Молдова ніколи не брали участь у революціях і не висловлювалися за право закріпити незалежність держави в ході референдуму, за затвердження Конституції чи інших документів першочергової важливості для долі суспільства. В основному всі важливі для розвитку Республіки Молдова документи приймалися представниками парламентських політичних партій.

Біля витоків розвитку партій і демократії в Молдові стояв Рух національного відродження, що виник на хвилі перебудови. У той період на тлі розвалу Комуністичної партії, яку тимчасово змінили кілька утворених на її основі політичних формувань, відбувся підйом Народного фронту Молдови (НФМ). В 1988-1989 роках НФМ підтримав резолюцію XIX Конференції КПРС, яка прийняла програму реформи політичної системи СРСР на основі вільних виборів та посилення ролі рад. Пізніше НФМ прийняв ряд рішень, що драматично вплинули на розвиток Молдови та викликали неоднозначну реакцію інших політичних сил.

Стратегічна мета об'єднання Республіки Молдова з Румунією, що супроводжувалася переходом молдавської (румунської) мови на латиницю та її проголошення державною мовою, позначила переломний момент у розвитку НФМ. Цей вектор спровокував відповідну реакцію, що проявилася в сепаратистських рухах проти «румунської загрози» в придністровському регіоні та на півдні Молдови, де кількість російськомовного населення російської, української і гагаузької національності перевищувала кількість молдавського населення.

Проголошення республіканського суверенітету і відповідно - відмова від участі у всесоюзному референдумі про збереження СРСР, на тлі кризи національної ідентичності обернулися для республіки військовим конфліктом і територіальним розколом. 19 серпня 1990 р. в Комраті, а потім 12 вересня 1990 р. в Тирасполі було проголошено утворення відповідно Гагаузької Республіки та Молдавської Придністровської Радянської Соціалістичної Республіки, що являли собою антиконституційні утворення, які суперечили Декларації про суверенітет Радянської Соціалістичної Республіки Молдова. У результаті в 1991 р. на політичній карті Молдови з'явилася самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка (ПМР), на яку припадали сьома частина населення і 40% економічного потенціалу МРСР. Наявність невизнаної ПМР стала однією з особливостей пострадянської трансформації Молдови.

Військовий конфлікт між правим і лівим берегами Дністра, в результаті якого були розірвані внутрішньореспубліканські господарські та соціальні зв'язки, завдав великої шкоди економіці країни. Він загострив кризу, викликану розривом зв'язків Молдови з іншими складовими єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР. Оскільки в той час Молдова залишалася в рубльовій зоні, негативний вплив посилив і ціновий «шок», який супроводжував обрану Росією модель трансформації економіки. Сукупна дія цих факторів, на тлі яких здійснювався перехід до ринкових перетворень, призвела до обвалу ВВП, величезного спаду промислового

виробництва та інвестицій в основний капітал, до гіперінфляції, безпрецедентного бюджетного дефіциту, різкого падіння життєвого рівня населення.

Стабілізація соціально-політичної ситуації почала намічатися влітку 1992 року на тлі «заморожування» сепаратистського конфлікту в Придністров'ї та затвердження в 1994 році нової Конституції суверенної і незалежної держави – Республіки Молдова. Політичні сили - вихідці з НФМ, не стали голосувати за нову Конституцію через те, що та офіційно закріплювала назву державної мови як молдавська, а не румунська. Як наслідок, свободу, завойовану переважно за участі Народного фронту Молдови, інституціалізувала Аграрно-демократична народна партія Молдови (АДПМ).

Розпочати формування нової політичної системи і закласти основи економіки нового типу в Молдові допомогла прийнята ще в листопаді 1990 р. програма «переходу до регульованої ринкової економіки» на період до 1995 р. [3]. У 1993 р. в країні була введена національна валюта – молдавський лей, що забезпечило передумови проведення власної кредитно-грошової політики та податкової реформи, створення дворівневої банківської системи (у вигляді Національного банку РМ і 22 комерційних банків). Республіка стала членом ООН та інших міжнародних організацій, вступила до Ради Європи. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності послужила поштовхом для диверсифікації відповідних зовнішніх зв'язків, почався активний пошук нових торгових партнерів.

У цей період боротьба за контроль над найважливішими процесами, серед яких на першому місці була приватизація, довели Аграрно-демократичну народну партію Молдови до розколу. Розпад Аграрно-демократичної народної партії підірвав стабільність в країні, викликавши виникнення цілого ряду нових політичних утворень. Після парламентських виборів 1998 року осколки колишнього АДПМ, вступивши в союз з

формуваннями-вихідцями з НФМ, утворили Альянс «За демократію і реформи» (АДР).

Перебування АДР у владі збіглося з низкою урядових, фінансових, конституційних та іншого роду криз. Проведені реформи очікуваних результатів не забезпечили, оскільки в умовах розриву зв'язків з екстериторіальними республіками за відсутності власної бази енергоресурсів ринкова трансформація супроводжувалася глибокою дезіндустріалізацією країни.

За підсумками десятирічних трансформаційних перетворень, що характеризувалися посиленням кризових процесів у всіх сферах господарської діяльності, обсяг ВВП впав більш ніж удвічі. У зовнішньоторговельній сфері проявилася стійка тенденція погіршення динаміки експорту і випереджальних темпів зростання імпорту, що вело до наростання негативного торгового сальдо. Це свідчило про кризовий стан республіканського виробництва і про неконкурентоспроможність молдавської продукції на світовому ринку, що породжувало серйозні фінансові проблеми.

На початку трансформаційного періоду політична культура населення Молдови, здатність налагоджувати власний бізнес і керувати ним, вміння захищати свої інтереси і права в умовах відкритої економічної конкуренції, проявляти інтерес до підтримки мінімальної соціальної згуртованості і т. д. були набагато нижче рівня, необхідного для розвитку в нових історичних умовах. У роки первісного нагромадження капіталу в країні господарювали кримінальні угруповання, почався масовий виїзд працездатного населення за кордон у пошуках роботи. Коли соціальне і матеріальне становище населення стало катастрофічно погіршуватися, а міжетнічна напруга посилюватися, абсолютну більшість молдавських громадян охопила ностальгія за минулим.

Факт того, що більшість населення країни прагла комуністичної реставрації в якості альтернативи проблемам перехідного періоду, підтвердила абсолютна перемога Партії Комуністів Республіки Молдова

(ПКРМ) на парламентських виборах 2001 року. Обіцяна в той час ПКРМ реставрація представляла собою поворот у протилежному напрямку від тих змін, які відбулися на початку 90-х років минулого століття: відновити будівництво соціалізму і комунізму на основі марксистсько-ленінської теорії, привести Республіку Молдова в Союз Росія-Білорусь, сприяти відродженню СРСР на нових засадах. Згодом лідери ПКРМ вирішили продовжити реформи, розпочаті попередниками, але певною мірою пристосували їх до інтересів громадян, зубожілих в результаті перехідного періоду.

Перша половина 2000-х років ознаменувалася відносно стійким розвитком економіки країни, однак позитивна динаміка ВВП Молдови супроводжувалася, серйозними проблемами. По-перше, душевий ВВП, що відображає загальний рівень життя населення, як і раніше залишався найнижчим в Європі (470 дол. в 2002 р. і 936 – у 2006 р.). По-друге, вагомим джерелом зростання у той період був внутрішній попит, який забезпечували зростаючі з року в рік надходження валютних коштів від молдавських мігрантів-заробітчан [4]. Тобто з метою задоволення зростаючого споживчого попиту країна продовжувала нарощувати обсяги імпорту, що вело до зростання зовнішньоторговельного дисбалансу і негативно позначалося на фінансовому становищі, провокуючи, зокрема, зростання заборгованості Молдови.

Ситуацію в економічній сфері загострило і викликане зміною інтеграційного курсу РМ охолодження відносин з Росією, яка з березня 2006 р. запровадила заборону на ввезення молдавської виноробної продукції (через невідповідність її якості фітосанітарним нормам). Ембарго серйозним чином позначилося на розвитку відповідної стратегічної і бюджетоутворюючої в молдавській економіці галузі. Для поліпшення ситуації в цій сфері була прийнята «Стратегія Республіки Молдова по залученню іноземних інвестицій та просуванню експорту на період 2006-2015 років», яка в кінцевому рахунку передбачала перетворення стагнуючої економіки в «інтелектуальну» на базі застосування сполучених з капіталами,

що надходили, новітніх технологій. Однак ця мета не отримала відчутного втілення.

Помітним результатом проведених в 2001-2007 рр. реформ стали зміни в зовнішньоторговельній сфері. Йдеться про радикальну переорієнтацію торговельних зв'язків на країни Євросоюзу як початок євроінтеграційних зрушень. Реалізація нового курсу, передумовою якого став вступ країни до СОТ (у травні 2001 р.), відбувалася відповідно до «Індивідуального плану дій РМ-ЄС на 2005-2007 роки». Завдяки наданому Молдові Євросоюзом режиму автономних торгових преференцій швидко змінювалася географічна структура зовнішньої торгівлі. В експорті РМ зросла частка країн ЄС (з 32,3% в 2001 р. вона піднялася до 49% в 2011 р.) при відповідному зниженні питомої ваги країн СНД (відповідно з 60,1% до 41,4%).

Вплив глобальної кризи, яка докотилася до Молдови в 2009 р., переломив тенденції, що сприяли розвитку народного господарства країни. У результаті в народному господарстві в 2009 р. був зафіксований глибокий спад, причому істотне зниження торкнулося практично всіх макроекономічних показників [5]. Не останню роль у поглибленні кризового стану економіки зіграла політична ситуація: при сформованій в парламенті прорумунській більшості у вигляді Альянсу за європейську інтеграцію, 3 роки країна жила без президента (президент Ніколай Тімофті був обраний 23 березня 2012 р.).

Найгостріша політична криза на рік розтягла прийняття антикризової економічної програми: «Програма стабілізації та відновлення економічного зростання в РМ на період 2009-2011 років» з'явилася лише в грудні 2009 р. Головний упор у цьому документі, узгодженому з МВФ, робився на середньострокові заходи щодо лібералізації економіки; найважливіші з них - збільшення податкової бази та зниження соціальних витрат. Саме на пріоритетності скорочення витрат у соціальній сфері наполіг МВФ при підписанні угоди з РМ на період 2010-2012 рр., причому вперше з 1990-х

років молдовський уряд прийняв всі умови Фонду, пов'язані з відмовою від соціальних зобов'язань [6].

На поліпшення ряду фіксованих статистикою показників значною мірою впливали зовнішні запозичення. За трирічною угодою з МВФ, в 2010 р. Молдові було надано кредитів на суму 574 млн. дол. Крім того, перед достроковими парламентськими виборами (28 листопада 2010 р.) МВФ здійснив для підтримки Альянсу два транші на суми 93 млн. і 90 млн. дол. Світовий банк надав Молдові кредит в обсязі 25 млн. дол. з десятирічною відстрочкою платежів, виділивши ще 15 млн. дол. в рамках проекту «Електронне перетворення управління» і 10 млн. дол. – проекту «Менеджмент лих і кліматичних ризиків у Молдові». Фінансова допомога Альянсу була надана також Сполученими Штатами – у вигляді гранту в розмірі 10,1 млн. дол., що призначався для здійснення реформ у сфері вдосконалення системи податкового адміністрування [7].

Іноземні запозичення поліпшили динаміку ряду макроекономічних індикаторів, проте не вплинули на покращення соціальних показників: в наявності була тенденція подальшого зниження життєвого рівня населення. Так, після 2009 року 60-70% молдавських громадян жили в бідності і крайній бідності, 7-8% збільшення в 2010-2011 рр. інфляції не компенсувалося зростанням заробітної плати. На тлі заморожування зарплат і пенсій, зростання безробіття, вимушеної масової еміграції молдавських громадян населення країни не змогло відчути декларовані владою успіхи економічного зростання. Втративши віру в кращі перспективи, люди масово виїжджали з країни, причому близько 60% громадян, які прямували на заробітки за кордон, знаходилося на піку працездатності, у віці 20-40 років. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, більше 600 тис. громадян Молдови постійно перебували за межами республіки [8].

Згідно з інформацією Національного бюро статистики (BNS) Молдови, у грудні 2012 року інфляція в країні склала 4,1%, що вдвічі перевищувало середньоєвропейський рівень [9]. Досить несприятливо в 2012 р. складалася і

ситуація на ринку праці: спостерігалися не просто високе безробіття, а й суттєве скорочення чисельності зайнятих в економіці. Продовжувалося падіння промисловості – за даними Національного бюро статистики Молдови, обсяг промислового виробництва в 2012 р. скоротився на 0,4% [10]. Негативні тенденції намітилися в основній галузі експортної спеціалізації Республіки – Молдова стала більше імпортувати – \$ 568,3 млн. (+5,7%), ніж експортувати продуктів харчування. За даними Національного бюро статистики, у порівнянні з груднем 2012 р. ціни в країні підвищилися на 5,2%. Інфляція в 2013 р. склала 5,3% [11].

Не викликали оптимізму і показники міжнародних рейтингів. Згідно з доповіддю ООН про людський розвиток (Human Development Report 2013) в 2013 р. Молдова отримала найнижчий (0,660) показник ІЛР в Європі і була включена до списку країн із середнім рівнем людського розвитку. За даними дослідження, середня очікувана тривалість життя при народженні в Молдові становила 69,6 років, середня тривалість навчання – 9,7 років, валовий національний дохід (ВНД) на душу населення – \$ 3319 (для прикладу, в Україні аналогічні показники становили відповідно – 68, 8 років, 11,3 року, \$ 6428; ІЛР – 0,740) [12].

У цих умовах надії на поліпшення соціально-економічного становища керівництво країни продовжувало пов'язувати зі зміцненням євроінтеграційного курсу. Згідно з результатами дослідження, ЄС як і раніше залишався найбільш привабливим інтеграційним об'єднанням для громадян Молдови – за зближення з ним висловлювалося 44% населення. Наприкінці листопада 2013 р. на саміті "Східного партнерства" у Вільнюсі Молдова парафувала угоду про асоціацію з ЄС і договір про зону поглибленої та всеосяжної вільної торгівлі з Євросоюзом, а в лютому 2014 р. Європарламент проголосував за безвізовий в'їзд до Шенгенської зони терміном на 90 днів і протягом шести місяців для громадян Молдови з біометричними паспортами. Це рішення набуло чинності 28 квітня 2014 р.

Незважаючи на проведення значної кількості реформ, впровадження різних стратегій і програм, у підсумку більш ніж 20-тирічної трансформаційної еволюції, економіка Молдови так і не перейшла на траєкторію сталого розвитку. Серед країн СНД у РМ найгірші показники соціально-економічної динаміки. ВВП країни становить 65% рівня 1991 р., далекі від рівня того періоду обсяги промислового та сільськогосподарського виробництва, реальна заробітна плата і пенсії [13]. Як зазначив один з молдавських політиків зазначає: «після закінчення 20 років всі показники – економічні, соціальні, індексу людського розвитку – поки ще значно нижче тих, які були в республіці в складі СРСР. Сталася демодернізація Молдови»[14]. Та й західним співтовариством Молдова визнана найбільш проблемною країною Європи [15].

Труднощі в забезпеченні сталого економічного зростання після здобуття незалежності в країні багато в чому були зумовлені низкою історичних, соціально-економічних і етнічних характеристик регіону, проблемами з визначенням ідентичності і, як наслідок, утворенням політично нестабільних територій. У зв'язку з цим на порядок денний трансформаційного періоду крім економічних проблем вийшли такі питання як переосмислення статусу центру і регіонів, нечіткі і спірні кордони, а також величезний конфліктний потенціал, заснований на попередній міграційній політиці та виникненні великих діаспор. Процес утвердження суверенітету над власною територією і інтеграції в нову державу етнічних меншин став одним із найбільших істотних протиріч пострадянської епохи розвитку Молдови.

Етнорегіональний конфлікт, що виник на території Молдови, і необхідність його врегулювання стали, можливо, найсерйознішою перевіркою для становлення державності в республіці. Незважаючи на активне сприяння міжнародних посередників (учасниками переговорів з проблеми «цілісність РМ і статус ПМР», окрім самих РМ і ПМР, є РФ, Україна і ОБСЄ, як посередники, а також ЄС і США в ролі спостерігачів), на сьогоднішній день Республіка Молдова є однією з держав пострадянського

простору, які мають на своїй території невирішений політичний і територіальний конфлікт. Регіональна мобілізація в Придністров'ї значно ускладнила процеси державного і національного будівництва в Молдові.

При всій складності, неоднозначності і суперечливості пов'язаного з посткомуністичною трансформацією суспільно-політичного розвитку РМ, однією з домінуючих рис у суспільній еволюції країни стало поступове прогресуюче зміцнення демократичних тенденцій. У Молдові починається формування інфраструктури громадянського суспільства, яке здатне забезпечити умови для створення та інституціоналізації реально зацікавлених груп, об'єднань, партій, здатних представляти інтереси різних верств населення в структурах влади.

Індекс стійкості розвитку організацій громадянського суспільства в РМ за 2012 р. склав 4,1, що краще, ніж у Росії (4,4), але гірше ніж в Україні (3,4) і Румунії (3,5). Головною проблемою молдавських NGO, на думку експертів США, є нестача фінансування. Незважаючи на прогрес, досягнутий в порівнянні з 2010 р., 87% коштів громадських організацій - зарубіжні (у 2011 р. цей показник становив 95%). За іншими критеріями у Молдові індекс дорівнює: правове середовище – 4,2, організаційний розвиток – 3,9, фінансова життєздатність – 5, громадське представництво – 3,5, послуги – 4,4, інфраструктура – 3,6, а відношення з боку громадськості – 3,9. У Республіці Молдова налічується близько 9 тис. громадських організацій і тільки 25% з них активні. У Придністров'ї цей показник ще нижчий – 5% [16].

Політична активність має в країні поки ще значно нижче рівня, необхідного для формування розвиненого громадянського суспільства, яке було б міцним фундаментом демократії. Становлення зрілого громадянського суспільства в Молдові – справа десятиліть. Проте, деякі його елементи і структури, такі як неурядові громадські організації, профспілки, засоби масової інформації, церква, позапарламентські політичні партії та інші

публічні асоціації, функціонують, беручи участь у становленні та утвердженні демократії в державі.

Позитивну роль у зміцненні демократизації суспільства, протягом усього політичного транзиту, грали молдавські партії. Вони, зокрема, неодноразово виступали проти спроб заснувати президентську систему правління. На противагу Російській Федерації та Україні (яка змінивши свою Конституцію в 2000 році, пройшла свій шлях до зміцнення вертикалі влади) молдавські політичні партії успішно протистояли встановленню президентського режиму. Вони висловилися на підтримку напівпарламентського режиму з врівноваженою системою стримувань і противаг («checks and balance»). Завдяки активній позиції політичних партій у березні 1996 року їм вдалося протистояти наміру президента підпорядкувати собі Міністерство оборони, а в 2000 році вони зуміли зірвати намір перетворити Молдову на президентську республіку.

Бурхливі і суперечливі зміни, в ході яких відбувалася трансформація основних сторін життєдіяльності молдовського суспільства супроводжували драматичні моменти боротьби між старим стилем правління і об'єктивною необхідністю становлення системи нового типу. Політична практика після парламентських виборів 2001 показала, що трансформаційний процес вносить нові нюанси в консолідацію партійної системи Молдови. Республіка Молдова виявилася єдиною європейською країною, де компартія стала правлячою, прийшовши до влади демократичним шляхом. До 2006 р. (коли аналогічний перехід відбувся в Україні) Молдова також була єдиною з країн СНД, де напівпрезидентська республіка змінилася на парламентську форму правління.

Партія Комуністів Республіки Молдова, маючи конституційну більшість в парламенті, взяла на себе повну відповідальність за управління країною. Це означало не тільки наявність у КІРМ солідної соціальної бази, а й слабкість опозиції, нездатність іти на компроміс як з боку правих, так і центристських політичних партій. Внесені КІРМ доповнення і зміни в електоральне

законодавство та законодавство про політичні партії та інші суспільно-політичні організації загострили проблему перспектив розвитку партійної системи Молдови. Ними була зроблена спроба змінити характер молдавської партійно-політичної системи (екстремальний або помірний плюралізм). У керованому розвитку партійної системи проявилися нові тенденції, пов'язані з політичною трансформацією за аналогією з Росією – домінування правлячої партії.

Досвід останніх двадцяти років переходу до демократії показав, що в Республіці Молдова успіхів на виборах домагалися тільки ті політичні формування, які відображали основні цінності і традиції молдавських виборців, або ж були ідентифіковані як здатні забезпечити зміни на краще. Ціннісні переваги, що визначають поведінку молдавського електорату, обумовлені історично сформованими передумовами. Республіка Молдова – переважно сільська країна, де співвідношення між сільським та міським населенням становить 61% проти 39% [17].

Суспільство перехідного періоду країни на даний момент відрізняється високим ступенем фрагментарності. За минулі після проголошення незалежності Республіки Молдова роки міська інтелігенція дотримувалася зазвичай прорумунських поглядів, сільське населення поділяло переважно промолдавські погляди, а російськомовні національні меншини, які зосереджені в основних містах і які на початку 90-х становили близько 35% всього населення країни, відрізнялися проросійськими симпатіями.

Найбільш суперечливим з точки зору політичних пріоритетів є розподіл громадян Молдови за привабливістю інтеграційних об'єднань. Згідно з опитуванням, проведеним Словацькою атлантичною комісією (Slovak Atlantic Commission – SAC), в 2013 р. ці уподобання розмежували молдаван на дві майже рівні частини (44% – ЄС і 40% – МС). При цьому привабливість Євросоюзу серед молдаван поступово знижується, а число прихильників Митного союзу - зростає (в 2009 р. лише 30% громадян обирали МС і 55% – ЄС). Громадяни МР не відчувають себе рівноцінними членами європейської

спільноти. Серед молдаван існує упередження, що в ЄС їх країна сприймається як безвольна (45%), слабка (82%), залежна (46%) і недемократична держава (34%) [18].

Республіка Молдова практично єдина в Європі країна, де криза національної ідентичності являє собою визначальний фактор в поляризації поглядів політичних сил. Починаючи з виборів 1994 року дане питання постійно використовується в передвиборних кампаніях. Серйозні дебати між партіями на соціально-економічні та політичні теми найчастіше навмисне підміняються етнолінгвістичними, історичними і т. п. спорами. Такого роду дискусії мають максимальний пропагандистський вплив – вони звернені безпосередньо до почуттів громадян і до природної потреби національного самовизначення.

Незавершеність процесу національної самоідентифікації в Молдові посилюється дією зовнішніх факторів, в результаті чого молода держава виступає предметом впливу більш вагомих суб'єктів міжнародної політики. Розширення ЄС і НАТО до рубежів Республіки Молдова, з одного боку, змістило точку рівноваги в перевагах молдавського політичного класу в бік зближення з Євросоюзом, з іншого – активізувало прагнення Росії залишити Республіку у сфері свого впливу. Як наслідок нарощування торгівлі з державами ЄС і комерційного пресингу з боку Росії, що виражався в російському ембарго для молдавського експорту, а також фінансова допомога з боку ЄС і постійне підвищення цін на імпортовані з Росії енергоносії, після декількох електоральних циклів спонукали політичні сили Республіки Молдова досягти національного консенсусу щодо європейської інтеграції. Підсумком коливань між двома політичними платформами для Молдови стало підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що передбачає входження в зону вільної торгівлі ЄС.

Список використаних джерел та літератури

1. Декларация о независимости Республики Молдова // Президентура Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.presedinte.md/rus/declaration>
2. Nations in transit 2007. Democratization from Central Europe to Eurasia Edited by Jeannette Goehring, Freedom [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2007#.VCvs8lJEGt8>
3. Программа перехода к регулируемой рыночной экономике [Электронный ресурс]. – Кишинев, 1990. – Режим доступа: <http://http://lex.justice.md/ru/312895/LPM64/1990>
4. Данные молдавского новостного агентства «BASA PRESS» 01.06. 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.basa.press>
5. Калак Д. Платежный баланс и инвестиционное голодание / Д. Калак // Логос-Пресс. – 2010. – № 14.
6. Смешная Т. Социальная стратификация в Молдове / Т. Смешная // Логос-пресс. – 2012. – № 3.
7. Логос-Пресс [Электронный ресурс]. – 2010. – № 25. – С. 3. – Режим доступа: <http://www.logos.press.md>
8. Лужанский С. Гуд-бай, Молдова! [Электронный ресурс] / С. Лужанский // Интернет-газета «Пресс-обозрение» – Режим доступа: <http://www.press.try.md>
9. Инфляция в Молдове вдвое превышает среднеевропейский уровень [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://capital.market.md/ru/content/>
10. Новые независимые государства: сравнительные итоги социально-экономического развития» ученых Центра (доклад ученых Центра постсоветских исследований ИЭ РАН) // Российский экономический журнал. – 2012. – № 3.
11. Национальное бюро статистики (НБС) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pan.md/news/Vneshnyaya-torgovlya-Moldovi-v-2013-godu/48076>

12. Доклад ООН о человеческом развитии в 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.infomarket.md/ru/ratings/moldova_imeet_samyiy_nizkiy_ichr_v_evrope
13. Полторац Т. Экономические итоги независимости / Т. Полторац // Панорама. – 2011. – 2 сентября.
14. Ткачук М. Избиратель государственный является последним препятствием для полной капитуляции, как демократического государства / М. Ткачук // Независимая Молдова. – 2011. – 14 сентября.
15. Безрутченко В. Как живут бывшие республики Советского Союза / В. Безрутченко // Независимая Молдова. – 2011. – 14 сентября.
16. Индекс устойчивости развития организаций гражданского общества в Молдове лучше, чем в России // Независимый информационный портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // http://www.noi.md/ru/news_id/27128
17. Итоги переписи населения 2004 года. Демографические, национальные, языковые, культурные характеристики 07.04.2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ru&idc=168&id=2358>
18. Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.pan.md/news/Sredimoldavan-rastet-chislo-evroskeptikov/48050>.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ТРАНЗИТ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА: РЕФОРМЫ ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА

В статье рассмотрен исторический опыт политического транзита Республики Молдова. Проанализированы условия, в которых происходили реформы в стране, и факторы, влияющие на направления и перспективы дальнейшего развития молдавского общества. Исследовано влияние международных факторов и изменений во внутреннем состоянии общества на ход политического реформирования.

Ключевые слова: Молдова, политический транзит, социально-политические реформы, модернизация, постсоветское пространство.

POLITICAL TRANSITION OF MOLDOVA: REFORMS OF POST-SOVIET PERIOD

The article examines the historical experience of political transition in Moldova. The conditions of the reforms, which took place in the country, and the factors affecting the direction and prospects of further development of the Moldovan society are analyzed. The influence of international factors and changes in the internal state of society at the course of political reform are investigated.

Keywords: *Moldova, political transit, socio-political reform, modernization, post-Soviet space.*

Олег Машевський

*Доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ТА США ЩОДО «ОСМАНСЬКОЇ СПАДЩИНИ» ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На основі американських, британських, французьких дипломатичних джерел проаналізовано суперечності великих держав на Сході під час повоєнного врегулювання 1918-1923 років. Основна увага приділяється боротьбі Великої Британії, Франції, США, Греції, султанського уряду та кемалістського руху, а також російської білогвардійської еміграції навколо визначення статусу Константинополя та режиму Чорноморських проток.

***Ключові слова:** міжнародні відносини, зовнішня політика, Османська імперія, міжнародні союзи, Антанта, Перша світова війна, Босфор, Дарданелли, Чорноморські протоки, Константинополь.*

У сучасній системі міжнародних відносин важливе місце займає баланс інтересів світових та регіональних держав, який сформувався у одному із найбільш вибухонебезпечних регіонів – Східному Середземномор'ї. Анексія Російською Федерацією українського Криму, російська агресія на сході України спонукають світову спільноту, передусім європейські держави та США, Європейський Союз докладати значних зусиль для мирного врегулювання збройного протистояння, стримування російської експансії. Туреччина, будучи однією з найвпливовіших держав регіону, зацікавлена в стабілізації становища, територіальній цілісності Україні. Анкара намагається впливати на кремлівське керівництво з метою припинення брутального порушення прав та свобод кримськотатарського народу в окупованому Криму. Україна, як чорноморська держава, повинна враховувати та використовувати основні тенденції світової політики у цьому регіоні, намагатися заручитися якомога потужнішою підтримкою європейської та світової спільноти. Для того, щоб збагнути підґрунтя низки

складних проблем, заморожених конфліктів, що загрожують глобальній стабільності необхідно звернутися до періоду 1918-1923 років, коли на руїнах Османської імперії розгорнулася запекла боротьба країн-переможниць за територіальні, економічні, стратегічні здобутки. Цілком природно, що традиційно «головним призом» цього так званого «східного питання» вважалися Константинополь (Стамбул) та протоки Босфор та Дарданелли. Суперечності навколо них були важливими, часом визначальними для відносин між світовими державами та безпосередньо впливали на інші питання повоєнного врегулювання на Сході.

Дипломатичній та військово-політичній боротьбі великих держав за «османську спадщину» присвячена значна кількість наукових праць радянських [3; 6; 9] російських [7; 10], турецьких [19], західних істориків [18; 23; 34]. Проте вони є досить політично заангажованими, оскільки їхні автори переважно намагались висвітлити цю дискусійну проблему через призму інтересів власної держави. Значним здобутком української історіографії є кандидатська дисертація К. Русакова. Цей історик ґрунтовно та неупереджено зосередився передусім на вивченні політики Великої Британії стосовно проблеми Чорноморських проток [8]. Однак ще необхідно комплексно дослідити взаємодію, переважно боротьбу, всіх провідних країн-переможниць за контроль над османською столицею та протоками Босфором й Дарданеллами, вплив на цей процес, як султанського уряду, так і націоналістичного руху на чолі з Мустафою Кемалем. Така спроба робиться автором пропонованої наукової статті.

Питання Чорноморських проток та Константинополя стало однією з найбільш гострих проблем повоєнного врегулювання, зокрема Паризької мирної конференції, яка розпочалася 18 січня 1919 р. Як слушно зауважив американський дослідник Г. Ховард складність її розв'язання полягала у тому, що вона зачіпала переважну більшість інших аспектів міжнародних відносин [18]. На думку радянського історика Ю. Ключнікова, після відмови Росії від претензій на Протоки та османську столицю, було ліквідовано один

з головних елементів гіпотетичної рівноваги сил на Близькому Сході, й тому країнам-переможцям довелося пройти через тривалу й напружену боротьбу задля узгодження їхніх інтересів [3, с.ХІІ].

Найдієвіші важелі впливу на цей процес були у Великій Британії, враховуючи її потужний вплив у близькосхідному регіоні, однією з ознак чого, до речі, було й те, що Босфор та Дарданелли, а також Константинополь були взяті під контроль значною мірою британськими військовими та за незначної участі малочисельних французького, італійського, сербського та грецького контингентів [17, р.32]. Варто зауважити, що навіть Мудроське перемир'я 30 жовтня 1918 р. було фактично продиктоване Порті британським адміралом А. Калторпом, який відмовився, навіть, проконсультуватись у цій справі з уповноваженим французького уряду адміралом Аметом [4, с.176]. Щоправда, Франція задля відновлення французько-британського балансу впливів у районі Проток домоглася призначення свого представника генерала Ф. д'Еспері союзницьким командувачем у Константинополі та на прилеглих до нього територіях. Він, окрім суто військових питань, намагався впливати й на вирішення політичних та інших проблем. Британці, у свою чергу, грубо ігнорували ці дії французького генерала [16, р.12–14; 22, р.172]. Водночас вищезгадані французькі військові у османській столиці не бажали визнавати влади над собою британського генерала Дж. Мілна, призначеного командувачем союзницьких військ у всій Малій Азії [30, р.517].

Британський уряд намагався залучити США до розв'язання складного вузла суперечностей. Однак на заваді цьому стали як розбіжності у підходах чільних британських відомств, так і особливо ізоляціоністська налаштованість більшості американського політикуму. Британське Адміралтейство висловилося категорично проти пропозиції прем'єр-міністра Д. Ллойд Джорджа та лорда А. Бальфура, який до жовтня 1919 р. очолював Форін офіс, зробленої американському військовому аташе у Лондоні в кінці листопада 1918 р., що США, як велика держава чи не найменше залучена до

європейських суперечностей, повинні взяти на себе відповідальність, тобто мандат над турецькою територією, яка включатиме Константинополь та Протоки [24, р.408–409]. Воно вважало, що такі зобов'язання Вашингтона спонукають його подбати про збільшення свого військового флоту й зокрема посилення присутності свого ВМФ у Середземномор'ї, що зумовить виникнення суперечностей між США та Великою Британією, чого Лондону потрібно всіляко уникати. Зважаючи на це, Адміралтейство, підтримуване британським Військовим міністерством, рекомендувало уряду наполягати на цілковитій інтернаціоналізації та демілітаризації Проток, забезпеченні вільного проходу ними торгівельних суден і військових кораблів всіх держав та встановленні повного міжнародного контролю за функціонуванням цих водних артерій [23, р.86, 93].

Незважаючи на протидію своїх військових, керівники британської дипломатії таки зробили офіційно США, вищезгадані пропозиції, щодо Константинополя та Проток 14 травня та 26 червня 1919 р. Вони вважали, що завдяки цьому британські конкуренти у Східному Середземномор'ї, насамперед Франція, а також Італія, змушені будуть відмовитись від претензій на переважаючий вплив у міжнародному контролі над Протоками [34, р.365–369]. В. Вільсон відповів, що «згоден стосовно того, щоб Сполучені Штати прийняли один мандат для Вірменії, а інший – для Константинополя та Проток, якщо на це погодиться Сенат» [27, р.614]. Незважаючи на цю непевну позицію президента США, Паризька конференція витратила більше півроку на обговорення цієї пропозиції, а також пов'язаного з нею питання, чи повинен султан і загалом турки залишатись у Константинополі [28, р.676]. Це суттєво гальмувало роботу конференції, оскільки не дозволяло вирішити питання про розмежування на Балканах, яке було природньо пов'язане з врегулюванням проблеми Константинополя [26, р.716–717]. У кінці 1919 р. учасники конференції остаточно збагнули, що американська дипломатія не прийме цей мандат і вони, відкладаючи вирішення турецького питання, лише сприяли поширенню

нестабільності, антиантантівських рухів та різанини християнського населення на теренах колишньої Османської імперії [9, с.56; 34, р.370–371].

Характерно, що султанський уряд також погоджувався на американський мандат на весь Анатолійський півострів й більше того, просив про це конференцію. Навіть очільник турецького націоналістичного руху М. Кемаль у приватних листах до своїх однодумців у Константинополі виявляв свою прихильність до такого рішення [22, р.172; 32, р.835].

Мотиви вищезгаданої відмови США красномовно змалював член американської делегації в Парижі Г. Гувер, який зауважував, що мандат на Константинополь та Протоки стане «величезним тягарем й суспільним актом милосердя для Сполучених Штатів» [31, р.261]. Цікаво, що він вважав, що найоптимальнішим рішенням буде передача відповідальності за ці території Франції, як традиційному союзнику Росії, яка згодом відновить з нею близьку співпрацю й зможе враховувати таким чином інтереси цієї країни, для якої питання режиму Проток належало до життєво важливих [18, р.72].

Британський прем'єр-міністр Д. Ллойд Джордж та лорд Дж. Керзон, який з жовтня 1919 р. обіймав посаду міністра закордонних справ, вважали одним з прийнятних для Лондона, способів вирішення проблеми Проток – надання міжнародною спільнотою повноважень на здійснення контролю за ними одній з малих держав, зокрема близькому союзнику Великої Британії – Греції. Британський прем'єр-міністр наголошував: «Якщо президент (США – *авт.*) відмовиться (від мандату на Босфор та Дарданелли – *авт.*), то ми повинні розглянути інші варіанти. На мою думку, найкращим з них буде контроль греків над Протоками», оскільки це матиме «вагоме історичне та етнічне виправдання» [18, р.72]. Однак такі пропозиції також виявились неприйнятними, оскільки викликали ревності з боку інших балканських країн. До того ж це грубо суперечило інтересам Парижа та Рима, які розглядали Афіни як британського сателіта [18, р.56, 60, 72; 21, р.37; 34; р.367].

Грецька дипломатія впродовж Паризької конференції сподівалась, що отримає в тій чи іншій формі контроль над Константинополем й проводила приховану агітацію за це [32, р.840]. Однак прем'єр-міністр Греції Е. Венізелос, враховуючи вищезгадані перешкоди, наголошував на засіданнях цього форуму, що хоча «у Константинополі мешкає 360 тис. греків, він не висуває претензій на Константинополь» [25, р.865]. Водночас грецький прем'єр-міністр вимагав, щоб, зважаючи на вищезгадану поступку його країни, учасники конференції дослухались до побажань Афін позбавити турецьку державу цього міста і перенести її столицю в Конію чи Бурсу. Крім того Е. Венізелос домагався приєднання до своєї держави територій, розташованих неподалік Дарданелл [25, р.369–373]. Варто зазначити, що конференція переважно дослухалась до територіальних побажань Греції, що стало також і значною перемогою британської дипломатії з питання Проток [8, с.170–171].

Значно гальмувало проведення дієвої політики Лондона щодо вирішення проблеми Проток те, що між членами британського кабінету не лише не було єдності з цього питання, а більше того, розгорталася гостра боротьба. Міністр закордонних справ Дж. Керзон, підтримуваний прем'єр-міністром Д. Ллойд Джорджем, після відмови США прийняти мандат на Константинополь та Протоки, наполягав на відокремленні від турецької держави її власної столиці, а відтак підпорядкування цього міста та Босфора і Дарданелл виключно міжнародному контролю. Вони мотивували свою позицію тим, що за умови поширення британського впливу на колишні території Османської імперії, насамперед район Перської затоки, потрібно було остаточно позбавити їхнього попереднього правителя султана його авторитету. Однак більша частина міністрів британського кабінету наполягала на збереженні Константинополя та Проток у складі турецької держави, але під британським мандатом, стверджуючи, що вигнання султана із столиці не лише налаштує проти Лондона турецьку державу, а й викличе обурення мусульман, в тому числі британських підданих. Це також викличе проблеми щодо необхідності

витрачення значних ресурсів, насамперед військових, для підтримання безпеки Константинополя. Зрештою керівник уряду та господар Форін офісу змушені були під впливом колег відмовитись від своїх планів [8, с.166–169; 15, р.835–836], незважаючи на те, що вони мали досить потужного, хоча, як виявилось, недостатньо активного однодумця в цьому в особі президента США В. Вільсона який також вважав за доцільне, щоб султан разом з його урядом залишили Константинополь [15, р.670].

У той час, як американці уникали брати на себе відповідальність з такого непевного та конфліктного питання, як проблема Чорноморських проток та Константинополя, російські емігранти, об'єднані у так звану політичну конференцію, базовану в Парижі й уповноважену Тимчасовим урядом адмірала А. Колчака представляти інтереси Росії, подали 5 липня 1919 р. до секретаріату Паризької мирної конференції меморандум, що стосувався проблем повоєнного врегулювання на Сході. Цей документ підписали князь Г. Львов, С. Сазонов та В. Маклаков. У ньому наголошувалось, що «поміж всіх цих питань найважливішою, на російський погляд, є проблема Проток та Константинополя» [15, р.670].

Стосовно режиму Проток росіяни наполягали, окрім цілковитої свободи торгівельного судноплавства, на вільному проході ними військових кораблів чорноморських держав і водночас їх закриття для інших, тобто неприбережних до Чорного моря країн. Таким чином лідерами білогвардійського руху була висловлена позиція, сформульована ще до світової війни царською дипломатією, і яка, як відомо, ще тоді виявилась вкрай неприйнятною для західних країн. Більше того, представники так званої «нової Росії» ще й вимагали надання їхній країні мандату Ліги Націй на керівництво адміністрацією, що буде забезпечувати визначений міжнародними угодами режим Проток. Щоправда, білогвардійська дипломатія згодна була, що доки не стабілізується ситуація у Росії, цю роль тимчасово може виконувати міжнародна адміністрація, яка обов'язково згодом передасть свої функції російським уповноваженим. Крім того у цьому

меморандумі наголошувалось, що для Росії буде вкрай неприйнятним надання мандату на Константинополь будь-якій державі, й вона схиляється до міжнародного контролю над цим містом за активної участі російських представників [15, р.670–673]. Тобто, російське імперське мислення мало таку велику інерцію, що провідники білогвардійського руху, які не могли дати лад власній країні, ще й претендували на управління стратегічно важливими територіями, що не належали до їхньої держави. Однак, як виявилось, ці російські амбіції не мали жодного впливу на керівництво Паризької конференції [23, р.94].

Характерно, що в той час, як Вища Рада конференції неодноразово приймала делегації численних народів колишньої Османської імперії, вона, тривалий час цілковито ігнорувала прохання щодо цього з боку делегації, сформованої османським урядом [18, р.49; 22, р.174]. Однак Порта оприлюднила свою позицію у меморандумі від 12 лютого 1919 р., в якому вимагала, щоб турецька держава була відновлена на принципах, запропонованих у 14 пунктах Вільсона, тобто з включенням до неї територій, на яких етнічні турки складали більшість населення. Значний наголос у цій заяві робився на тому, що Порта не заперечує, щоб було гарантовано вільне торгівельне судноплавство для всіх держав, однак натомість турецька держава повинна отримати право на необхідні заходи для захисту її столиці [23, р.92–93]. Османські дипломати планували використати задля досягнення цієї мети суперечності між Парижем та Лондоном, зокрема занепокоєність Франції майбутнім її кредитів Порті та французьких інвестицій, а також сподівались на відстоювання США проголошених ними вищезгаданих принципів [18, р.49–50].

У червні 1919 р. османська дипломатія домоглася, щоб країни Антанти вислухали її пропозиції. 17 червня 1919 р. великий візир Д. Ферід-паша офіційно повідомив Раді Десяти бачення Портою післявоєнного устрою. Зокрема він просив, щоб турецька держава отримала право на захист Константинополя та Адріанополя, а це не відповідало планам союзників,

стосовно демілітаризації зони Проток та османської столиці. Крім того, представник султанського уряду домагався мандату США на Константинополь та Протоки, разом з іншою частиною Анатолії. Якщо ж Вашингтон відмовився б від цієї місії, то Порта прагнула, щоб ці території перейшли під французький мандат [18, р.69–70; 19, р.33–34].

Однак країни-переможці, як свідчить їх відповідь османському уряду від 29 червня 1919 р., не сприймали турецьку позицію, що створювало передумови для посилення антиантантівських настроїв. Після грецької окупації 14-18 травня 1919 р. Смірни (на південному заході Анатолії), заселеної переважно турками, розпочалося стрімке розгортання національно-визвольного руху на чолі з генералом М. Кемалем [3, с.XVI; 15, р.688–689; 19, р.34; 22, р.193]. До речі, він також, щоправда, безуспішно домагався, щоб на конференції було представлено два делегати від очолюваного ним руху [3, с.XVI–XVII].

Дуже важливим для повоєнного врегулювання на Сході була позиція Франції. Вона вважала, що не можна залишати Протоки «під слабкою й продажною владою, на зразок турецької» [18, р.71], й наполягала на абсолютно вільному, без будь-яких обмежень, судноплаванні ними під наглядом міжнародної комісії [15, р.1016–1017; 20, р.80–82]. Стосовно долі Константинополя, то французький делегат на Паризькій конференції генерал А. Бертело писав Дж. Керзону 11 січня 1920 р., що з точки зору історичної справедливості було б бажаним позбавлення турецької держави цього міста. До того ж міжнародний контроль над Константинополем, на думку А. Бертело, полегшив би гарантування безпеки судноплавства Протоками. Водночас французький дипломат звертав увагу на те, що у Франції ця думка має багато опонентів насамперед поміж представників ділового світу, оскільки його країна є провідним кредитором та інвестором турецької держави [15, р.1016–1017].

Французький прем'єр-міністр Ж. Клемансо наголошував, що європейські держави самі за останні кілька століть зробили фактично все для

того, щоб зберегти Константинополь під владою султана [28, р.712]. Франція побоювалась реакції на вигнання султана зі своєї столиці у середовищі мусульман, які мешкали у французьких володіннях в Алжирі та Марокко. Париж вважав також, що Порту, якщо вона перебуватиме на берегах Босфора, буде легше контролювати, аніж тоді, коли турецька столиця знаходитиметься в середині Анатолійського півострова [23, р.103–104]. Французька преса наголошувала, що, якщо забрати у турків Константинополь та Протоки, то вони з часом перейдуть під контроль Великої Британії, яка створить там «чорноморський Гібралтар» [4, с.189].

Проте під тиском Дж. Керзона французька дипломатія певний час навіть погоджувалась на позбавлення турецької держави Константинополя та району Проток [23, р.102–103]. Щоправда, натомість прем'єр-міністр Ж. Клемансо запропонував 11 грудня 1919 р., щоб, у такому випадку було створено окрему державу, яка б включала Константинополь і територію, прилеглу до Проток, та перебувала під цілковитим міжнародним контролем, а турецька столиця була б перенесена до міста Бурса. Варто зауважити, що конференція витратила досить тривалий час на розробку та узгодження цього проекту, який так і не був втілений у життя [9, с.55; 32, р.828–831].

Париж, прагнучи забезпечити власні інтереси, пропонував, щоб за умови цієї, так званої інтернаціоналізації колишньої османської столиці та Проток, британською сферою впливу стали Дарданелли та Мармурове море, а Константинополь, де мешкало понад 2 млн. чоловік, перебував під контролем Франції, оскільки саме французький капітал займав чільне місце у тамтешній економіці. Однак така пропозиція виявилась для Лондона вкрай неприйнятною [9, с.65].

Варто зауважити, що надання мандату на Протоки та Константинополь Сполученим Штатам, до чого тривалий час схилився Лондон, Париж розглядав як спробу Великої Британії позбавити його впливу на ці стратегічні території [32, р.843; 34, р.369]. Під впливом можливого невдоволення мусульман, які мешкали у британських та французьких

колоніальних володіннях, а також внаслідок відмови США прийняти вищезгаданий мандат, Лондон та Париж згодом взагалі відмовились від планів позбавлення Туреччини Константинополя та прилеглих до нього територій.

Італія також загалом схилилась до міжнародного контролю за функціонуванням Босфора та Дарданелл. Щоправда, вона побоювалась, що Лондон та Париж недостатньо залучатимуть Рим до цього процесу [23, р.89].

Таким чином, можна помітити, що великі держави зрештою змушені були констатувати, що найприйнятнішим статусом для Проток буде цілковитий міжнародний контроль за ними без переваги в ньому будь-якої з країн.

Необхідно звернути увагу на те, що проект мирного договору країн Антанти з Туреччиною загалом, і його положення щодо Проток зокрема, були настільки неприйнятними для неї, що навіть переможена султанська Оттоманська Порта, яка, вочевидь, втрачала владу в країні, всіляко уникала його підписання. Як писав з Константинополя британський адмірал Ж. Робек лорду Дж. Керзону 23 грудня 1919 р., вже на той час Анатолія перебувала під впливом націоналістів, й навіть султанський уряд, компетенція якого поширювалась переважно на Константинополь, існував лише тому, що М. Кемаль цьому ще активно не протидівав. Ж. Робек був переконаний, що за таких умов султанську Порту можна було змусити підписати мирний договір лише застосувавши потужний тиск [15, р.971–972]. Саме для цього 16 травня 1920 р. британсько-французька ескадра посилила контроль за всіма комунікаціями у Босфорі, Дарданеллах та Мармуровому морі, а британські та французькі війська повністю окупували Константинополь [6, с.187; 16, р.38–40].

Одним з головних положень Севрського мирного договору, підписаного, 10 серпня 1920 р. країнами-переможцями з Османською імперією, було врегулювання проблеми Проток. Стаття 37 цього документу передбачала: «Судноплавство в Протоках, включно з Дарданеллами, Мармуровим морем і

Босфором, буде віднині відкрито в мирний і військовий час для всіх торгівельних та військових кораблів, для військових і торгівельних повітряних суден, без різниці прапора». Зона Проток оголошувалась повністю демілітаризованою. Для контролю за дотриманням режиму Проток створювалась міжнародна комісія, комісари до якої призначалися урядами США, Великої Британії, Франції, Італії, Японії, Росії (по два) та Грецією, Румунією, Туреччиною (по одному) (ст. 38-39). Вона повинна була мати свій прапор, бюджет (ст. 42) і навіть поліцію (ст. 48) [3, с.19–21]. Згідно Севрського миру, турецька держава реально контролювала лише території у центральній Анатолії навколо Анкари, які до того ж вже були розподілені на сфери впливу між Францією та Італією [21, р.37]. Османська сторона під різними приводами відмовлялась ратифікувати цей договір і зрештою так й не зробила цього [3, с.XVIII–XIX; 16, р.206–207].

Ще більш критично до вищезгаданої угоди був налаштований націоналістичний рух на чолі з генералом М. Кемалем. Особливе обурення турецьких націоналістів викликали проекти створення курдської та вірменської держав на сході Анатолійського півострова, окупація греками Смірни та французами Кілікії, й фактично повний контроль країн Антанти за номінально турецькими Константинополем та територіями навколо Проток. М. Кемаль у своїх деклараціях, оприлюднених у серпні та вересні 1919 р., проголошував, що буде домагатись збереження під владою Туреччини тих частин Османської імперії, де турки становлять більшість населення. Тобто нові турецькі націоналісти небезуспішно претендували на включення до їхньої держави всього Анатолійського півострова разом із Константинополем та берегами Проток [3, с.XVIII–XIX; 23, р.93]. У заявах від грудня 1919 р. та січня 1920 р., кемалісти, звертаючись до західних держав, наголошували, що визнають необхідність гарантування свободи торгівельного мореплавства Протоками та їх демілітаризацію, однак вважають однією з обов'язкових умов становлення тривалого миру – надання Туреччині можливості подбати про безпеку Стамбула та Мармурового моря [13, р.173–174]. Тобто

оприлюднення Севрського договору не лише не завершило врегулювання комплексу проблем, що залишилися у спадок від Османської імперії й загалом світової війни, але й посилило антиантантівську боротьбу турецьких націоналістів та різанину ними християнського, насамперед вірменського населення [22, р.384]. Їх лідер М. Кемаль мотивував такі дії тим, що «у кожному кутку країни християнські елементи докладали відкрито й таємно всіх своїх зусиль задля того, щоб прискорити крах Оттоманської держави» [19, р.33].

На думку британського історика М. Андерсона, країни Антанти, розробивши та оприлюднивши катастрофічний для Туреччини Севрський мир, зокрема і стосовно Проток, підписали остаточний вирок старій султанській державі, яка до цього часу ще чинила опір тиску кемалістів й опосередковано посприяли подальшому стрімкому розгортанню цього руху [12, р.362].

У статтях Севрського договору, які стосувались Проток, звичайно, не була врахована позиція більшовицької Росії, яка на той час знаходилась у стані міжнародної ізоляції. Проте було природно, що вона як найбільша чорноморська держава також повинна була стати суб'єктом договору щодо Проток. Необхідно наголосити, що більшовицький режим після деяких вагань погодився на прохання М. Кемалю надати очолюваному ним руху підтримку у боротьбі з інтервенцією Антанти, зокрема зброєю та боєприпасами. Тому можна було очікувати від цих двох потужних сил у майбутньому узгодженої позиції стосовно проблеми Проток, ігнорувати яку навіть великим державам-переможцям буде неможливо [19, р.38].

Допомога кемалістам з боку Москви [2, с.213–214] досить швидко розвіяла ілюзію Лондона та Парижа, що якщо вони заблокують основні шляхи сполучення, що вели з Анатолії, то націоналістичний рух, позбавлений економічного підґрунтя, а відтак джерел фінансування, змушений буде капітулювати [23, р.113]. Варто зауважити, що у договорі між більшовицькою Росією та кемалістською Туреччиною від 16 березня 1921 р.

констатувалось, що вони «згодні передати остаточне врегулювання міжнародного статусу Чорного моря та Проток майбутній конференції із делегатів прибережних держав за умови, що прийняті нею рішення не завдадуть шкоди цілковитому суверенітету Туреччини, як і безпеці Туреччини та її столиці Константинополя» [5, с.68–69]. Тобто Москва та Анкара робили наголос на тому, що вирішення проблеми Проток – це справа саме причорноморських держав, що повинно було звести нанівець, за їх розрахунками, при вирішенні цього питання вплив вороже налаштованих до них країн Антанти, насамперед Великої Британії та Франції.

Розгром кемалістами спочатку султанських військ, а згодом грецьких інтервентів й розгортання у вересні 1922 р. наступу турецької армії у напрямку Проток докорінно змінило міжнародну ситуацію у цьому регіоні. Франція та Італія відкликали свої загони, розташовані на Дарданеллах, оскільки не хотіли втягуватись у війну задля того, як вони вважали, щоб британський сателіт Греція зберегла захоплену нею частину Анатолійського півострова, якою вона виявилась неспроможна керувати. Більше того, Париж та Рим розглядали посилення турецького впливу у Анатолії як потрібну противагу британському та грецькому засиллю на її теренах. Французька дипломатія наголошувала, що, якби кемалісти переконалися у справедливому вирішенні турецького питання на мирній конференції, то вони б не виявляли такої агресивності. Париж вважав цілком прийнятною вимогу М. Кемалю дозволити його армії переправитись Протоками, щоб вона змогла зайняти Фракію. Британська дипломатія висловлювалась категорично проти таких дій, наголошуючи, що це матиме наслідком вирізання там християнського населення, як це зробили кемалісти після вигнання ними греків із Смірни та прилеглих до неї територій. Французи навіть розглядали можливості співпраці з кемалістами задля їх умиротворення та відновлення впливу Парижа на Близькому Сході й зменшення там британського диктату. Щоправда, підтримка турецьких націоналістів більшовицькою Росією зводила поки що нанівець цю можливість. Такі контroversійні підходи двох

ще нещодавно найближчих союзників зумовили публічний конфлікт між французьким президентом Р. Пуанкаре та керівником Форін офісу Дж. Керзоном [22, р.382–387; 35, р.348].

Зрештою під впливом успіхів кемалістів та зважаючи на непевну позицію Франції та Італії, Лондон, що дотепер був їхнім найжорсткішим супротивником, змушений був разом із Парижем та Римом запропонувати Туреччині перегляд на її користь найбільш принизливих положень Севрського миру за умови, що кемалістська армія припинить наступ й не увійде до демілітаризованої зони району Проток [1, с.22; 12, р.372]. Згідно Муданійського перемир'я від 11 жовтня 1922 р., турецькі війська зайняли Константинополь й навіть частину колишніх османських європейських володінь – Фракію до річки Марітца [19, р.41–42].

Проблема Чорноморських проток була одним з головних питань Лозаннської конференції (20 листопада 1922 р. – 24 червня 1923 р.), скликаної для укладання нової угоди з Туреччиною. Делегація більшовицької Росії разом з представництвом, керованих з Москви маріонеткових так званих радянських України та Грузії, наполягали на цілковитому закритті Проток для військових кораблів, будучи занепокоєними, що ними можуть входити до Чорного моря ворожі військово-морські сили. Таким чином, як слушно стверджує британський історик М. Андерсон, на Лозаннській конференції головний антагонізм, стосовно проблеми Проток, розгорнувся не, як очікували, між турецькою та західною дипломатією, а насамперед між радянською та західними делегаціями. Турецький представник також на початку конференції схилився до заборони військового судноплавства Босфором та Дарданеллами, оскільки це загрожувало безпеці його держави й, в першу чергу, найбільшого її міста Константинополя. Однак країнам Антанти, насамперед Великій Британії вдалося протягом конференції, шляхом поєднання тиску на Анкару з низкою важливих поступок їй в інших питаннях, схилити її до власної точки зору, яка полягала у прагненні забезпечити свободу проходу військових кораблів Босфором та

Дарданеллами. Лондон сподівався, що це дозволить шляхом введення свого флоту до Проток й далі до Чорного моря впливати як на Росію, Туреччину, так і на інші чорноморські держави. Сприяло зміні позиції турецької делегації й те, що у кемалістській державі виникало все більше застережень щодо подальшого зближення з більшовицьким режимом, й були досить сильними, традиційні для турків, антиросійські почуття, зокрема побоювання, що у випадку закриття Проток для закордонних військових кораблів, Туреччина знову, як це було за часів Османської імперії, залишиться у Чорному морі наодинці у можливіму протистоянні з Росією. Радянська делегація зрештою взагалі була усунута країнами Антанти від участі у конференції на її завершальному етапі для того, щоб вона не підбурювала проти них турецьку дипломатію [2, с.310–318, 322–323; 11, р.299; 33, р.110–113].

Згідно Лозаннської конвенції, підписаної 24 липня 1923 р., зберігалась цілковита свобода торгівельного мореплавства Босфором та Дарданеллами, а також передбачався вільний прохід військових кораблів у мирний та воєнний час за умови, що Туреччина залишатиметься нейтральною. Навіть якщо Туреччина перебуватиме у стані війни, то вона не повинна була чинити перепони для проходу як цивільних суден, так і військових кораблів нейтральних держав. Однак будь-яка нечорноморська держава мала право проводити до Чорного моря військово-морські сили не більші від найсильнішого флоту прибережних держав. Інше обмеження передбачало, що жодна нечорноморська країна не мала права надсилати туди більше трьох кораблів, жоден з яких не повинен перевищувати водотоннажність 10 000 тонн. За Лозаннською конвенцією зберігалася, хоча й зменшувалась демілітаризована зона навколо Проток, тобто турецький уряд не мав права тримати там збройні сили та будувати укріплення. Задля контролю за виконанням цієї угоди створювалась міжнародна комісія під головуванням турецького представника, до якої входили делегати Франції, Великої Британії, Італії, Японії, Болгарії, Греції, Румунії, Росії, Сербо-Хорватсько-

Словенської держави, якщо вони ратифікують цю конвенцію, та США, якщо ті до неї приєднаються [5, с.84].

Таким чином, хоча для Туреччини були дещо покращені умови режиму Проток у порівнянні із Севрським договором, однак Босфор та Дарданелли залишались фактично поза її контролем. Невирішеною була й проблема безпеки такого мегаполісу як Константинополь, розташованого на берегах Босфора, гарнізон якого повинен був нараховувати лише 12 тис. чол. Незважаючи на те, що Лозаннська конвенція була сприятливішою для держав, прибережних до Чорного моря, ніж Севрський договір, оскільки накладала певні обмеження на вхід до нього військових флотів інших країн, більшовицька Росія, яка хотіла повністю закрити для них Босфор та Дарданелли, була вкрай незадоволена рішеннями, прийнятими в Лозанні. Вона хоча й підписала цю угоду 14 серпня 1923 р., однак не ратифікувала її [7, с.386–387].

Дослідивши дипломатичну боротьбу на Лозаннській конференції, можна помітити, що протягом цього форуму західній й насамперед британській дипломатії вдалося нівелювати антиантантівську співпрацю Москви та Анкари й схилити Туреччину до налагодження зв'язків із європейськими державами. Як слушно стверджує турецький історик А. Кілік, питання Проток стало тестом, який визначив подальший зовнішньополітичний вектор Туреччини, яка всупереч сподіванням більшовицької Росії не стала її сателітом [19, р.44].

Керівник турецької делегації на Лозаннській конференції Ісмет-паша, підводячи її підсумки, наголошував: «Ми відмовились від закриття Проток – принципу, який, як довів минулий історичний досвід, є таким, що найкраще гарантує безпеку нашої столиці і погодилися на їх відкриття для кораблів всіх націй... Ми погодилися на їх демілітаризацію» [19, р.46]. Західні країни, як стверджує британський дослідник Е. Карр, також були навіть дещо здивовані тим, що їм вдалося досягнути такого значного поступу з питання Проток, зокрема, що кемалійський уряд погодився на створення на своїй

території двох демілітаризованих зон – навколо Босфора і Дарданелл та у Фракії [14, р.15–16]. Ці жертви були зроблені Туреччиною багато в чому задля того, щоб усунути одну з важливих перешкод для укладання договору з метою її примирення із західними державами й повернення до міжнародної спільноти [19, р.46].

Проаналізувавши боротьбу європейських держав та США щодо «османської спадщини», можна дійти висновку, що найбільш гостра боротьба розгорнулася щодо визначення статусу османської столиці та режиму Чорноморських проток. Це гостре питання спричинило значні суперечності між учасниками Паризької мирної конференції, що гальмувало не лише вирішення цього завдання, але й інших, пов'язаних з ним проблем. Великі європейські держави, жорстко конкуруючи одна з одною за вплив у Східному Середземномор'ї, були категорично проти того, щоб одна з них здобула контроль чи навіть переважаючий вплив стосовно Проток та Константинополя. Тому учасники Паризької конференції схилилися до того, що компромісним варіантом врегулювання цього питання буде передача Лігою Націй мандата на управління вищезгаданими територіями США, як державі, що могла неупереджено виконувати цю місію, оскільки ще не мала в даному регіоні таких важливих інтересів як європейські країни. На цьому насамперед наполягала Велика Британія, яка мала найбільші важелі впливу на близькосхідну політику. Проте, незважаючи на прихильну позицію до такого рішення президента В. Вільсона, Сенат Сполучених Штатів не підтримав цю ініціативу, оскільки більшість американського політикуму виступала проти втягнення їхньої країни в європейські суперечності.

Помітно загальмувало вирішення проблеми Проток те, що британський уряд не мав консенсусу з цього питання. Найбільш гострі дискусії точилися між його членами з приводу того, чи повинна турецька держава зберегти у своєму складі Константинополь та території довкола Проток. Схожі, хоча й менш гострі розбіжності були помітні і у французькому політикумі. Париж під впливом Лондона певний час згоден був на позбавлення Туреччини цих

територій, щоправда, за умови створення на них окремої держави під міжнародним протекторатом. Проте цей проект не було реалізовано внаслідок британсько-французьких суперечностей, а також головним чином через те, що лондонські та паризькі можновладці змушені були враховувати думку десятків мільйонів мусульман, що мешкали у колоніальних володіннях цих країн й виступали категорично проти вигнання їхнього халіфа – османського султана з його столиці.

Зважаючи на вищезгадані обставини, провідні учасники Паризької конференції дійшли консенсусу, що Босфор і Дарданелли повинні залишитись у складі турецької держави, однак бути повністю демілітаризовані та пильно контролюватись світовою спільнотою. Згідно Севрського мирного договору, підписаного 10 серпня 1920 р., ці контрольні функції повинна була виконувати спеціальна міжнародна комісія. Крім того в цій угоді було визначено новий режим Босфора та Дарданелл, який передбачав вільний прохід ними як торгівельних суден, так і військових кораблів.

Варто зауважити, що Паризька конференція не взяла до уваги вимоги російського білогвардійського руху надати Росії мандат на управління Чорноморськими протоками. Цей форум не дослухався і до думки як османського султанського уряду, так і націоналістичного руху на чолі з М. Кемалем, які домагались принаймні, щоб турецька держава отримала можливості для гарантування безпеки Константинополя.

Невдоволення, спричинене Севрським миром, зокрема його статтями стосовно Проток та Константинополя, було однією з вагомих причин посилення кемалістського руху. Більшовицька Росія, яка на прохання М. Кемалю надала йому допомогу в боротьбі з Антантою, сподівалась використати цю співпрацю окрім іншого і для забезпечення вигідного для себе режиму Босфора та Дарданелл, а саме закриття їх для входу військових кораблів нечорноморських держав до Чорного моря.

Військові успіхи кемалістського руху в боротьбі з інтервентами змусили країни Антанти погодитись на перегляд умов Севрського миру, зокрема й стосовно Чорноморських проток. Лозаннська конвенція 1923 р. передбачала вже більш вигідні умови для Туреччини та інших чорноморських країн. Зокрема були встановлені значні обмеження на вхід військових кораблів неприбережних держав до Чорного моря. Проте Туреччині й надалі заборонялось зводити укріплення та тримати військо у зоні Проток, окрім дванадцятитисячного стамбульського гарнізону. Протягом гострої дипломатичної боротьби між радянською дипломатією, яка вимагала повного закриття Проток для військових кораблів, та західними делегатами Туреччина зрештою перейшла від спільної позиції з СРСР до компромісу з європейськими країнами, що було значним кроком до виходу Анкари з дипломатичної ізоляції й налагодження відносин із ними.

Список використаних джерел та літератури

1. Гусейнов Г. Г. Вопрос о Черноморских проливах в 1917-1923 гг. Автореферат... канд. ист. наук / Г. Г. Гусейнов. – Баку, 1958. – 27 с.
2. История дипломатии [под ред. А. Громыко и др.]. – М., 1965. – Т. III. – 831 с.
3. Ключников Ю. Севр и Лозанна. К дипломатической истории договоров / Ю. Ключников // Севрский мирный договор и акты подписанные в Лозанне / под ред. Ю. В. Ключникова, А. В. Сабанина. – М., 1927. – 296 с.
4. Лемин И. М. Внешняя политика Великобритании от Версаля до Локарно. 1919-1925 / И. М. Лемин. – М., 1947. – 488 с.
5. Международные отношения и внешняя политика СССР. 1871–1957. Сб. документов / сост. Л. А. Харламова. – М., 1957. – 430 с.
6. Миллер А. Ф. Турция. Актуальные проблемы новой и новейшей истории / А. Ф. Миллер. – М., 1983. – 277 с.
7. Россия и Черноморские проливы (XVIII-XX столетия). – М., 1999. – 560 с.

8. Русаков К. А. Проблема Черноморских проливов во внешней политике Великобритании, 1892-1920 гг. Дисс... канд. ист.наук / К. А. Русаков. – Луганск, 2003. – 202 с.
9. Філіпенко Д. М. Друзі і вороги революційної Туреччини / Д. М. Філіпенко. – К., 1968. – 210 с.
10. Фомин А. М. Война с продолжением. Великобритания и Франция в борьбе за «Османское наследство» 1918-1923 / А. М. Фомин. – М., 2010. – 455 с.
11. Ancel J. Manuel historique de la question d'Orient. 1792-1930 / J. Ancel. – Paris, 1931. – 336 p.
12. Anderson M. S. The eastern question. 1774-1923 / M. S. Anderson. – London, 1965. – 436 p.
13. Anderson M. S. The great powers and the Near East 1774-1923 / M. S. Anderson. – London, 1970. – 237 p.
14. Carr E. H. International relations between the two world wars (1919-1939) / E. H. Carr. – L., 1950. – 302 p.
15. Documents on british foreign policy. 1919 – 1939. First series. – 1919. – London, 1952. – Vol. IV. – 1919. – 1278 p.
16. Documents on british foreign policy. 1919-1939. – First series. – 1919. – London, 1963. – Vol. XIII. – 747 p.
17. Dontas D. Greece and Turkey: the regime of the Straits, Lemhosand, Samothrace / D. Dontas. – Athens, 1987. – 249 p.
18. Howard H. Turkey, the Straits and U.S. Policy / H. Howard. – Baltimor-London, 1974. – 331 p.
19. Kilic A. Turkey and the world / A. Kilic. – Washington, 1959. – 224 p.
20. La paix de Versailles. Régime des ports, voies d'eau et voies ferrés. – Paris, 1929. – 464 p.
21. Landman J. H. New outline-history of the world since 1914 / J. H. Landman. – New York, 1946. – 368 p.

22. Laurence E. United States policy and the partition of Turkey, 1914-1924 / E. Laurence. – Baltimore, 1965. – 237 p.
23. Macfie A. L. The straits question 1908-36 / A. L. Macfie. – Saloniki, 1993. – 239 p.
24. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. — Washington, 1942. – Vol. I. – 575 p.
25. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. – Washington, 1943. – Vol. III. – 1062 p.
26. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. — Washington, 1943. – Vol. IV. – 880 p.
27. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. – Washington, 1946. – Vol. V. – 946 p.
28. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. – Washington, 1946. – Vol. VI. – 1021 p.
29. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. – Washington, 1946. – Vol. VII. – 984 p.
30. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. – Washington, 1946. – Vol. VIII. – 986 p.
31. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. – Washington, 1945. – Vol. XI. – 736 p.

32. Papers relating to the foreign relations of the United States. 1919. The Paris Peace Conference / Publications of the Department of State. – Washington, 1947. – Vol. XII. – 881 p.
33. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1923. – Washington, 1938. – Vol. II. – 1283 p.
34. Tillmans S. P. Anglo-American relations at the Peace Conference of 1919 / S. P. Tillmans. – Princeton, 1961. – 442 p.
35. Western J. R. The end of european primacy. 1871-1945 / J. R. Western. – New York, 1967. – 573 p.

EUROPEAN COUNTRIES AND THE USA POLICY OVER "OTTOMAN HERITAGE" AFTER THE FIRST WORLD WAR

This paper on the basis of American, British and French sources analyzes the contradictions between the Great Powers in the East during the post-war settlement of 1918-1923. It emphasizes on struggle of the Great Britain, France, the USA, Greece, the Sultan`s government and the Kemalist movement as well as White Russian émigrés to define the status of Constantinople and the regime of the Black Sea Straits.

Key words: *international relations, foreign policy, Ottoman Empire, International Alliances, Entente, First World War, Bosphorus, Dardanelles, Black Sea Straits, Constantinople.*

ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ И США ОТНОСИТЕЛЬНО "ОСМАНСКОГО НАСЛЕДСТВА" ПОСЛЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

На основе американских, британских, французских дипломатических источников проанализировано противоречия великих держав на Востоке во время послевоенного урегулирования 1918-1923 годов. Основное внимание уделяется борьбе Великобритании, Франции, США, Греции, султанского

правительства и кемалистского движения, а также русской белогвардейской эмиграции вокруг определения статуса Константинополя и режима Черноморских проливов.

Ключевые слова: *международные отношения, внешняя политика, Османская империя, международные союзы, Антанта, Первая мировая война, Босфор, Дарданеллы, Черноморские проливы, Константинополь.*

ТРАНСАТЛАНТИЧНЕ СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО

І КРИЗА В УКРАЇНІ

Події в Україні 2014-2015 рр. спонукали лідерів країн НАТО до опрацювання стратегії взаємодії для владнання української кризи та створення нової архітектури європейської безпеки. Перебіг подій в черговий раз висвітлив, по-перше, проблематичність вироблення спільної позиції, по-друге, поставив питання про її ефективність.

Досліджуються концепції країн НАТО щодо кризи в Україні, відмінність у підходах різних акторів та державних діячів щодо допомоги Україні та оцінці гіпотетичної загрози власним державам, висвітлюються труднощі становлення спільної позиції країн Північноатлантичного альянсу.

Трансатлантичне стратегічне партнерство покликане, насамперед, гарантувати безпеку членів Північноатлантичного альянсу. Криза в Україні наразі не стосується безпеки країн-членів блоку, проте викликає питання щодо трансатлантичної солідарності у разі поширення зони конфлікту та одностайності в оцінці ризиків та методів впливу на Росію. Якщо країни-члени НАТО продемонстрували свою єдність у бажанні захищати кордони альянсу та посилили свою військову складову на східному кордоні НАТО, то в підходах щодо санкцій та методів допомоги Україні немає однієї позиції навіть всередині окремих країн. Країни, розташовані на Сході НАТО, стурбовані гіпотетичною ймовірністю поширення конфлікту на власну територію, тоді як держави на заході сподіваються, що агресія Росії їх не чіпатиме. До того ж, ядерні країни покладаються ще й на власну ядерну зброю як елемент стримування. У країнах НАТО є як прихильники надання зброї Україні, так і противники, не говорячи вже про представників потужного бізнесу, які лобіюють відміну санкцій заради власного прибутку.

Показово, що трансатлантичне стратегічне партнерство виявилось міцним у гарантуванні оборони країн НАТО, заради чого власне і була створена дана організація в 1949 році. Свою роль в трансатлантичній співпраці відіграє і особистість керівників держав НАТО. Відданість трансатлантичному стратегічному партнерству чи отриманню прибутків власною державою може вирішуватися на певному етапі окремою людиною, як у випадку постачання «Містралів» Францією Росії.

Ключові слова: *Будапештський меморандум, ЄС, НАТО, США, трансатлантичне партнерство, Україна.*

Постановка проблеми. Події в Україні 2014-2015 рр. спонукали лідерів країн НАТО до опрацювання стратегії взаємодії для владнання української кризи та створення нової архітектури європейської безпеки. Перебіг подій в черговий раз висвітлив, по-перше, проблематичність вироблення спільної позиції, по-друге, поставив питання про її ефективність.

НАТО утворилася за біполярного світоустрою і була покликаною захистити своїх членів від гіпотетичної радянської загрози. З розвалом СРСР та Організації Варшавського договору Північноатлантичний альянс прийняв нових членів та розширив свої функції і зону відповідальності. Криза в Україні не стосується безпосередньо країни-члена НАТО, але спричиняє питання трансатлантичної солідарності у виробленні спільного підходу країнами НАТО до засобів врегулювання кризи за умов, коли Будапештський меморандум виявився недієвим, нові члени НАТО стурбовані власною безпекою з огляду на агресію Росії щодо України, а всередині натівських країн немає однотайності серед представників різних політичних течій щодо засобів тиску на Росію та допомогу Україні. До того ж, потужні бізнес кола, занепоєні втратою прибутків від своїх інвестицій в Росію, провадять власну гру та прагнуть впливати на політиків.

Мета статті. Дослідити концепції країн НАТО щодо кризи в Україні, відмінність у підходах різних акторів та державних діячів щодо допомоги Україні та оцінці гіпотетичної загрози власним державам, проаналізувати

труднощі становлення спільної позиції країн Північноатлантичного альянсу. Виходячи з того, що стратегічне партнерство США з провідними європейськими акторами значним чином визначає архітектуру світової безпеки, нагальним постає питання вивчення впливу історичного досвіду окремих країн НАТО на сприйняття кризи в Україні та вибору методів її врегулювання та стримання агресії Росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість публікацій, присвячених даній тематиці, виходить наразі у вигляді статей, враховуючи те, що аналізоване питання має хронологічні рамки в останні півтора року. Серед вітчизняних учених можна виділити праці з політики США відносно української кризи О. Потехіна, С. Толстова, С. Шергіна. Серед французьких фахівців виокремлюються дослідження А. Аржаковського. Як джерела використано висловлювання президентів та державних діячів країн НАТО з приводу української кризи та шляхів її подолання.

Основні результати дослідження. Країни-члени ЄС мають різний історичний досвід, сприйняття загроз та підходи до засобів їхнього попередження. Якщо Польща послідовно обстоювала спочатку необхідність власної євроатлантичної інтеграції та потім прихильно ставилася до намірів України вступити в НАТО, то Франція методично наполягала на тому, що Україні не потрібно вступати в НАТО через те, що їй ніхто не загрожує, і підкреслювала, що доля України полягає в тому, щоб залишитися «мостом» між ЄС та Росією. Далі, польські керівники всіляко доводили, що американська присутність в Європі є життєво необхідною і що тільки знаходження під захистом американців гарантуватиме безпеку Європи, тоді як Франція, будучи апологетом європейської стратегічної автономності наполегливо прагнула створити та посилити власне європейські структури безпеки. Нові члени НАТО, маючи тягар історичного минулого радянських часів, із розумінням ставилися до європейської та євроатлантичної інтеграції України, тоді як давні члени ЄС, стурбовані економічною кризою та

фінансовими проблемами Греції і Португалії з острахом уявляли собі гіпотетичний вступ України в ЄС та НАТО.

Показово, що найбільш активними європейськими діячами щодо врегулювання кризи в Україні виявилися лідери найпотужніших країн ЄС: канцлер Німеччини А. Меркель та президент Франції Ф. Олланд. Прикметно, що їхні країни мають значні інвестиції в Росії, а отже потерпають від санкцій. Хоча, ці керівники не забувають постійно підкреслювати важливість Росії і прагнення будувати майбутню архітектуру європейської безпеки разом із цією державою. Зокрема, А. Меркель зазначила, що ніхто не зацікавлений у новому розколі Європи, підкреслила своє прагнення розбудувати безпеку разом з Росією, а не проти неї, та наголосила на своїй прихильності ідеї «великої Європи» від Владивостока до Лісабона [1].

Показово, що український генерал Вадим Гречанинов, голова Атлантичної Ради України наголосив, що його обурює позиція А. Меркель. Він додав, що канцлер бачить, скільки разів Путін її обманював. Вона повинна бути військовим стратегом, а не тільки політичним. Генерал зазначив, що не хоче нікого ображати, проте він не бачить прогресу [2].

Між тим, хоча Німеччина прагне відігравати одну з основних ролей у врегулюванні української кризи та закінченні війни на Донбасі, та й загалом вбачає себе лідером ЄС, у суто безпековому вимірі вона не є гарантом суверенітету України, як п'ять країн-підписантів Будапештського меморандуму. Отже відповідальність в більшій мірі полягає саме на цих країнах, а не на Німеччині.

Прикметно, що колишній секретар НАТО лорд Д. Робертсон визнав, що ядерне роззброєння України привело до провалу, і вважає, що цілком легітимним є запитання: чи було б анексовано Крим та окуповано Донбас, якби українці зберегли б частину своєї ядерної зброї. В цьому контексті він доводить, що ядерний арсенал Сполученого королівства має суттєву значущість для гарантування безпеки. І робить висновок, що реальний світ є

небезпечним, як з'ясував це народ України. Тому немає місця в британській політиці тим, хто буде торгуватися щодо довготермінової безпеки [3].

На цьому тлі вирізняється позиція маленької Литви, яка рішуче засуджує російську агресію проти України. Її президент Даля Грібаускайте звертає увагу європейців на те, що є факт російської агресії на європейській землі, що не можна вимагати від країни не захищатися, коли вона зіткнулася з відкритою прямою війною на своїй території, і якщо сьогодні не допомогти Україні захистити її територію та народ, таким чином зрадять не тільки Україну, але й самих себе [4].

Потужна країна Франція неочікувано для самої себе опинилася перед дилемою постачання вертольотоносців «Містраль» Росії, коли остання анексувала Крим та втручається на Схід України. Отже, Ф. Олланд прийняв нелегке рішення не передавати кораблі до врегулювання кризи. Між тим, негативні висловлювання щодо України гіпотетичних лідерів президентських перегонів у Франції 2017 року М. Ле Пен та Н. Саркозі не дають оптимізму стосовно майбутньої політики Франції щодо України. Прикметно, що у Франції вже забуто про Будапештський меморандум. Скидається, що французький фахівець А. Аржаковський є єдиним представником наукових кіл Франції, котрий нагадує французам, що Франція підписала Будапештський меморандум, а отже, дала слово честі бути гарантом цілісності кордонів України в обмін на процес її ядерного роззброєння. На його думку, сьогодні французькі дипломати прагнуть мінімізувати цей документ, пояснюючи, що не йдеться про «негативні гарантії», але ці промови є непотрібними, тому що нікого не переконують [5].

Таким чином, нові країни НАТО настільки відстають в економічному та військовому плані від давніх європейських гравців, що, попри своє бажання, не зможуть суттєвим чином допомогти Україні. А країни-засновники ЄС мають значні інвестиції в Росії, і самі ж потерпають від власних санкцій, проти яких бореться потужний бізнес означених країн. Отже, на нашу суб'єктивну думку, на перший план виходить навіть не стратегія взаємодії

країн ЄС щодо України, а позиція гравця найвищого рівня – США, які постали перед дилемою вибору між своїми традиційними домінантами зовнішньої політики – інтервенціонізмом та ізоляціонізмом. Допоки президент Б. Обама вагається та роздумує, сенатор Д. Маккейн, голова комітету з озброєння Сенату США, без жодних вагань називає речі своїми іменами. Зокрема, мінські угоди, на його думку, є нездійсненними, а умова, яка в них міститься, про взаємний відвід важких озброєнь реалізується, коли рак свисне (в оригіналі «коли свині почнуть літати») [6].

Ми не можемо оминати спільну оцінку діяльності європейців щодо України, оголошену американськими сенаторами Д. Маккейном та Л. Грем: «Канцлер Німеччини та президент Франції, за підтримки президента США, легітимізують розчленування суверенної нації в Європі вперше за 70 років», – заявили сенатори, на події у Дебальцевому. Вони підсумували: «Західні лідери заявляють, що військового рішення конфлікту в Україні немає. Путін так не думає. Він продовжує агресію, і за відсутності сильнішої підтримки Заходом української армії, надалі ми спостерігатимемо реалізацію нав'язаного Росією військового вирішення в Україні, як це вже сталося на частині території Грузії та Молдови» [7].

Український дослідник С. Толстов вважає, що відмова від координації дій між Америкою, Євросоюзом та іншими учасниками «Великої сімки» об'єктивно означала б розмивання базових принципів трансатлантичного партнерства [8].

Між тим, всередині країн-членів Північноатлантичного альянсу немає одностайності щодо методів врегулювання української кризи, санкцій та поступок країні-агресору Росії. Керманічі держав, представники різних політичних течій, депутати та сенатори, бізнесмени та науковці мають власні підходи до розв'язання української кризи, на що впливають і як світоглядні позиції кожного актора, так і його особиста залежність чи то меркантильні інтереси в Росії (прикладом останніх можуть слугувати значні інвестиції в

Росію, чи фінансування Росією політичної діяльності, як у випадку з Національним фронтом Франції).

До речі, можна пригадати ще й історичний чинник, який в контексті втручання Росії в Україну може викликати різні спогади у представника кожної країни НАТО.

Якщо американець може звернутися до свого далекого колоніального минулого та пригадати війну за незалежність, отже матиме асоціацію з війною за незалежність власної країни, то француз може пригадати розпад імперії та війну Франції з Алжиром 1954-1962 рр., яка, незважаючи на всю військову потугу Франції, скінчилася незалежністю останнього. Крім того, для французьких прихильників антиамериканського напрямку є важливим період перебування при владі де Голля за часів біполярного ладу та його специфічні відносини з СРСР. До того ж, на думку журналістки А. Лазаревої, яка проживає у Франції, на рівні загальної дипломатичної школи Франція незалежно від уподобань президента та уряду лишається прихильницею ієрархічного світового порядку, згідно з яким «великі потуги» вирішують суто між собою долю «малих країн» [9, с.30].

У поляків історична пам'ять підкаже розподіли Польщі і пізніше її існування у якості країни-сателіта СРСР. Країни Балтії мають також цілком жваві спогади втрати своєї незалежності і свого функціонування у якості радянських республік.

Неабияким чинником формування позиції країн НАТО щодо кризи в Україні є те, що на керманів країн, від яких залежить прийняття конкретних рішень щодо Росії, тиснуть як представники законодавчої влади, так і представники потужного бізнесу, які не хочуть втрачати свої прибутки через запровадження санкцій.

Прикметно, що в цій ситуації постає питання ролі особистості в історії, тому що саме від конкретної людини залежать доленосні рішення. Саме президент США Б. Обама може ухвалити рішення щодо постачання летальної зброї Україні і саме президент Франції Ф. Олланд, представник

соціалістів, вирішує чи постачати Росії вертольотоносці «Містраль», контракт про які заключив його попередник Н. Саркозі з правої партії «Союз за народний рух».

Висновки. Таким чином, трансатлантичне стратегічне партнерство покликане, насамперед, гарантувати безпеку членів Північноатлантичного альянсу. Отже, криза в Україні наразі не стосується безпеки країн-членів блоку, проте викликає питання щодо трансатлантичної солідарності у разі поширення зони конфлікту та одностайності в оцінці ризиків та методів впливу на Росію. Якщо країни-члени НАТО продемонстрували свою єдність у бажанні захищати кордони альянсу та посилили свою військову складову на східному кордоні НАТО, то в підходах щодо санкцій та методів стримання російської агресії немає однієї позиції навіть всередині окремих країн. Країни, розташовані на Сході НАТО, стурбовані гіпотетичною ймовірністю поширення конфлікту на власну територію, тоді як держави на заході сподіваються, що агресія Росії їх не чіпатиме. До того ж, ядерні країни покладаються ще й на власну ядерну зброю як елемент стримування. У країнах НАТО є як прихильники надання зброї Україні, так і противники, не говорячи вже про представників потужного бізнесу, які лобіюють відміну санкцій заради власного прибутку. Показово, що трансатлантичне стратегічне партнерство виявилось міцним у гарантуванні оборони країн НАТО, заради чого власне і була створена дана організація в 1949 році, тоді як у сфері зовнішньої політики йде кропітка робота над виробленням єдиної позиції, а в економічній сфері взагалі йдеться про пошук лазівок певними представниками бізнесу для подолання санкцій. Свою роль в трансатлантичній співпраці відіграє і особистість керівників держав НАТО. Відданість трансатлантичному стратегічному партнерству чи отриманню прибутків власною державою може вирішуватися на певному етапі окремою людиною, як у випадку постачання «Містралів» Францією Росії. Немає жодної впевненості у тому, що якби на чолі Франції знаходився не представник соціалістів Ф. Олланд, Франція відклала б їхню доставку.

Таким чином, більш ніж через 60 років після свого заснування члени НАТО сподіваються, що в разі загрози оборонний блок виконуватиме свою основну функцію, та визначаються, що для них є основоположним: відданість засадам трансатлантичного стратегічного партнерства чи власні поточні економічні вигоди.

Список використаних джерел та літератури

1. Терех Н. Франсуа Олланд: «Если мы не сумеем добиться полноценного перемирия, то сработает сценарий под названием война» [Электронный ресурс] / Н. Терех. – Режим доступа: <http://fakty.ua/195217-fransua-olland-esli-my-ne-sumeem-dobitsya-polnocennogo-peremiriya-to-sovershenno-ochevidno---srobotayet-scenarij-pod-nazvaniem-vojna>
2. Украинский генерал высказал возмущение позицией Меркель [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://obozrevatel.com/politics/61389-ukrainskij-general-vyiskazal-vozmuschenie-pozitsiej-merkel.htm>
3. Robertson G. Agenda : former NATO boss Lord Robertson [Електронний ресурс] / G. Robertson. – Режим доступа: <http://www.heraldscotland.com/comment/columnists/agenda.118839437>
4. Терех Н. Франсуа Олланд: «Если мы не сумеем добиться полноценного перемирия, то сработает сценарий под названием война» [Електронний ресурс] / Н. Терех. – Режим доступа: <http://fakty.ua/195217-fransua-olland-esli-my-ne-sumeem-dobitsya-polnocennogo-peremiriya-to-sovershenno-ochevidno---srobotayet-scenarij-pod-nazvaniem-vojna>
5. Arjakovsky A. Russie-Ukraine: de la guerre à la paix? Entretien avec A. Arjakovsky [Електронний ресурс] / A. Arjakovsky, P. Verluise. – Режим доступа: <http://www.diploweb.com/Russie-Ukraine-de-la-guerre-a-la.html>
6. Минские соглашения не продержатся и неделю или свиньи начнут летать – сенатор Маккейн [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.facenews.ua/news/2015/263587/>

7. Сенатори США: Західні лідери потурають Путіну і легітимізують поділ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/ua/news/2015/02/18/senatory_ssha_zahidni_lidery_poturayut_putinu_i_legitymizuyut_podil_ukrainy_565533
8. Толстов С. Координація політики США та ЄС у реагуванні на українську кризу [Електронний ресурс] / С. Толстов. – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumkay_reag/view/article/koordinacija-politiki-ssha-ta-jes-u-reaguvanni-na-ukrajins/#sthash.BaFsl2S.dpuf
9. Лазарева А. У режимі флюгера. Що об'єднує ультралівих і ультраправих у Франції / А. Лазарева // Український тиждень. – 2015. – №13(385). – С. 30.

TRANSATLANTIC STRATEGIC PARTNERSHIP AND CRISIS IN UKRAINE

The events in Ukraine of 2014-2015 led the NATO countries leaders to the elaboration of cooperation strategy to resolve the Ukrainian crisis and to create the new European security architecture. The sequence of events once again highlighted, at first, the difficulty of a common position elaboration, and, at second, raised a question about its effectiveness.

This article analyses the concepts of NATO's countries about crisis in Ukraine, the difference in the approaches of different actors and government officials towards the help to Ukraine and the evaluation of hypothetical threats to their own countries, highlights the difficulties of North Atlantic alliance common position becoming.

The transatlantic strategic partnership is mainly intended to ensure the security of the North Atlantic Alliance. The crisis in Ukraine doesn't currently concern the security of NATO countries but it raises questions about transatlantic solidarity in a case of spreading the conflict zone and consensus in evaluating the risks and in choosing methods to influence Russia. If NATO countries demonstrated their unity in their desire to protect the borders of the alliance and

strengthened its military component at the eastern border of NATO, there isn't any common position about the sanctions and methods to help Ukraine even within one country. While the Eastern countries of NATO are concerned about hypothetical probability of spreading of conflict on its territory, the Western countries of NATO hope that Russian aggression will not touch them. Furthermore, the nuclear states rely on their own nuclear weapons as an element of deterrence. There are supporters of arming Ukraine and their opponents in NATO countries, not to mention members of powerful business lobby opposing to sanctions for their own profit.

It is significant that the transatlantic strategic partnership remains strong in ensuring defense of NATO countries for what was actually established this organization in 1949. The personality of NATO leaders plays the own role in the transatlantic cooperation. The commitment to the transatlantic strategic partnership or to the profit of own state can be chosen by an individual, as in the case of supplying «Mistral» to Russia by France.

Keywords: *Budapest Memorandum, EU, NATO, the USA, transatlantic partnership, Ukraine.*

ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКОЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО И КРИЗИС В УКРАИНЕ

События в Украине 2014-2015 гг. побудили лидеров стран НАТО к разработке стратегии взаимодействия для разрешения украинского кризиса и создания новой архитектуры европейской безопасности. Ход событий в очередной раз, показал, во-первых, проблематичность выработки общей позиции, во-вторых, поставил вопрос о ее эффективности.

Исследуются концепции стран НАТО относительно кризиса в Украине, отличие в подходах разных акторов и государственных деятелей к помощи Украине и оценке гипотетической угрозы собственным государствам, освещаются проблемы становления общей позиции стран Североатлантического альянса.

Трансатлантическое стратегическое партнерство призвано, прежде всего, гарантировать безопасность членов Североатлантического альянса. Кризис в Украине пока не касается безопасности стран-членов блока, однако поднимает вопросы трансатлантической солидарности в случае распространения зоны конфликта и единодушия в оценке рисков и методов воздействия на Россию. Если страны-члены НАТО продемонстрировали свое единство в желании защищать границы альянса и усилили свою военную составляющую на восточной границе НАТО, то в подходах относительно санкций и методов помощи Украине нет одной позиции даже внутри отдельных стран. Страны, расположенные на Востоке НАТО, обеспокоены гипотетической вероятностью распространения конфликта на свою территорию, в то время как государства на западе надеются, что агрессия России их не тронет. К тому же, ядерные страны полагаются еще и на собственное ядерное оружие как элемент сдерживания. В странах НАТО есть как сторонники предоставления оружия Украине, так и противники, не говоря уже о представителях крупного бизнеса, которые лоббируют отмену санкций ради собственной прибыли. Показательно, что трансатлантическое стратегическое партнерство оказалось устойчивым в гарантировании обороны стран НАТО, ради чего собственно и была создана данная организация в 1949 году. Свою роль в трансатлантическом сотрудничестве играет и личность руководителей государств НАТО. Приверженность трансатлантическому стратегическому партнерству или получению прибыли собственным государством может решаться на определенном этапе отдельным человеком, как в случае поставки «Мистралей» Францией России.

Ключевые слова: *Будапештский меморандум, ЕС, НАТО, США, трансатлантическое партнерство, Украина.*

Вікторія Пількевич
*Кандидат історичних наук, асистент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Політика ЮНЕСКО в сфері культури

В статті досліджено політику ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) в сфері культури. Висвітлено головні засади діяльності Організації щодо охорони культурної спадщини, збереження нематеріальної культури, заохочення до культурного діалогу між народами. Розглянуто основні конвенції ЮНЕСКО в галузі культури та звернено увагу на їх ключові положення. Встановлено, що співробітництво з ЮНЕСКО є важливою складовою у зовнішній політиці країн світу. З'ясовано перспективи подальшої роботи ЮНЕСКО в культурному напрямку.

Ключові слова: *ЮНЕСКО, конвенція, культурна спадщина, діалог культур.*

1945 рік відзначився великими подіями в історії людства. Закінчилася Друга світова війна і постало одне з найголовніших питань – збереження миру у світі. Ліга Націй, як гарант безпеки у світі, не виконала своєї історичної місії, тому на порядку денному було важливе завдання – створити новий інструмент, який зможе запобігти війнам і попередити нові жертви. Таким чином, виникла Організація Об'єднаних націй, на яку було покладено особливу відповідальність щодо майбутнього. ООН має установи, які в руслі її основної мети – збереження миру, використовують різні методи для досягнення головної цілі. У Статуті ООН статтею 57 передбачено створення спеціалізованої установи в галузі освіти і культури [1, с.37]. У відповідності до цього пункту виникла одна з спеціалізованих установ ООН – ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури). Вона була створена 16 листопада 1945 року (4 листопада 1946 року її Статут ратифікували 20 держав світу). Доречно зазначити, що вже у Статуті цієї організації зазначається: «Думки про війну виникають в розумах людей, тому

в свідомості людей потрібно укорінювати ідею захисту миру» [2, с.5]. Для виконання поставленої мети ЮНЕСКО використовує поширення культурних, освітніх, наукових зв'язків між країнами, заохочує діалог між народами, сприяє обміну досвідом між країнами. В своїй діяльності ЮНЕСКО не обмежується лише вищевказаними напрямками, але і розвиває інформаційно-комунікаційні засоби, піднімає та допомагає вирішувати проблеми відсталих країн, зокрема Африки, звертає увагу на гендерну рівність тощо.

В даній статті ми зупинимося на розгляді та аналізі політики ЮНЕСКО саме в культурній сфері, оскільки дане питання є дійсно актуальними на сьогоднішній день, коли світ знаходиться в стані постійних воєн, конфліктів, суперечок між державами, коли постає загроза знищення культурних пам'яток, расової, мовної дискримінації, втрати своєї самобутності. Вирішення різних питань шляхом дипломатії є неоціненною справою в міжнародному житті. ЮНЕСКО завдяки різноманітних заходам у своїй діяльності може створити атмосферу взаємоповаги, взаємозацікавленості та взаємодопомоги між країнами, зберегти пам'ятки минулого, духовні цінності кожного народу, заохочувати до спільної роботи для збереження миру.

Питанню діяльність ЮНЕСКО в сфері культури приділили значну увагу дослідники юридичних наук, зокрема В. І. Акуленко [3], І. Е. Мартиненко [4], В.В. Максимов [5], О. І. Мельничук [6], Т. Г. Каткова [7]. Роботи цих науковців становить значний доробок в розгляді та аналізі конвенцій ЮНЕСКО в сфері охорони культурної спадщини, поверненню цінностей, статистичних даних тощо. Оскільки головний акцент у цих дослідників, звичайно, сфокусований на правову площину діяльності ЮНЕСКО, в нашій статті вищезазначене питання буде направлена на історичну складову політики ЮНЕСКО в галузі культури.

У своїй діяльності в сфері культури ЮНЕСКО використовує прийняті нею документи: Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954 р.), Конвенцію про засоби, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввозу, вивозу і передачі права

власності на культурні цінності (1970 р.), Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.), Конвенцію про охорону підводної культурної спадщини (2001 р.), Всезагальну декларацію про культурне розмаїття (2001 р.), Конвенцію про збереження нематеріальної культурної спадщини (2003 р.), Конвенцію про охорону і заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 р. Наявна база документів ЮНЕСКО у даній галузі показує активну роботу Організації в напрямку збереження історико-архітектурної, підводної, нематеріальної спадщини людства, охорони культурних цінностей під час небезпечних ситуацій, що на сьогодні є досить актуальним на різних територіях.

Культурна дипломатія є незамінною складовою зовнішньої політики кожної держави, оскільки дає можливість не лише показати свою країну з власними традиціями, цінним надбанням, історичним розвитком, але й побачити та зрозуміти звичаї, мову, пам'ятки іншого народу. Ця взаємодія має базуватися на принципах толерантності, поваги, неупередженості до інших, незважаючи на расову, релігійну чи мовну особливість. Тому саме співпраця з ЮНЕСКО в галузі культури, долучення до її основних конвенцій дає можливість зробити це правильно.

У 1954 році ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Відзначимо, що дана конвенція була першим документом ЮНЕСКО в галузі збереження культурної спадщини. І це не дивно, оскільки після Другої світової війни, це було досить актуально. Людство прийшло до розуміння небезпеки та незахищеності пам'яток культури і необхідності запобігти значним втратам. Зокрема, в статті 3 «Охорона культурних цінностей» зазначається: «Високі Договірні сторони зобов'язуються підготувати ще в мирний час охорону культурних цінностей, розташованих на їх власній території, від можливих наслідків збройного конфлікту, вживаючи заходи, які вважають необхідними» [8, с.270]. Країни-учасники Конвенції зобов'язані поважати культурні цінності, що розташовані на території інших Договірних сторін.

Одним з основних документів Організації в сфері збереження культурної спадщини є Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, яка була прийнята у 1972 році. В ній під визначенням «культурна спадщина» зазначається: «пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури і живопису, елементи або структури археологічного характеру, написи, печери і групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних побудов, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких являє видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні творіння людини і природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології» [9].

Країна, яка має намір внести свою пам'ятки у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, повинна довести значимість цього об'єкту, показати його універсальну цінність. Звичайно, держава в першу чергу має підписати вищезазначену конвенцію, прийняти її основні положення. Країна не знімає з себе зобов'язань щодо охорони свого культурного об'єкту, вона повинна постійно звітувати про стан пам'яток та заходи щодо їхнього збереження. В разі невиконання країною своїх зобов'язань, записаних у Конвенції, їй загрожує вилучення її пам'яток зі Списку світової спадщини. Якщо загроза ушкодження чи загибелі пам'ятки підтверджується, то об'єкт заноситься до Списку світової спадщини, яка знаходиться в небезпечному становищі. Ця проблема є досить актуальною і стосується не однієї держави світу, в тому числі і України.

Культурні пам'ятки, які можуть бути внесені у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, мають відповідати необхідним критеріям: (i) Об'єкт є шедевром людського творчого генія; (ii) Об'єкт свідчить про значний взаємовплив людських цінностей в даний період часу або в певному культурному просторі, в архітектурі або в технологіях, в монументальному мистецтві, в плануванні міст або створенні ландшафтів; (iii) Об'єкт є

унікальним або принаймні винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує до цих пір або вже зникла; (iv) Об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю або ландшафту, що ілюструє значущий період людської історії; (v) Об'єкт є видатним прикладом людської традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, будучи зразком культури (або культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо якщо вона стає вразливою через сильний вплив необоротних змін; (vi) Об'єкт безпосередньо або матеріально пов'язаний з подіями або існуючими традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами і має виняткову світову важливість (На думку комітету ЮНЕСКО цей критерій повинен переважно використовуватися разом з яким-небудь ще критерієм або критеріями) [10].

Розглядаючи політику ЮНЕСКО в культурній сфері, неможливо оминати документ, який був прийнятий у 2001 р., – Всезагальна декларація про культурне розмаїття, яка відзначає: «Будучи джерелом обмінів, новаторства і творчості, культурне розмаїття так само необхідне для людства, які біорозмаїття для живої природи. В цьому сенсі воно являється загальним надбанням людства і повинно були визнано і закріплено в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь» [11].

Початок ХХІ ст. відзначився у діяльності ЮНЕСКО також прийняттям Конвенції про охорону підводної культурної спадщини. Підводна культурна спадщина означає всі сліди людського існування, що мають культурний, історичний або археологічний характер, які частково або повністю, періодично або постійно знаходяться під водою протягом не менше 100 років, такі як: 1) об'єкти, споруди, артефакти і людські залишки разом з їхніми археологічним і природнім оточенням; 2) судна, літаючі апарати, інші транспортні засоби або будь-які частини, їхній вантаж або інше начиння, разом з їхнім археологічним і природнім оточенням; 3) предмети доісторичного періоду [12, с.2].

Культурна спадщина – поняття досить широке, яке включає в себе також елементи духовного надбання. Зокрема, ЮНЕСКО приділяє свою увагу охороні також нематеріальній культурі. У зв'язку з цим у 2003 році була прийнята, а через три роки ратифікована, Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. До даного документу поступово долучаються все більше країн, що означає розуміння державами необхідності збереження різних форм нематеріальної культури, які в час глобалізаційних змін знаходяться у складній ситуації.

Роблячи, невеликий екскурс в минуле щодо цього питання, зазначимо, що у 1989 році була прийнята Рекомендація про збереження традиційної культури та фольклору, що сприяла розвитку міжнародного співробітництва у сфері охорони, збереження, захисту усної традиції та фольклору. Про важливість нематеріальної культурної спадщини засвідчує факт початку здійснення двох програм: система “живі скарби людства” (1993 р.) і “Проголошення шедеврів усної і нематеріальної спадщини людства” (1997 р.) [13, с.2].

Згідно Конвенції ««Нематеріальна культурна спадщина» означає звичаї, форми уявлення і вираження, знання і навички, – а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти і культурні простори, – визнані співтовариствами, групами і, в деяких випадках, окремими особами в якості частини їх культурної спадщини» [14, с.60].

Наша держава співпрацює з ЮНЕСКО з 1954 року. У 1991 році це співробітництво перейшло у новий вимір, так як наша держава здобула незалежність. Україна активно приймала участь у багатьох заходах ЮНЕСКО: конференціях, зустрічах, семінарах, висувала ідеї щодо створення нових проектів, підтримувала різні ініціативи, нові розробки, підписувала важливі конвенції Організації. У різні часи Україна входила до керівних органів ЮНЕСКО. При ЮНЕСКО діє Постійне представництво України, яке допомагає активній співпраці з Організацією. Під охороною ЮНЕСКО знаходяться культурні та природні пам'ятки від України. Першими об'єктами

стали Софіївський собор з прилеглими монастирськими будівлями, Києво-Печерська Лавра (рік внесення – 1990). Україна постійно працює в напрямку збільшення кількості пам'яток. Звичайно, існують певні питання, які потребують правильних рішень: неналежне фінансування культурної сфери, необхідність більш активного використання положень конвенцій ЮНЕСКО, постійне залучення молоді до співпраці і ін. В Україні постала загроза щодо виключення Софіївського собору з прилеглими монастирськими будівлями і Києво-Печерської Лаври. Забудова, яка останнім часом проводиться біля цих культурних об'єктів в центрі Києва, може зруйнувати унікальний ландшафт пам'яток. Все ж пам'яткам вдалося уникнути цього. Отже, співробітництво України з ЮНЕСКО є важливою складовою зовнішньої політики нашої держави.

В країнах світу існує багато питань щодо розвитку культурної сфери: руйнування пам'яток, недостатня увага з боку урядів, неналежне виконання основних законодавчих положень тощо. Співробітництво з ЮНЕСКО в цій сфері може дати поштовх до більш активної дії держав. Зробивши екскурс в минуле, можна побачити пласт роботи, яку здійснила Організація для покращення культурного життя. Наявна кількість конвенцій в цій сфері і ратифікація їх країнами світу показує цілеспрямовану політику ЮНЕСКО щодо вирішення важливих питань в галузі культури. За сприянням Організації постійно відбуваються семінари, симпозіуми, конференції з приводу охорони культурної матеріальної і нематеріальної спадщини людства, заохочення міжкультурного діалогу тощо. Рухаючись у заданому напрямку, вдосконалюючи свою правову базу, залучаючи до співпраці нових гравців, знаходячи нові підходи до вирішення найважливіших питань культурного життя, використовуючи інформаційно технології можна досягти значно більших результатів у майбутньому. Країни, долучаючись до політики ЮНЕСКО в галузі культури, до охорони всесвітньої спадщини людства, допомагаючи більш відсталим країнам, імплементуючи основні положення конвенцій ЮНЕСКО у власне законодавство, стають частиною

міжнародної спільноти, що виконує головну місію ЮНЕСКО – зберегти мир у світі.

Список використаних джерел та літератури

1. Статут Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] / United Nations information centres. – Режим доступу: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
2. Устав Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры / Основные документы. Издание 2014 года, включающее тексты документов и изменения, принятые Генеральной конференцией на 37-й сессии (Париж, 5 – 10 ноября 2013 г.) [Електронний ресурс] / База даних UNESDOC. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002269/226924r.pdf#page=6> – С. 5
3. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурної спадщини / В. І. Акуленко, О. І. Мельничук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – № 2005. – № 1, 2.
4. Мартыненко И. Э. Конвенции ЮНЕСКО по защите культурного наследия: проблемы реализации в национальное законодательство / И. Э. Мартыненко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2.
5. Максимов В. В. Правова охорона культурних цінностей у конвенціях ЮНЕСКО: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / В. В. Максимов – К., 1997.
6. Мельничук О. І. Міжнародно-правові засади формування Списку всесвітньої культурної та природної спадщини / О. І. Мельничук // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4.
7. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти / Т. Г. Каткова – Х.: Титул, 2007. – 181 с.
8. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту // Культурна спадщина України. Правові засади збереження,

відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. – К., 2002.

9. Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия [Електронний ресурс] // Сайт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Режим доступу: <http://whc.unesco.org/archive/convention-ru.pdf>.

10. The Criteria for Selection [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Центру всевітньої спадщини World Heritage Centre. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/criteria>

11. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ООН. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/cultural_diversity.shtml

12. Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage / [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЮНЕСКО. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001260/126065e.pdf>

13. ЮНЕСКО. Генеральная конференция. Сессия (31; 2001; Париж). Разработка нового международного нормативного акта по охране нематериального культурного наследия. – Париж: ЮНЕСКО, 2001.

14. ЮНЕСКО. Генеральная конференция. Сессия (32; 2003; Париж). Акты Генеральной конференции: 32-я сессия: 29 сентября – 17 октября 2003 г., Париж. – Париж: ЮНЕСКО, 2004.

Политика ЮНЕСКО в сфере культуры

В статье исследовано политику ЮНЕСКО (Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры) в сфере культуры. Показано главные принципы деятельности Организации касательно охраны культурного наследия, сохранения нематериальной культуры, поощрение к культурному диалогу между народами. Рассмотрено основные конвенции ЮНЕСКО в области культуры и обращено внимание на их ключевые позиции. Установлено, что сотрудничество с ЮНЕСКО есть

важной частью внешней политики стран мира. Выяснено перспективы дальнейшего работы ЮНЕСКО в культурном направлении.

Ключевые слова: *ЮНЕСКО, конвенция, культурное наследие, диалог культур.*

The UNESCO's policy in cultural sphere

The activities of UNESCO (The United Nations Organization for Education, Science and Culture) in the cultural sphere are researched. Special attention was given to examining the main conventions of UNESCO. The author emphasizes on high importance of cooperation with UNESCO for every country. According to the article the author outlines perspective of future activities of UNESCO in cultural sphere.

Key words: *UNESCO, convention, cultural heritage, dialogue of cultures.*

Larysa Zariczniak
*Postgraduate student,
Kyiv National Taras Shevchenko University*

**Theoretical and Practical Motivations
for Joining the Ukrainian Insurgent Army**

The article discusses the reasons for joining the UPA based on oral history interviews. Initial activities of the UPA in the light of memoirs are characterized. Repressive and punitive actions of the USSR against UPA are analyzed.

Keywords: *Ukrainian Insurgent Army, motivation, the Second World War, the Second Polish Republic, Soviet Union, Germany, nationalism, repression, incentives, rational choice wanderings.*

The Ukrainian Insurgent Army (UPA) was formed during the Second World War. The UPA began operations in 1943 and spread throughout the whole of western Ukraine where it not only engaged in battles with the Germans but also the Soviet partisans and NKVD units. It formed an underground network of supporters and created secret hospitals, factories and even had its own currency. However, why did some many young western Ukrainians join the UPA? How did their personal experiences influence their decisions during the war – primarily how did their respective bonds to the UPA form? Motivations for joining any insurgency are complex because they stem from individual motivational factors; however, generalized factors among a specific group can also be detected. In order to explore these motivations, this article draws on theoretical approaches that include rational choice theory, deprivation theory, examination of mobilization incentives, realist theory and the more traditional explanations linked to nationalism and repression. It was because of a combination of these motivations that western Ukrainians joined the UPA rather than just one single reason.

Various insurgency studies use traditional state-led narratives that have always assumed that it was a state-sponsored repression or a certain political outlook that helped recruit willing participants into an active insurgency:

recruitment is seen as a reaction to state action. However, they fail to pinpoint why there was this state repression or how these willing recruits are drawn into that specific insurgency. It is true that state repression shapes the identities of those affected [1, p.30]. The identities of those Ukrainians who joined the UPA began in the interwar period under the Second Polish Republic. Historian Timothy Snyder has analyzed how a radicalized Ukrainian identity was linked to the actions of the Second Polish Republic's use of "public corporal punishment" against its Ukrainian minority along with the economic discrimination of intellectual Ukrainians [2, p.138, 144; 3, p.75, 136, 180]. Rogers Brubaker, Joseph Rothschild and Yaroslav Hrytsak have also analyzed the Polish state's actions toward its Ukrainian minority during the interwar years, and how these actions affected the Ukrainian population. All three identify that the Polish state's actions "nationalized" the Ukrainians and aggravated an exclusively Ukrainian identity through the policing activities of Ukrainian social, cultural and political activities [4, p.101; 5, p.43; 6, p.191, 197]. These historians have explained the increasingly radicalized outlook of many Ukrainian intellectuals. However, there is little explanation of the reaction of the local population to state repression. It is precisely this reaction to states' repressive and discriminatory policies that motivated some to join the UPA. Traditional analysis on insurgencies in general tend to emphasize this state repression theme [7, p.401, 418]. However, other historians and other motivational aspects need to also be explored in conjunction with oral history in order to ascertain a general understanding of the actions of certain western Ukrainians. Oral history is used in this article as an exploratory tool for the practical reasoning to explain the motivations of western Ukrainians before and during the war.

Nationalism is the other traditional motivational factor that many historians argue to be the reason why Ukrainians joined the UPA. However, this theory at times oversimplifies the motives of activists and thereby implies that one particular variant of nationalism is either good or bad: the bad being "caused by the displacement of ethnic hostility" and the good as "caused by illegitimately

thwarted national aspirations” [8, p.64]. The importance of nationalism and Nationalist organizations (such as the OUN) has been the basis of many (if not most) of the literature on the Ukrainian national movement, including one of the leading historians on this topic – Volodymyr Viatrovych [8, p.12]. However, although his works have been regarded as some of the most impressive on the history of the Ukrainian Nationalists, they primarily deal with a more political history (the outlooks and interactions of the OUN and UPA) rather than examining the reasons why Ukrainians joined their ranks [8, p.32–33, 38, 70–79, 136]. Yuri Shapoval has also examined the varied aspects of the Ukrainian national movement during the Second World War. He too explores some of the darker events that occurred in Ukraine and emphasises the role (or the lack of a role) Germans played in the Polish-Ukrainian massacres while exploring the geopolitical environment that created the atmosphere of mutual extremism [10, p.165, 170, 177, 182]. Roman Wysocki and Gzegorz Motyka have also examined the influence of Nationalist organizations within the Ukrainian social youth organizations. Wysocki recognizes that the “task of the nationalists was to ‘attract, organize and educate the young generation’” [11, p.108, 146]. Grzegorz Motyka examines the influence of the OUN among the youth and student organizations prior to the war [12, p.174]. While the above mentioned historians are renowned in their fields, they examine the reasons why the UPA came into existence in a limited way. While their work is certainly useful in exploring the political and military aspects of the Ukrainian Nationalists, they refer only to the national movement itself and not the reasons why these men and women filled UPA ranks.

Western Ukrainians made the rational choice to join the UPA. This collective action was based upon a pre-existing community which shared a common interest in its own survival and which already had existing links to an organization that furthered those interests [13, p.77–78, 84]. The Ukrainians who joined the UPA lived in communities that were well-integrated and provided a “social organizational foundation for mobilization” [14, p.149]. This community was linked together by “linguistic nationalism” in which every nation (or communal

grouping) was linked together by its own specific language and culture which, in turn, reflected the spirit of the people [15]. This principle of a national collective identity was also fostered by a high degree of patriotism that many felt during the interwar years in western Ukraine [16, p.7, 20]. Members of the UPA were nationalists – a meaning that has been confused and confounded by many but has most clearly been defined by Alexander Motyl as “a political ideal that views statehood as the optimal form of political existence for each nation” [18, p.80]. There has been evidence that supports I.K. Patryliak’s assertion that the interwar generation was brought up “in the cult of fallen heroes...[where] their possible deaths and the death of their friends were looked upon as a necessity during the fight for independence” [18, p.18]. This process began after western Ukraine was incorporated into the Second Polish Republic. However, how was this collective identity fostered during the interwar period in order for these young men and women to identify themselves with the certain Ukrainian nationalist variant that would lead them to join the UPA?

After the fall of the Ukrainian National Republic, thousands of Ukrainian men were demobilized and sent home. These men, the veterans of the Ukrainian Galician Army, the Ukrainian National Republic Army and the Sich Riflemen, became the founders of a new Ukrainian paramilitary campaign and more importantly they became the new Ukrainian intelligentsia of the interwar years. It was their beliefs, accomplishments and frustrations that were passed onto the future generation of Ukrainians – those Ukrainians who joined the UPA during the Second World War. They believed that the democracies of Europe ignored Ukraine’s national aspirations and the glorified principle of self-determination did not apply to the Ukrainians after the Versailles Peace Treaty was signed. Alexander Motyl believes that for these men, the only solution was “to withdraw into the nation, close ranks, mobilize all available forces and ruthlessly pursue Ukrainian interests with no regard for other nations” [19, p.52]. In 1920, the Ukrainian Military Organization (UVO) was formed as a resistance movement to Polish occupation. By 1922, the UVO launched wide-spread “sabotage actions”

against Polish landowners and colonists and by 1923 there was an influx of young Galician Nationalists joining the organization [19, p.110, 126]. This generation of Nationalists were, as Volodymyr Viatrovykh identifies, the first generation in Ukrainian history that were divorced from everyday life and were entirely devoted to the fight for Ukrainian independence [20, p.130]. This generation, who created the foundations of the Ukrainian political nationalism, was also the same generation who promoted and expanded the Ukrainian national movement into wider Ukrainian society.

After the war with Poland ended, many Ukrainian veterans were given educational opportunities in Czechoslovakia and Poland [19, p.94]. Those who took these opportunities came back frustrated by the military defeat, but more importantly, they also became the new leaders of the Ukrainian social and political community. Their contributions to Ukrainian cultural nationalism throughout western Ukraine are instrumental in the pragmatic, everyday spread of the conscious national identity that ingrained Ukrainian nationalism among the young interwar generation. The UNR veterans are the ones who built the Prosvita reading rooms, opened the National Schools, ran the cooperatives and helped young people get involved with the community [21, p.11]. Lubomyr Poliuha recalled that his father, a Galician National Army veteran, was responsible for creating the Ukrainian Underground University in L'viv. The majority of the prominent figures of the Ivano-Frankivsk Prosvita reading rooms from 1920-1930, for example, were veterans of the Galician National Army [22, p.60–72]. Myroslaw Bihus' father, a veteran of the Ukrainian Galician Army, became the head of the cooperative movement and the National School in Rohatyn [23]. These veterans were clearly very active in their communities and that activism was influential for the younger generation of Ukrainians.

There was a link between Ukrainian intellectualism, Ukrainian paramilitarism and the Ukrainian youth. Those who took a vital interest in the workings of the UVO and the education of the future Ukrainian generation were noticed by the Polish police. In a 1929 intelligence report from Dobromyl, for

example, it was pointed out that there was a “large amount of Rusyn-Ukrainian intellectuals who were sympathetic to the UVO” including Piotr Dutko who was an “extreme nationalist and Prosvita organizer” [24]. In another report from the same region, numerous Ukrainian veterans were identified as being UVO “agitators” but were also the founders of numerous cultural and sporting organizations in the city: Michal Bendzar, for example, founded the Prosvita society while Stefan Bachowski was an instructor for the sporting club “Sokil” [25]. The Polish police reports warned that the Ukrainian youth was being mobilized and trained under the guise of the “Luh” sporting organization and “Sokil” shooting club. It also concluded that the center of UVO activity was in the Prosvita society and that all Ukrainian organizations were active supporters of the Ukrainian national movement in the countryside [26]. In this conclusion, they were not wrong.

Within Prosvita, young Ukrainians were given the opportunity to learn about their history from those who participated in it. It provided this generation with their first “university education”, as Yevhen Shtendera jokingly described it [27]. Orest Vaskul recalled that the active members of the Prosvita society were all UVO and Galician Army veterans (his father included) [28]. For the majority of UPA veterans their connection to the UNR veterans was personal – many had relatives who fought in the ranks of the Ukrainian National Republic Army, the Ukrainian Galician Army or in the Sich Riflemen. Personal family histories about the heroic battles of the Galician National Army were influential to UPA veterans from an early age. Most of these personal histories were of fathers and grandfathers and included a rich understanding of the Ukrainian nation’s struggle for independence. Maksym Wowk’s memories of his father’s exploits were typical for most veterans:

My father fought, my father’s brother too. His brother died in 1918 and father went to Italy [with the Austrian army]. And when he came back he went into the Sich Riflemen and was wounded and came home. ... The older generation talked to us about [the battles] and even those who fought, and some who didn’t fight, [they] still had weapons, and when they were needed like in 1943 they were given to the self-defence groups [29].

The romantic heroism of the Galician National Army and the Sich Riflemen cemented a lineal history to the actions of the UPA generation – they had a recent example of Ukraine’s autonomy and were willing to see that same historic experience come into fruition once again. Anna Vasylyk recalled that her father was a “big patriot” who talked about Ukrainian history to her and her friends regularly [30]. Yurii Stupnyts’kyi, Lubomyr Poliuha and Anna Martyniuk all grew up listening to tales of their heroic fathers during the time of war – “my father was a member of the Galician National Army. He was in L’viv on 1 November [1918]” [31, p.15-16] were only a few quotes from UPA veterans. These memories allowed them to be more susceptible to the ideal of Ukrainian independence because they already had a clear image of what Ukrainian independence could be.

The children of these UNR veterans were certainly enthused by these stories of heroics and patriotic passion: Stepan Borsch described how his father told him stories about fighting the Poles and how “it was very fascinating for us children” [32]. Anna Bajlak recalled that her uncle was a Sich Riflemen veteran who regularly read her books about the 1918 battles; he was so passionate about it that his feelings “resonated through her because he loved his country so much” [33]. This passionate reshaping of Ukrainian history – moulding it into a heroic battle for Ukrainian independence –affected all those men and women who joined the Ukrainian Nationalist underground. Stepan Stebelskyi, whose nom-de-guerre was “Khrin”, recalled with fondness the memory of his father:

Some time in 1918, I, a four year old boy, was lifted up by my mother into her arms and saw people gathering by the school. ‘What is this mother?’, I asked. ‘This, son, are the villagers who are going to conquer Kalush, their leader is your father. They are going for Ukraine, so that little children like you can live in peace.’ [34, p.64]

Liudmyla Foya – one of the first OUN (B) activists in Kyiv – had a father who fought for the Russian Tsarist Army during the First World War and later joined the UNR Army [35, p.9]. There was certainly a high degree of romanticism associated with the escapades of those Ukrainians who joined the UNR Army.

However, those veterans also worked tirelessly to resist the Polish government's attempts to "undermine their national distinctiveness" [36, p.206] with their work in the cultural, political and social spheres of Ukrainian life.

The UPA veterans took it upon themselves to glorify the fight for Ukrainian independence in 1943 by linking it to the struggle of the Galician National Army – the idea that independence was stolen from the Ukrainians after the First World War was not a mistake that the UPA generation would make. Anna Martyniuk's discussions with her father regarding his time in the war were a good example of this: "My father told me a lot of things. About how it was, about how they fought, why the Sich Riflemen lost. They didn't have anything to fight with, they didn't have any weapons. Help came from France to the Poles, they got weapons and won" [37]. The fight of the Ukrainian National Republic instilled the idea that Ukraine had unique characteristics and that it was entitled to its own state. Children grew up in an atmosphere where they envisioned their role in the future war of independence as pivotal. The UPA represented these ideals and allowed the imagery of the struggle for independence to be achieved. Stepan Stebelskyi had a dream from childhood that he was "to become a soldier of the national army and fight for the freedom of Ukraine...Just imagine what luck this is to be involved in the fight for Ukraine within the highest level of a national army" [38, p.13]. UPA veterans believed, and still believe, that they fought for a legitimate army of Ukraine – for its freedom and its sovereignty. This idealistic picture came from their youth when they fantasized about "my horse, my girl, Kyiv, Sofiiska Square and tears after the victory for Ukrainian independence" [39, p.1–2]. Maria Savchyn Pyskir theorized that it might have been her girlhood romanticism, her parents' example of working hard to achieve an end, or even the influence of her family's history that made her want to be heroic and join the UPA [40, p.7]. This heroic imagery was very influential to those young people who looked to the older generation for inspiration and who inherited that generation's frustration and political disappointments. However, the interwar generation of western Ukraine knew the difference between a political cause and a cultural identity that did not

correspond with a Nationalist “cult of fallen heroes”. While western Ukrainians certainly did have a particular political leaning, it is not the sole explanation for why people joined the UPA .

Historian Ryszard Torzecki has examined the Ukrainian intellectual’s economic deprivation prior to the war and suggests that underemployment of Ukrainians led them to be far more influenced by radical nationalism than by liberal ideologies [41, p.65]. This deprivation theory is further explained by Ekkart Zimmerman as asserting that an individual (or group) feels frustrated with the ruling authority if “the equity relation or the rule of distributive justice is violated” [42, p.31]. This feeling of inadequacy has been linked to social, political or economic differences between classes, ethnic groups or institutions. In the case of western Ukrainians, this disparity was among ethnic lines and economic classes and this poverty was “often considered a cause of political instability and political violence.” [42, p.94]. The Polish state of the interwar years perceived the radicalization of Ukrainians as a serious threat to the safety and security of Polish independence. Reports were created throughout the interwar and war years (including ones by the Polish government-in-exile in London) which suggest that Polish fears were widespread and were caused by state discrimination against Ukrainians “simply because they were Ukrainian” [43]. During the Second World War, the Polish Home Army also reflected back on the activities of the SPR and deemed their actions as a failure because they did not adequately deal with their minority issues [44]. The separation between ethnicities was so excessive that it was reported throughout western Ukraine in the three main Ukrainian territories (including eastern Galicia, Volhynia and the Transcarpathian region). These reports suggest that there were general fears regarding the Ukrainians who lived in the SPR: the Polish state used various repressive measures to manage their Ukrainian minority including exclusionism and assimilation. Exclusionism involved the clear delineation between the ethnic groups and is seen in almost every aspect of daily life for Ukrainians. Assimilation policies on the other hand, had religious overtones and were used primarily because the Polish state built its legitimacy

around its capacity to integrate diverse groups into a singular political entity [36, p.204]. During this period the Polish and Ukrainian ethnic identity was based on religious distinction – baptismal certificates from each church were important in identifying ethnic leanings. As Polish Home Army veteran Waldemar Lotnik stated, “if an Orthodox Ukrainian converted to Roman Catholicism then he automatically became Polish and vice versa” [45, p.15].

The attempted Polish colonization encouraged a divergence of society along ethnic lines – those considered Ukrainian were not considered Polish and this was one of the first main radicalizing influences for Ukrainians [2, p.146]. These exclusionary divisions stemmed from various influences like the monetary support the Polish government gave in the form of the Union of Settlers subsidy [46, p.63]. The contemptuous Land Reform Act of 1925 resulted in the redistribution of 800,000 hectares to new Polish settlers in Eastern Galicia and Volhynia [47, p.480]. Ukrainian reaction towards these colonists and government policies was governed by “grievances with the Polish settlers” due mainly to the Ukrainians belief that the Poles “stole their land” [48]. This in turn provoked a more radical sense of being Ukrainian in the eastern regions of Poland, because the majority of them were discriminated against based on their ethnic identity. The best example of this was written by Michael Hrycyszyn:

The move to the village [in eastern Galicia] was brought about by the fact that there were more Polish settlers coming into our area and all the government jobs were being allocated to Polish nationals, whilst Ukrainians were either being made redundant or pensioned off...The Poles wanted to convert Galicia and western Ukraine into part of Poland, hoping that we would gradually accept their Polish language and change [to] their religion. Officially, the Poles still called us Rusyn or Rusyni, but Ukrainians adopted ‘Ukrainian’, accusing the Russians of taking our historic name ‘Rus’...In the 1930s, anti-Polish agitation and sabotage began to increase, especially against the Polish settlers who had come to Galicia as part of the Polish government’s colonization policy. This programme in particular caused a great deal of bitterness and resentment...[The colonists] were also allotted land

when the Polish government sold off the big estates in the ‘parselatsiya’[parceling] from which Ukrainians were largely excluded. One summer many attacks took place against Polish property in Galicia [49, p.26, 46–47].

For UPA veterans, this was the beginning of the radicalization of Ukrainian identity in the SPR – Ukrainians were in effect different because of the differing policies placed upon them.

This resentment towards the Polish state was also fostered by the seemingly prejudicial way in which the Polish police discriminated against specific Ukrainians. The Polish police targeted Ukrainian intellectuals such as professors, students, administrators and directors who were involved with the cultural life of the villages [50, p.5]. Ukrainian Greek Catholic and Orthodox priests were also victims as were the church institutions – the Polish police even confiscated the Greek Catholic Archbishop’s pastoral letters [51, p.9]. Along with attacks on the Ukrainian religious institutions there were also closures of Ukrainian schools and cultural centers and the destruction of Ukrainian libraries [52]. The situation certainly did not benefit from Deputy Bronislaw Pieracki’s comments that the “Ukrainians must be burned out with white-hot steel...Poland must continue to punish the entire population upon the principle of collective responsibility” [53, p.83]. This response to OUN tactics not only increased the segregation of the Ukrainian population but intensified the radicalization of Ukrainian society. This targeted Polish repression in turn increased the possibilities for nationalist mobilization and in this way, the work of the OUN became more pronounced during the interwar years.

Dmytro Tkach has also realized that there was a certain amount of disillusionment by all the western Ukrainian classes towards the various occupational states: the poor and peasantry were economically disadvantaged under the SPR and were disappointed with Soviet and German authorities while the middle and upper classes either had no social movement available under Polish rule or feared losing their property under the Soviets and Germans [54, p.151]. The Polish disillusionment was discussed above, however the Soviet authorities

enacted a mixture of repressive tactics in western Ukraine during its first initial occupational period between 1939 and 1941. Initially, “softer” forms of repression were used in their newly conquered territories with administrative restrictions (again based on ethnicity and political leanings) and social reconstruction attempts (primarily in education). First, there was a separation of nationalities: not only were the Polish children taken out of Polish schools but those schools were now depolonized. The Soviet system created language based schools in which varying nationalities (except the Polish one) created their own ethnic institutions. However, in all schools, history, religion, the Polish language, Latin and geography were banned. The second outcome of initial Soviet reformation was attempted secularization of society. Religious officials and symbols were generally regarded with disrespect under the new Soviet authority. Ivan Wasylycia recalled that the Soviets closed the local church and converted it to a military barracks while Wolodymyr Baziuk explained that his cross was yanked off his neck by a Soviet nurse during a medical check-up. However, these tactics were enhanced to include harsher measures against anyone assumed to be against the communist regime.

The beginning of the more extreme Soviet repression was the mass deportations and killings that corresponded with the Soviet use of coercive power to mould a socialist society. The first to be targeted for mass deportations were the Polish inhabitants of western Ukraine, however as many as 25,000 Ukrainians were also deported between 1940 and 1941. The deportations of untrustworthy elements of the population came very quickly for some: Poliuha recalled that those people who welcomed the Soviets into L’viv with their blue and yellow flags were also the first to be arrested. In this initial deportation were included Ukrainian communists – those who were usually members of the Western Ukrainian Communist Party prior to 1939 [22]. This was done because the majority of those involved with the communist party were intellectuals who were understandably disappointed with their eastern brethren. Wolodymyr Baziuk explained why the Soviets deported their fellow communists:

The first to get sent to Siberia were the Ukrainian communists because they saw the problems, the hypocrisy of the system. Instead of bringing independence to Ukraine, [the Soviets] brought more repression...One of my favourite professors; he taught Polish history and literature [before the Soviets]. His name was Prof. Paczynski. [He] was young and later under the Bolsheviks, we found out he was one of the leaders of the communist party in western Ukraine. When they formed one of the first Ukrainian high schools, he came in and began teaching Ukrainian [socialist] literature. He began criticizing this literature and called it all a farce. He thought he was safe because he was a communist and that they wouldn't do anything to him because of it...In the end...they shot him [55].

The greatest tragedy of the Soviet occupation was the mass killings of political prisoners in 1941 by the retreating Soviet authorities. Jan Gross describes the whole procedure as an unintermittable widespread and systematic killing method. The victims of this Soviet repression “did not necessarily speak a foreign tongue, have skin of a different hue, come from a different ethnic group or even belong to a distinct social class” [56, p.182]; yet, thousands died because they were deemed a political threat to the Soviet system. Some were genuinely Nationalist threats, yet the majority were usually Ukrainians who simply expressed their national consciousness. Stepan Babij's uncle for instance, was arrested by the Soviets for putting up the Ukrainian blue-yellow flag on his house [57]. The numbers involved were at time unimaginable: in the Lutsk prison, for example, out of roughly 3000 prisoners only 45 survived [58, p.164]. Within the walls of those prisons, inmates were no longer distinguished by nationality but were all treated in the same and equal way: their killings were indiscriminate and identical (usually a shot through the head). For those veterans who were directly affected by this shooting, this experience brought Soviet repression into reality.

The immediate effect of these killings upon the UPA veterans was the complete contempt against Soviet authority. This brutality and indiscriminate violence towards its own citizens culminated in the dissatisfaction of many in Ukrainian society towards the Soviet regime. The resentment that western

Ukrainians felt is described by Roger D. Peterson as a feeling “of being politically dominated by a group that has no right to be in a superior position” [69, p.40]. This frustration, which played a crucial role as a motivational factor for joining the UPA because it rationalized the risk associated with joining a violent and dangerous insurgency [54, p.155]. The return of Soviet rule and the experience of German occupation made this risk acceptable.

The greatest radicalization event that was recalled by many UPA veterans during the German occupation was the large deportations of Ukrainians to Germany. Not only did this symbolize the generalization of repression in Ukraine (for intellectuals and ardent political ideologues were no longer just targeted) but it now also began targeting young Ukrainians. By 1942, two-hundred thousand Ukrainians were working in Germany [60] and until the end of 1941 they were treated fairly well. Maksym Wowk, for instance, recalled that he received good food and good pay while working for “the industrial sector” near Düsseldorf [29]. Polish records also suggested that the Ukrainians were given more freedom compared with other Slavic people: Ukrainians only worked 8 hour days, had Sundays free and were given special passes to freely walk around the cities. They also received pay for their work: 25 Reich marks (RM) per month if one worked in the countryside and 1.20 RM per hour in the industrial sector. However, by the end of 1941 the situation changed when the German political attitude towards Ukrainians altered. The freedom that many enjoyed was taken away; food and clothing rations were reduced, and Ukrainians were considered “servants” who were regularly beaten, penalized and imprisoned for minor offences. Anelya Warvaruk, a Ukrainian forced worker, for example, recalled that her regular packages from home were taken away and she continued working the camp for several months without any shoes. She also recalled the severe beatings of the Germans and the solitary confinement she experienced for simply taking too many potatoes into the kitchen (rather than out of it) [61]. The Germans also stopped separating Ukrainians from Russians and called them “Soviet-Russians”; Ukrainians were under the classification of “Ost” and were treated the same way as

“the Poles and the Jews” [62]. The Polish Home Army report on Ukrainian workers in Germany suggested that the “Ukrainian workers led a miserable living with slow death from hunger and heavy work; or a rapid death from falling bombs” [63, p.394–395] Wowk also testified that after 1942 “the Germans began to shoot fifty young men in [his] area. Two of [his] cousins were killed there – Roman Wowk and Volodymyr Wowk” and this made him angry enough to escape and flee eastward. For him it made little sense in staying: “we’re working for you and you’re destroying our villages and people?” [29].

By mid-1942, with information coming from Germany about the dire living conditions, the physical abuse and threat of death, there were no more Ukrainians volunteering to work in Germany. This was when the Germans began forcibly “recruiting” from their occupied territories. In the last three months of 1942 for example, there was a 225,000 worker quota established [64, p.256, 259]. In order to fulfill these quotas the Germans held family members hostage and warned that if those sons and daughters who were in hiding did not “bring themselves in...they will start shooting” [65, p.30]. One UPA veteran who was sent to Galicia in an Ost battalion of labourers “became increasingly bitter against the Germans” there and was introduced to the nationalists who convinced him to escape and gave him clothing and safe passage through the territory [66]. These deportations were the initiative that some needed to take action against their fate, whether that be in the UPA or in other military institutions.

The German repressions reinstated the view that Ukrainians needed to fight for their own survival; relying on others was no longer an option. As Anna Buryj stated in her interview: “no one was willing to help us, so we helped ourselves” [67]. Instead of willingly accepting their fate, many young western Ukrainians took the risk of joining an insurgency which actually guaranteed their right of freedom and life. This pull into the nationalist underground however did not occur without a certain level of German repression: because of this repression, the UPA drew from a variety of social and political groups. The majority of these soldiers were farmers, with only the highest level of command being incorporated through

military trained professionals and intellectuals (about 15%). However, there was also a large number (roughly between 20-25%) of workers who joined – the majority of these volunteers were young (between 18-28 years of age) [68, p. 444]. While gaining an insight into the political leanings of many of the UPA veterans is difficult due to a lack of sources, one can ascertain from oral testimonies that UPA recruits did not necessarily have to have a nationalist ideology: Iryna Kozak was adamant in her testimony that Nationalist ideology was never a prerequisite for joining the UPA, she was rather annoyed at the misconception that only OUN members were UPA recruits [69]. In western Ukraine, the UPA fought the Germans because the behaviour of the occupational authority towards them; a Polish report stated that “Germany’s actions try to destroy the Ukrainian nation. There are exports to the Reich for work, work camps, persecutions, arrests, concentration camps, collection quotas, famine – this is why Ukrainians fight Germany” [63, p.7].

A last motivational theory that should be explored in examining western Ukrainians’ reasons in joining the UPA is the incentive theory. This theory suggests that there were certain social, political and economic goods and rewards are used to mobilize individuals “to do their part toward achieving the group goal” [70, p.60]. This theory is used to help explain the importance of survival for western Ukrainians as a key feature in the appealing image of the UPA – the German and Soviet threat had to be real enough for western Ukrainians to consider joining the UPA. In this way, the basic need to live was a reward for joining. Polish historian Włodzimierz Medrzecki has understood this incentive based system and concluded that the actions of the Polish state nullified any hope of compromise between Ukrainians and Poles during the war, and as a result UPA recruitment was possible because it was seen as the only organization that was dedicated to Ukrainian interests [71, p.14–15].

The article links the incentive theory with the deprivation model – if one takes away the incentives that should be available to everyone equally (be they political freedoms, social rights or economic profits), there is a good chance that there will

be many forms of collective action that aim to re-attain those goods [72, p.33]. For many western Ukrainians, the lack of respect, equality and freedom they experienced during the SPR were then exaggerated by the occupational policies of the Germans and Soviets. This idea that people strive to attain the same basic rights within a society are encompassed in the original tenets of Hobbes' Social Contract. However, one has to understand that in order for groups of people to congregate together and rationally and voluntarily join a certain and specific organization they have to have some previous interaction and shared emotion with the group of people they intended to join [72, p.33, 118]. For many western Ukrainians it was the importance of collective identity that allowed them to choose the UPA: the Ukrainian Insurgent Army represented a defined "we" that resonated with "the understandings and expectations of [the] heterogeneous audience" [8, p.79].

In the eyes of the Ukrainians in the area, the UPA was their protector. Historian Timothy Snyder has pointed out that the UPA's simplistic nationalist message "brought intellectual order to an otherwise incomprehensible situation" [73, p.225]. Oleksa Konopadskij stated that in "Volhynia, the UPA became the defence for the Ukrainians against German-Gestapo, Moscow-Bolsheviks and Polish terror" [74, p.17]. Dmytro Shumuk recalled that in the spring of 1943, the UPA units were accepted into the Ukrainian villages as "honourable guests...they didn't fear [them] because the Nationalists were already powerful in the area, the Germans feared to go there" [75]. This idea was also repeated by other UPA soldiers, their leaders and even German officials. Yurii Stupnyts'kyi, for example added that towns and villages in the interior of Polissia and Volhynia were under UPA control while the border towns were under constant UPA attacks because these had a large German presence. "After a while, the Nazis decided to give up and moved to Kostopil" [31]. Some villages were so protected that the Germans did not venture into them for fear of insurgent reprisals. Yaroslava Levkovich, for example, described an encounter with German and Ukrainian soldiers: while the Germans "were excellent soldiers at the front" they were no insurgents. In her

village, some Germans came asking for “milk and eggs...They came by and the [insurgents] were sitting there and in a moment they fled and left the village” [76]. German reports echoed these claims believing that they only had control of the cities of Stolin, Sarny and Kostopil, while the Nationalists controlled the whole southern part of Volhynia [77].

The UPA installed their own form of stability amongst the Ukrainian population in western Ukraine. This stability included not only caring for Ukrainian citizens in the area, but also creating a form of economic mobilization that shadowed pre-war industry. For example, Harasym Hvylyja, was in charge of creating factories and did so in a village Kusnychah in Volhynia. This factory produced sweaters and mittens by the village girls spinning wool into yarn, which in turn was then made into the final products [65, p.34–35]. Along with this economic stimulation came material protection for UPA-members’ families. These included not only physical protection from Soviet partisans, but also material help in the form of bread, cattle and wood [78, p.461–462, 464]. Along with protection, the UPA gave the youth of their respective regions an opportunity to further their own development. In one Ivano-Frankivsk region for example, there were 218 people at an UPA training camp in July 1944 [79]. This gave them the opportunity to become a part of the military organization and to further their own military training. In 1943, Evhen Blonsky joined the UPA and was given the opportunity to join the medical training camp and became an orderly for the Ukrainian Red Cross [80]. The UPA offered protection, but also offered services for the young Ukrainians that were otherwise unimaginable. Higher educational opportunities were denied to Ukrainians under German occupation due to Hitler’s insistence on keeping Ukrainian education to a “bare minimum” in order to create a “colonial people” in the east [81, p.138, 141]. The UPA became alternatives to this educational barrier.

The same can be said about the UPA activity in Lemkivshchyna after 1944 when it became fully active in the region. Yuriy Borets-Chumak stated that while, “in the cities and by the main roads, the army was moving and the war was raging,

in the small villages of Lemkivshchyna there was a different atmosphere. Here, far away from the main roads, the partisan life was flourishing” [82, p.44]. Commander “Khrin” called this new stable state his “UPA Republic” [34, p.177]. It helped that the terrain in the region was mountainous and was difficult to navigate by traditional motorized means: Anna Shumada’s village, for instance, had an UPA kitchen and members left their horses there because it “was tucked away and not that many people came there” [83]. It was not until September when two Polish army divisions moved into the area that the UPA had to completely move into the forests [84, p.90]. This sentiment was also multiplied by other UPA veterans who all thought that in those early months of 1945 (and in some villages even until 1946), the UPA was the sole protector of Ukrainian identity and people; as one veteran described it: “we at one time, had a Ukrainian autonomy for about 6 months...it was our Republic” [85]. In this republic there were special committees set up to reinforce manufacturing of weapons, food, material and other essential items for the insurgents. Those citizens who were deemed “most liked and trusted” were even given access to the UPA food stores and the Ukrainian population of the region as actively encouraged to have their own food storage in hiding [86, p.37]. There was also a reinforcement of administrative responsibilities. This UPA “Republic” managed registry information such as death and birth certificates, travel papers in order for inhabitants to be able to freely and safely leave and enter the “Republic” zone and even printed money [87].

The effect of years of repression created a section of the Ukrainian population who felt not only frustrated with the lack of political independence but was also frustrated by their exclusion from everyday aspects of life. There was resentment against the Polish, Soviet and German state because Ukrainians were not viewed as “good enough.” The Second Polish Republic separated its Ukrainian minority both economically and politically from wider Polish society, influencing the manner in which Ukrainians both reflected upon themselves and viewed their national interests as distinct from those of the Polish state. The ostracism of Ukrainians sowed the seeds of self-determination, which was encouraged by uniquely

Ukrainian national identity and fostered by a Ukrainian national consciousness. In addition to the development of a national consciousness, the dislocation caused by the Second World War and the suspension of the norms of society heightened the increasing need for individuals to determine their own survival. The nature of the Soviet occupation compounded the general atmosphere of resentment with foreign occupation whilst German rule was little better. Motivations for joining cannot not be reduced to one simple explanation – various experiences and influences need to be identified to explain why western Ukrainians joined the insurgency, experiences that cannot not be attributed only to the Second Polish Republic or to the Soviet Union or Germany, but rather experiences that need to be analyzed both individually and in conjunction with one another in order to determine why the UPA was viewed as a viable choice.

Sources and literature

1. Boudreau V. State Repression and Democracy Protest in Three Southeast Asian Countries / V. Boudreau // *Social Movements: Identity, Culture and the State* ; [edited by D. S. Meyer, N. Whittier, B. Robnett]. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 366 p.
2. Snyder T. The Reconstruction of Nations / T. Snyder. – New Haven : Yale University Press, 2003. – 367 c.
3. Snyder T. Sketches from a Secret War / T. Snyder. – New Haven : Yale University Press, 2005. – 347 p.
4. Brubaker R. Nationalism Reframed / R. Brubaker. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 202 p.
5. Rothschild J. East Central Europe between the Two World Wars / J. Rothschild. – Seattle : University of Washington Press, 1974. – 420 p.
6. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. / Я. Грицак. – Київ: Генеза, 1998. – 249 с.
7. Beissinger M. R. Nationalist Violence and the State: Political Authority and Contentious Repertoires in the Former USSR / M. R. Beissinger // *Comparative Politics*. – № 30/4. – 1998. – P. 401–422.

8. Hrycak A. The Coming of “Chrysler Imperial”: Ukrainian Youth and Rituals of Resistance / A. Hrycak // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1997. – № 21 (1/2). – P. 63–91.
9. В’ятрович В. Друга польсько-українська війна, 1942-1947 / В. В’ятрович. – Київ : Центр Досліджень Визвольного Руху, 2011. – 288 с.
10. Шаповал Ю. Доля як історія / Ю. Шаповал / Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса; НАНУ та ін. – Київ : Генеза, 2006. – 448 с.
11. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w Latach 1929-1939 / R. Wysocki. – Lublin : Wyd. Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, 2003. – 433 p.
12. Motyka G. *Ukraińska Partyzantka, 1942 – 1960* / G. Motyka. – Warsaw : Instytut Studiów Politycznych PAN, 2006. – 728 p.
13. Taylor M. *Rationality and Revolutionary Collective Action* / M. Taylor // *Rationality and Revolution*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – 271 p.
14. Calhoun C. J. *The radicalism of tradition and the question of class struggle* / C. J. Calhoun // *Rationality and Revolution*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – 271 p.
15. Андерсон Б. Західний націоналізм і східний націоналізм: чи є між ними різниця? [Електронний ресурс] / Б. Андерсон // *І*. – 2003. – №27. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/anderson.htm>.
16. Armstrong J. A. *Ukrainian Nationalism* / J. A. Armstrong. – Littleton : Ukrainian Academic Press, 1980. – 361 p.
17. Motyl A. J. *Revolutions, Nations and Empires* / A. J. Motyl. – New York : Columbia University Press, 1999. – 229 p.
18. Патриляк І. К. Антирадянське збройне повстання ОУН / І. К. Патриляк // *Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія : історичні нариси* / [В. В. Дзьобак, І. І. Ільюшин, Г. В. Касьянов, А. В. Кентій

та ін.]; НАНУ, Ін-т історії України; відп. ред. С. В. Кульчицький. – Київ : Наукова думка, 2005. – С. 15-86.

19. Motyl A. J. The Turn to the Right: The Ideological Origins and Development of Ukrainian Nationalism / A. J. Motyl. – New York : Columbia University Press, 1980. – 212 p.

20. В'ятрович В. До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920 – 1950 рр. / В. В'ятрович // Український Визвольний Рух. – 36. 9. – 2007. – С. 125–137.

21. Гайда М. Д. Все здається, начебто недавно / М. Д. Гайда. – Лондон, 1998.

22. Interview [інтерв'ю з Lubomyr Poliuha / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2010. – 8 April.

23. Interview [інтерв'ю з Myroslav Bilus] / Ukrainian Canadian Documentation Center (UCDC). – UC280.

24. Державний Архів Львівської Облaсті (ДАЛО) // Sprawozdanie №. 6 za Okres od 1-15 Kwietnia 1929 (Starostwo w Dobromilu). – Ф. 1, оп. 52, 1115, с. 7.

25. ДАЛО // 'Starostwo w Dobromilu, Sprawzdanie Nr. 5 z akcji 'Alfa' w powienciu Dobromilskim za Okres od 15-31 Marca 1929. – Ф. 1, оп. 52, арк. 1115, с. 56.

26. ДАЛО // Starostwo w Rawie Ruskiej do Wydzialu Bezpieczenstaw Publicznego Wojewodztwa we Lwowie (17 Marca 1929). – Ф. 1, оп. 52, арк. 1115, p. 87.

27. Interview [інтерв'ю з Yevhen Shtendera / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2009. – 29 July.

28. Interview [інтерв'ю з Orest Vaskul / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2012. – 15 May.

29. Interview [інтерв'ю з Maksym Wowk / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2009. 14 January.

30. Interview [інтерв'ю з Anna Vasylyk / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2012. – 6 May.

31. Stupnyts'kyi Y. My Past Life / Y. Stupnyts'kyi. – Toronto, 2004. – 128 p.

32. Stepan Borsch // UCDC. – PA219.
33. Interview [інтерв'ю з Anna Bajlak / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2012. – 12 April.
34. Стебельський С. Кризь сміх заліза / С. Стебельський // Літопис УПА. – Т. 30. – Торонто : Літопис УПА, 2000. – 550 с.
35. Іванченко В. Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фоя / В. Іванченко. – Торонто : Літопис УПА, 2009. – 114 с.
36. Tomiak J. Education of the Non-Dominant Ethnic Groups in the Polish Republic, 1918-1939 / J. Tomiak // Schooling, Educational Policy and Ethnic Identity. – New York : Dartmouth Publishing Co. Ltd., 1991. – 431 p.
37. Interview [інтерв'ю з Anna Martyniuk / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2009. – 3 April.
38. Хрін С. Зимую в бункері / С. Хрін. – Абгсбург : Друк. Б. Криницького. – 65 с.
39. Скорупський М. У наступах і відступах / М. Скорупський. – Чикаго, 1961. – 256 с.
40. Savchyn-Pyskir M. Thousands of Roads / M. Savchyn-Pyskir. – London: McFarland, 2001. – 243 p.
41. Torzecki R. Kwestia Ukrainka w Polityce III Rzeszy / R. Torzecki. – Warsaw : Ksiazka i Wiedze, 1972. – 375 p.
42. Zimmermann E. Political Violence, Crises and Revolutions: Theories and Research / E. Zimmermann. – Boston : Routledge, 1983. – 810 p.
43. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Komanda Wojewodzka Policji Panstwowej we Lwowie / Звіт про конференцію українських представників громадськості, травень 1934 р. – Ф. 2021, оп. 9, с. 19.
44. AGAD // Armia Krajowa Fili, Аналіз можливих проектів по створенню стійких українських рішень. – Ф. 203, оп. XV, арк. 5 (219-223), с. 9.
45. Lotnik W. Nine Lives / W. Lotnik. – London : Serif Publishing, 1999. – 224 p.

46. Herbowski-Robinska Z. Yesterday...The day before Yesterday...a Long Time Ago / Z. Herbowski-Robinska // *Borderland Settlements*. – Warsaw : The Association of Families of Military and Civilian Settlers of the Eastern Borderland, 2007.
47. Budurowycz B. Poland and the Ukrainian Problem, 1921 – 1939 / B. Budurowycz // *Canadian Slavonic Papers*. – 1983. – № 25/4.– P. 473–500.
48. Fundacja Osrodka KARTA. – Warsaw, Poland. – I/123.
49. Hrycyszyn M. God Save Me From my Friends / M. Hrycyszyn. – Cambridge : Pegasus Elliot Mackenzie Pu, 2006. – 254 p.
50. Central Executive Committee of the Representatives of Ukrainian Refugee Organizations in Czechoslovakia. Extirpation of Ukrainians in Poland. – Prague : Central Executive Committee of the Representatives of Ukrainian Refugee Organizations in Czechoslovakia, 1930. – 26 p.
51. Лист капелана Ярослава Чемеринського до Отця Михайла Мартинюка, 22 жовтня 1930 // *Наше Слово*. – 2010. – № 44. – С. 9.
52. Library and Archives Canada (LAC) // *Kubijovyc Fond / 1942*. – Ф. MG31. – Оп. D203. – № 25. – Філ. 22. – С. 2.
53. Martovych O. Ukrainian Liberation Movement in Modern Times / O. Martovych. – Edinburg : Scottish League for European Freedom, 1952. – 176 p.
54. Ткач Д. Мотивація вступу до лав УПА: до постановки проблеми / Д. Ткач // *Український Визвольний Рух*. – 36. 9. – 2007. – С. 147–156.
55. Interview [інтерв'ю з Volodymyr Baziuk / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2011. – 1 June.
56. Gross J. T. Revolution from Abroad / J. T. Gross. – Princeton : Princeton University Press, 2002. – 396 p.
57. Pavlopodobed. Spohady Striltsia UPA Stepana Babia, “Holuba” [Електронний ресурс] // YouTube. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=c4LAswL_ol4.
58. Novyts'kyi S. In the Struggle for Freedom in Volyn / S. Novyts'kyi // *Litopys UPA*. – Vol. 5. – Toronto : Litopys UPA, 1984. – 312 p.

59. Peterson R. D. *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred and Resentment in Twentieth Century Eastern Europe* / R. D. Peterson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 296 p.
60. National Archives and Records Administration (NARA) // Стенограма Рейхскомісара України до Рейхсміністра окупованих східних територій (2 червня 1942). – Ф. T120, рол. 2533, оп. E292724.
61. Interview [інтерв'ю з Anelya Warvaruk] // UCDC. – GA A-365-01/02/03.
62. LAC // Kubijovuc Fond / Прес-конференція 19.11.42. – Ф. MG31, оп. D203 17, філ. 24, с. 3.
63. AGAD // Pliki Armii Krajowi / Звіт про українських робітників у Німеччині. – Ф. 203, оп. XV, арк. 12.
64. Berkhoff K. C. *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule* / K. C. Berkhoff. – Boston : Harvard University Press, 2009. – 480 p.
65. Хвиля Г. В лавах УПА на Волині / Г. В Хвиля / за ред. Петра Мірчука & В. Давиденка. В Рейдах УПА – Нью Йорк : Т-в б. вояків УПА в ЗДА і Канаді, 1957. – 352 с.
66. The Harvard Project on the Soviet Social System Online [Електронний ресурс] / Schedule B. – Vol. 10. – Case 314. – P. 6–7. – Режим доступу: <http://hcl.harvard.edu/collections/hpsss/index.html>
67. Interview [інтерв'ю з Anna Buryj / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2012. – 12 March.
68. Zhukov Y. *Examining the Authoritarian Model of Counter-Insurgency: The Soviet Campaign Against the Ukrainian Insurgent Army* / Y. Zhukov // *Small Wars and Insurgencies*. – № 18/3. – 2007. – P. 439–466.
69. Interview [інтерв'ю з Iryna Kozak / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2009. – 5 November.
70. Olson M. *The Logic of Collective Action* / M. Olson. – Cambridge : Harvard University Press, 1965. – 176 p.
71. Medrzecki W. *Polityka Narodowosciowa II Rzeczypospolitej a Antypolska Akcja UPA w Latach 1943 – 1944* / W. Medrzecki / *Antypolska Akcja OUN-UPA*,

- 1943-1944, Fakty i Interpretacje. – Warsaw : Instytut Pamieci Narodowej, 2002. – 166 p.
72. Rule J. B. Theories of Civil Violence / J. B. Rule. – Berkeley : University of California Press, 1988 – 345 p.
73. Snyder T. The Causes of Ukrainian-Polish Ethnic Cleansing 1943 / T. Snyder // Past and Present. – 2003. – № 179. — P. 197–234.
74. Конопадський О. Спомини чотого Острове́рха / О. Конопадський. – Мюнхен, 1953. – 167 с.
75. Interview [інтерв'ю з Danylo Shumuk // UCDC. – UCDC PA7.
76. Interview [інтерв'ю з Yaroslava Levkovych / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2010. – 13 September.
77. NARA // Лист від Коха до Розенберга про поточну ситуацію банд в Україні. – Ф. T175, рол. 81, оп. 2601565.
78. The OUN(B) network and the UPA rear line services on the territory of the Military Districts (VO) "Zahrava", "Turiv", "Bohun" (August 1942 – December 1943) / ed. Ya. Dashkevych, V. Lozysky, S. Bohunov, R. Pyrih, P.J. Potichnyj, P. Sokhan', L. Futala, Iu. Shapoval & H. Boryak. – Vol. 11 (New Series). – Toronto : Litorpys UPA, 2007. – 848 p.
79. Архів Служби Безпеки України, стенограма опитування Дмитра Вітовського від 25 червня 1946 р. – Ф. 13, сп. 372, том 6, с. 168.
80. Гошовський І. Шість епізодів родинної історії [Електронний ресурс] / І. Гошовський // Історична правда. – 2011. – 25 січня – Режим доступу:
<http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/01/25/18203/>
81. Dallin A. German Rule in Russia, 1941 – 1945 / A. Dallin. – Boulder : Macmillan, 1981. – 695 p.
82. Борец-Чумак Ю. З найкращими / Ю. Борец-Чумак. – Лондон, 1986. – 384 с.
83. Interview [інтерв'ю з Anna Shumada / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2010. – 11 April.

84. Норайский-Зелез І. Коли до слова прийшла “людова” Польща / І. Норайский-Зелез // В рядах УПА : збірка споминів був. вояків Української Повстанської Армії / ред. П. Мірчука, В. Давиденка. – Нью Йорк : Т-во б. вояків УПА в ЗДА і Канаді, 1957. – 352 с.
85. Interview [інтерв'ю з Wolodymyr Lewskij / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2009. – 30 January.
86. Шаповал Ю. І. ОУН і УПА на терені Польщі (1944 – 1947 рр.) / Ю. Шаповал; Ін-т іст. України НАН України; Центр іст. політології; Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України. – Київ, 2000. – 229 с.
87. Interview [інтерв'ю з Tekla Nhatyshyn / спілкувалася L. Zariczniak]. – 2010. – 14 July.

Теоретичні та практичні мотивації для вступу в українську повстанську армію

У статті розглянуто причини вступу до УПА на основі усноїсторичних інтерв'ю. Охарактеризовано початкову діяльність УПА крізь призму мемуаристики. Проаналізовано репресивно-каральні дії СРСР проти УПА.

Ключові слова: Українська повстанська армія, мотивація, Друга світова війна, Друга Річ Посполита, Радянський Союз, Німеччина, націоналізм, репресія, стимули, раціональний вибір, поневіряння.

Теоретические и практические мотивации для вступления в украинскую повстанческую армию

В статье рассмотрены причины вступления в УПА на основе уснойсторических интервью. Охарактеризована начальная деятельность УПА сквозь призму мемуаристики. Проанализированы репрессивно-карательные действия СССР против УПА.

Ключевые слова: Украинская повстанческая армия, мотивация, Вторая мировая война, Вторая Речь Посполитая, Советский Союз, Германия, национализм, репрессия, стимулы, рациональный выбор, лишения.

Рецензії

Андрій Мартинов

*Доктор історичних наук, провідний науковий співробітник,
Інститут історії України НАНУ*

Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу: навч. посіб. – К.: Знання, 2014. – 677 с.

Перший в Україні навчальний посібник, у якому розглядається політична історія країн світу кінця 1980-х років – початку XXI століття, є не просто узагальнюючою працею, а й суттєвим внеском у теоретико-методологічне осмислення розуміння політичної історії глобалізації та політичної історії різних регіонів.

Засвоєння постмодерної методології історичних досліджень дещо відсуває на задній план саме політичну історію, яка традиційно вважається фундаментом всесвітньої історії загалом. Однак, не заперечуючи проти актуальності новітніх концептуальних підходів до історіописання, пов'язаних із історією повсякденності, гендерними історичними дослідженнями, історією глобальних процесів, саме з точки зору епістемології навчального процесу у вищих навчальних закладах, на нашу думку, важливо формувати у студентів цілісне уявлення про суперечливі політичні процеси у світі на прикладі різних країн і регіонів. Тим паче, що історичний період останніх трьох десятиріч це фактично «своя історія» для кожного, тому її розуміння невіддільне від будь-якої практичної діяльності.

Попри оптимістичні есхатологічні прогнози щодо «закінчення історії» завдяки глобальному торжеству ліберально-демократичних цінностей, безперервний історичний процес розвивається на наших очах. Однак мати справу з сучасною політичною історією дуже непросто з огляду на незавершеність більшості тенденцій і процесів «найновішої історії», а також, зважаючи на специфіку джерел та історіографії, які також формуються як то кажуть «сьогодні на сьогодні».

Структурно рецензований навчальний посібник охоплює сучасну політичну історію провідних країн Європейського Союзу (Велика Британія, Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка, Королівство Іспанія, Скандинавські країни), посткомуністичних країн Європи, пострадянських країн, включно з Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки, а також країни Латинської Америки, Азії, арабського Сходу та частково Африки. Фактично у підручнику розглядається сучасна політична історія «великої двадцятки» провідних країн сучасного світу.

Відповідність навчального посібника сучасним методико-теоретичним здобуткам історичної науки і гуманітаристики загалом підтверджується міждисциплінарним підходом до аргументації теоретичних підходів і висвітлення конкретного навчального матеріалу. Наскрізним парадигмальним поняттям навчального підручника є модернізація. Причому теоретичне розуміння цього складного поняття та його адаптація до сучасних політичних процесів у провідних країнах світу, які до речі належать до різних цивілізацій, переконливо показана на прикладах різного історичного досвіду демократичних і авторитарних країн. Конкретний історичний матеріал розкривається за принципом висвітлення суперечливої взаємодії між тенденціями до націоналізму та інтернаціоналізму, кризи державного загального соціального добробуту і пошуку більш соціально справедливих форм політичного представництва. До певної міри навчальний посібник є також викладом соціально-політичної історії суперечливого процесу глобалізації – локалізації.

Т. В. Орлова показала особливості інтеграційних процесів у різних регіонах земної кулі, насамперед у центрах економічного зростання, якими залишаються країни-члени Європейського Союзу, США, а також Японія, Китай, південно-азійські економічні лідери, разом із новими світовими економічними потугами на зразок Бразилії, Південно-Африканської Республіки.

Приваблюють такі узагальнюючі навчальні посібники органічним поєднанням тлумачення загальних тенденцій глобалізації, регіональної і субрегіональної інтеграції, а також конкретикою сучасної політичної історії, яку авторка демонструє у 31 змістовному розділі. Така організація навчального матеріалу дає можливість знайти цікаві сюжети для підготовки фахівців за різними спеціальностями сучасної історії по-суті світової системи (за І. Валлерстайном) з діалектичною конкретизацією і узагальненнями. Також відкривається можливість для компаративних досліджень сучасної історії політичних процесів у різних країнах і регіонах світу. Навчальний посібник Т. В. Орлової стимулює молоде покоління істориків до пошуків нових методів міждисциплінарного синтезу. Адже сучасна політична історія це насамперед органічний синтез методів історичної, економічної, філософської наук, соціології, права і політології.

Для можливих перевидань цього навчального посібника у розділ, присвячений сучасній політичній історії європейських країн, на нашу думку, доцільно додати Італійську Республіку. Можна також побажати включення до нових видань зазначеного навчального посібника орієнтовного переліку можливих тем курсових і дипломних робіт для студентів, які, наприклад, спеціалізуються за спеціальністю європейські та американські дослідження.

Загалом зусилля Т. В. Орлової спрямовані на мотивацію студента і будь-якого читача навчального посібника до самостійного мислення, що робить його текст сучасним підручником історичної думки.

Відомості про авторів

Єгор Брайлян – аспірант кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Андрій Грубінко – кандидат історичних наук, доцент Тернопільського національного економічного університету, докторант відділу міжнародних зв'язків і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ.

Наталія Гузь – аспірантка кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ангеліна Добровольська – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу історії нових незалежних держав Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Лариса Зарічняк – здобувач історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дмитро Лакішик – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Андрій Мартинов – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародних зв'язків і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ.

Олег Машевський – доктор історичних наук, професор, в. о. завідувача кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Оксана Мітрофанова – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Олена Петасюк – кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вікторія Пількевич – кандидат історичних наук, асистент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Іван Примаченко – аспірант кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Євгеній Сафар'янс – аспірант відділу міжнародних зв'язків і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ.

Ольга Сухобокова – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Information about the authors

Yegor Braylyan – postgraduate student of Modern and Contemporary History of Foreign Countries, historical faculty, Kyiv National Taras Shevchenko University.

Andrew Hrubinko – Ph. D. (History), Associate Professor, Ternopil National Economic University, PhD student of International Relations and Foreign Policy of Ukraine, National Academy of Sciences Institute of History.

Natalia Guz – postgraduate student of modern history of Ukraine historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Angelina Dobrovolska – Ph. D. (Economics), senior researcher of the history of the newly independent states of the Institute of World History NAS.

Larissa Zarichnyak – applicant of historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Dmitry Lakishyk – Ph. D. (History), senior transatlantic fellow of the Institute of World History NAS.

Andrei Martynov – Sc. D. (History), senior researcher of international relations and foreign policy of Ukraine National Academy of Sciences Institute of History.

Oleg Mashevskyy – Sc. D. (History), Professor, Head of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Oksana Mitrofanova – Ph. D. (Political Studies) senior transatlantic fellow of the Institute of World History NAS.

Elena Petasyuk – Ph. D. (History), Associate Professor of modern history of Ukraine historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Victoria Pilkevich – Ph. D. (History), assistant professor of the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Ivan Primachenko – postgraduate student of Modern and Contemporary History of Foreign Countries historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Eugene Safar'yans – postgraduate student of International Relations and Foreign Policy of Ukraine, National Academy of Sciences Institute of History.

Olga Suhobokova – Ph. D. (History), Associate Professor of Modern History of foreign countries historical faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Вимоги до оформлення статей для публікації в журналі

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України” до друку приймаються лише статті, які мають такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті приймаються **лише в електронному варіанті** (e-mail: europaean.historical.studies@gmail.com). Тел. (068) 3525285.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

Вимоги до оформлення: файл у форматі doc. Шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Береги (поля): ліве – 3 см, верхнє – 2 см, праве – 1,5 см, нижнє – 2 см.

До статті обов'язково додаються:

- УДК;
- переклад назви статті англійською і російською мовами;
- анотація (резюме) українською, російською та англійською мовами (не менше 500 знаків з пробілами кожна);
- ключові слова українською, російською та англійською мовами;
- окремим файлом – відомості про автора: повні прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання), посада, робоча і домашня адреси (з індексом), мобільний телефон, e-mail

Назва файла статті – латинськими літерами прізвище автора (наприклад: ivanov.doc). Назва файла з відомостями про автора – латинськими літерами за зразком: ivanov_avtor.doc

Звертаємо увагу авторів на необхідність кваліфікованого перекладу анотації та назви статті англійською мовою ("машинний" переклад неприпустимий).

Позиції у списку літератури оформлюються не за алфавітом, а по мірі того, як вони зустрічаються в тексті.

Послідовність розміщення елементів статті: УДК (ліворуч); на рядок нижче – прізвище та ім'я автора (праворуч); назва статті (великими літерами

по центру); анотація і ключові слова мовою статті; виклад основного матеріалу статті; джерела та література (нумерація позицій автоматична); назва статті, анотація і ключові слова двома іншими мовами (наприклад, російською та англійською, якщо стаття написана українською).

Список джерел та літератури оформлюється згідно з вимогами ВАК (Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5), відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”. Приклади опису наведено на сайті Книжкової палати України (у зразку елементи, виділені напівжирним курсивом, є необов’язковими, їх не потрібно включати до бібліографічного опису).

Посилання оформлюються в квадратних дужках.

Наприклад: [1, с.54], де 1 – порядковий номер позиції (монографії, статті) у списку літератури, 54 – номер сторінки;

[7, арк.67], де 7 – порядковий номер позиції (архіву) у списку літератури, 67 – номер аркушу архівної справи.

“Там само” – не допускається.

Обсяг статті – 0,5 ум. друк. арк. (20 тис. знаків з пробілами).

Статті приймаються українською, російською, англійською мовами.

Редколегія не обов’язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних, цитат, фактів та посилань.

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти матеріали, що не відповідають редакційним вимогам, викладеним у інформаційному листі, мають низький науковий рівень та не пройшли внутрішнє рецензування.

Детальніша інформація щодо умов публікації розміщена на сайті журналу “Європейські історичні студії”.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Історичний факультет
Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Європейські історичні студії
Електронне наукове видання
№ 1.

Редакційна колегія:

Голова редколегії – доктор історичних наук, проф. Машевський Олег Петрович

Заступник голови редколегії – доктор історичних наук, проф. Мартинов Андрій Юрійович

Заступник голови редколегії – кандидат історичних наук, доц. Купчик Олег Романович

Відповідальний секретар – кандидат історичних наук, ас. Пількевич Вікторія Олександрівна

Комп'ютерна верстка
Брайлян Єгор Сергійович

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.